

D.N.Taylakova

KREATIV PEDAGOGIKA

Zamonaviy yondashuvlar, ijodiy g'oyalar,
samarali natijalar

IJODIY FIKRLASHNI
RIVOJLANTIRISH

INNOVATSION
YONDASHUVLAR

FAOL VA INTERFAOL
METODLAR

SHAXSGA YO'NALTIRILGAN
TA'LIM

KREATIVLIK –
KELAJAK KAFOLATI

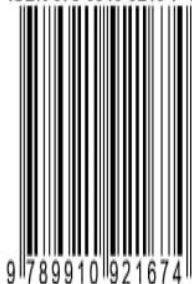
IDEA

IMAGINE

CREATE

INSPIRE

ISBN 978-9910-9216-7-4

9 789910 921674

IJODIYLIKNI
RAG'BATLANTIRISH

HAMKORLIK VA
MULOQOT

BILIM VA
TAJIRIBA UYG'UNLIGI

MOTIVATSIYA VA
SAMARADORLIK

KELAJAKKA
YO'NALTIRILGAN TA'LIM

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA’LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

ORIENTAL UNIVERSITETI

D.N.Taylakova

KREATIV PEDAGOGIKA

**(1-qismi)
DARSLIK**

Mazkur darslik pedagogika oliy o‘quv yurtlarining 60110100-“Pedagogika va psixologiya” bakalavriat talabalari uchun mo‘ljallangan.

**«GRAND KONDOR PRINT»
TOSHKENT – 2026**

UDK: 528.441:49.17:12

KBK: 109.679.127

K 051

D.N.Taylakova

KREATIV PEDAGOGIKA (1 qism) [Darslik]: – Toshkent: “GRAND KONDOR PRINT”, 2026 y., 172 b.

Taqrizchilar

B.A.Supiyeva- Renessans ta’lim universiteti “pedagogik ta’lim va psixologiya” kafedrası mudiri, p.f.d.(PhD) dotsent

Z.O.Xojiyeva- Nizomiy nomidagi O‘zbekiston milliy pedagogika universiteti “Umumiy pedagogika” kafedrası f.f.f.d (PhD) dotsent

M.J.Toshov. – Oriental universiteti “Uzluksiz ta’lim pedagogikasi” kafedrası p.f.f.n dotsent

Ushbu darslik kreativ pedagogika fanidan ilmiy-amaliy bilim, ko‘nikma va malakalarni shakllantirish va rivojlantirish masalasiga bag‘ishlangan bo‘lib, unda talabalarga mustaqil bilim olishi uchun tavsiyar berilgan

Oriental universiteti kengashining 2025 yil 29-avgustdagi 1-sonli qaroriga asosan va 2611-7669-a68d-6d8e-ee78-1186-9079 Oliy ta’lim tashkilotlari talabalari uchun tayyorlangan o‘quv adabiyotini ekspertizadan o‘tkazganlik natijasi bo‘yicha ma’lumotnomasiga asosan nashrga tavsiya etilgan

ISBN 978-9910-9216-7-4

© D.N.Taylakova. 2026
© «GRAND KONDOR PRINT» 2026

KIRISH

Zamonaviy jamiyatda innovatsion jarayonlar nihoyatda tez sur'atlarda rivojlanmoqda. Ayniqsa, ta'lim sohasida yuz berayotgan tub o'zgarishlar o'qituvchi shaxsiga qo'yilayotgan talablarni yanada kuchaytirmoqda. Bugungi pedagog nafaqat bilim beruvchi, balki ta'lim jarayonini samarali tashkil etuvchi, innovatsion texnologiyalarni qo'llay oluvchi, ijodiy fikrlovchi hamda shaxsiy kasbiy mahoratini muntazam takomillashtirib boruvchi mutaxassis bo'lishi zarur. O'qituvchining kasbiy kompetensiyasi, pedagogik salohiyati va kreativ yondashuvi dars samaradorligining asosiy omillaridan biri hisoblanadi.

Ta'limning mazmuni va mohiyati jamiyat taraqqiyotining umumiy darajasi bilan uzviy bog'liqdir. Har bir tarixiy bosqichda ijtimoiy munosabatlarning shakllanishi, ishlab chiqarish taraqqiyoti, madaniy yuksalish hamda ilm-fanning rivoji ta'lim tizimining mazmunini belgilab kelgan. Jamiyat ehtiyojlari o'zgarar ekan, ta'lim oldiga qo'yiladigan vazifalar ham yangilanib boradi. Shu sababli ta'lim mazmuni, metodlari va tashkiliy shakllari doimiy ravishda takomillashib, zamon talablari asosida qayta ko'rib chiqiladi.

Ta'lim jarayoni o'z mohiyatiga ko'ra ikki tomonlama faoliyatni o'z ichiga oladi: bir tomondan pedagogning o'qitish faoliyati, ikkinchi tomondan esa o'quvchilarning bilish va o'zlashtirish faoliyati. Mazkur jarayon o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi hamkorlik, o'zaro muloqot va pedagogik ta'sir asosida amalga oshadi. Ta'lim va tarbiya jarayonida shaxsning intellektual salohiyati, dunyoqarashi, mustaqil fikrlash qobiliyati, ijtimoiy faolligi hamda ma'naviy-axloqiy sifatlari shakllanadi va rivojlanadi. Ta'lim avlodlar o'rtasidagi ma'naviy uzviylikni ta'minlovchi muhim ijtimoiy mexanizm bo'lib, jamiyatning tarixiy-madaniy tajribasini yosh avlodga yetkazishga xizmat qiladi.

“Kreativ pedagogika” fani aynan shu jarayonda alohida ahamiyat kasb etadi. Ushbu fan talabalarga pedagogik faoliyatda kreativlikning nazariy asoslarini o'rgatish, ijodiy fikrlashni rivojlantirish, noan'anaviy yondashuvlarni qo'llash ko'nikmalarini shakllantirishga qaratilgan. Fan doirasida pedagogning kreativ kompetensiyasini rivojlantirishga xizmat qiluvchi metodlar, texnologiyalar va

innovatsion vositalar o'rganiladi. Talabalar o'quv jarayonini samarali loyihalash, ma'naviy-ma'rifiy ishlarni tashkil etish hamda ilmiy-tadqiqot faoliyatiga ijodiy yondashish malakalarini egallaydilar.

Yangilanayotgan ta'lim tizimi pedagogik jarayonni texnologiyalashtirish, yangi avlod darsliklarini yaratish, o'qitish mazmunini kompetensiyaviy yondashuv asosida takomillashtirishni talab etmoqda. Dars shakllarini loyihalashda interfaol metodlar, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari hamda innovatsion pedagogik yondashuvlardan foydalanish muhim ahamiyatga ega. Zamonaviy pedagog o'quv jarayonini faqat ma'lumot berish bilan cheklamay, balki o'quvchilarni mustaqil izlanishga, muammoli vaziyatlarni hal etishga va ijodiy fikrlashga yo'naltirishi lozim.

Mazkur darslikda O'zbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan ta'lim islohotlari, kreativ pedagogikaning predmeti, vazifalari va imkoniyatlari keng yoritilgan. Shuningdek, pedagogik tadqiqot metodlari, shaxsning shakllanish va rivojlanish qonuniyatlari, ta'lim va tarbiya nazariyasi masalalari zamonaviy pedagogik konsepsiyalar nuqtai nazaridan tahlil qilingan. Turli tarixiy davrlarda pedagogik fikr taraqqiyoti, maktab va maorif tizimining rivojlanish bosqichlari ham ilmiy asosda ko'rib chiqilgan.

Darslikning asosiy maqsadi — bo'lajak pedagoglarda kreativ tafakkur, kasbiy mustaqillik va innovatsion yondashuvni shakllantirish, ularni zamonaviy ta'lim muhitida samarali faoliyat yurita oladigan yetuk mutaxassis sifatida tayyorlashdan iboratdir.

1-MODUL. KREATIV PEDAGOGIKANING NAZARIY ASOSLARI

1-MAVZU: KREATIV PEDAGOGIKA FAN SIFATIDA

Reja:

1. *Kreativ pedagogika.*
2. *Kreativ pedagogikaning asosiy tushunchalari.*
3. *Kreativ pedagogika fani va akademik fan sifatida.*
4. *Kreativ pedagogika fanining boshqa fanlar bilan bog'liqligi.*

Tayanch tushunchalar: kreativlik, kreativ pedagogika, ta'lim jarayoni, ijodiy fikrlash, yangi g'oyalar, innovatsion yondashuvlar, pedagogik texnologiyalar, o'quvchilar rivoji, individuallik, ijodkorlikning rivojlanishi.

Mazkur bo'limda kreativlik fenomenining mazmun-mohiyati, uning inson faoliyati hamda ijodiy jarayondagi o'rni keng yoritiladi. Shuningdek, kreativ pedagogikaning nazariy poydevori, asosiy tamoyillari, maqsad va vazifalari tahlil qilinib, pedagogik amaliyotda yangicha g'oya va innovatsion yondashuvlarni qo'llash orqali o'quvchilarda ijodiy tafakkurni rivojlantirish masalalari ochib beriladi. Kreativ pedagogika ta'lim jarayonida ijodkorlik va yangilikni ustuvor qadriyat sifatida qarab, o'quvchilarning fikrlash doirasini kengaytirish, ularning individual qobiliyatlarini yuzaga chiqarish va har bir shaxsga yo'naltirilgan ta'limni ta'minlashga xizmat qiluvchi zamonaviy pedagogik yo'nalish sifatida talqin etiladi.

So'nggi yillarda "kreativ pedagogika" atamasi pedagogika fanida keng qo'llanila boshladi. Garchi atama nisbatan yangi bo'lsa-da, ta'lim jarayonida ijodiy va innovatsion yondashuvlarga ehtiyoj anchadan buyon mavjud edi. Zamonaviy ta'limning shaxsga yo'naltirilgan modeli, kompetensiyaviy yondashuv va innovatsion texnologiyalarning joriy etilishi kreativ pedagogikaning mustaqil ilmiy yo'nalish sifatida shakllanishiga zamin yaratdi.

Kreativ pedagogikaning metodologik asoslari pedagogika tarixi, umumiy va kasbiy pedagogika, psixologiya, xususiyl fanlarni o'qitish metodikasi, ta'lim texnologiyalari hamda kasbiy etika kabi fanlarning ilmiy g'oyalariga tayanadi. Ushbu fan bo'lajak pedagoglarda kasbiy yetuklik, ijodiy fikrlash va innovatsion faoliyatni tashkil eta olish kompetensiyasini shakllantirishni maqsad qiladi.

Shaxsda kreativlik sifatlarini rivojlantirishning mohiyatini to'laqonli anglash uchun, avvalo, "kreativlik" tushunchasining mazmunini aniqlashtirish lozim. Ilmiy adabiyotlarda mazkur tushunchaga turlicha ta'riflar berilgan.

Ken Robinson kreativlikni "ijtimoiy va amaliy ahamiyatga ega bo'lgan original g'oyalar yig'indisi" sifatida izohlaydi. Gardner esa kreativlikni shaxs tomonidan amalga oshiriladigan va yangilik hamda amaliy qiymatga ega bo'lgan faoliyat deb baholaydi. Emebaylning yondashuvida esa kreativlik muayyan soha bo'yicha chuqur bilimga ega bo'lish bilan bir qatorda, noodatiy fikrlash va nostandart yondashuv ko'nikmalarini o'zida mujassam etgan sifat sifatida talqin qilinadi.

Etimologik jihatdan "creatio" so'zi "yaratish" ma'nosini bildiradi. Biroq kreativlik shunchaki yaratish jarayoni emas, balki insonning ichki ijodiy salohiyatini namoyon etish qobiliyatidir. U faqat san'at yoki adabiyot sohasigagina xos emas. Bugungi kunda kreativlik dizayn, marketing, menejment, ta'lim va boshqa ko'plab sohalarda muvaffaqiyat omili sifatida qaralmoqda.

Tadqiqotchilar orasida kreativlik va intellekt o'rtasidagi bog'liqlik masalasida yagona fikr mavjud emas. Ba'zi olimlar ularni mustaqil hodisa deb hisoblasalar, boshqalar intellektual salohiyat kreativlikning muhim tarkibiy qismi ekanini ta'kidlaydilar. Amaliy tajriba shuni ko'rsatadiki, yuqori intellekt darajasi har doim ham yuqori kreativlikni kafolatlamaydi. Kreativlik ko'proq mustaqil fikrlash, tasavvur kengligi, moslashuvchanlik va yangilikka ochiqlik bilan belgilanadi.

Madaniy jihatdan ham kreativlik turlicha talqin qilinadi. G'arb madaniyatida u ko'proq yangilik va noan'anaviylik bilan bog'lansa, Sharq tafakkurida kreativlik ezgulikni yangicha talqinda qayta kashf etish jarayoni sifatida qoraladi. Har ikki yondashuvda ham kreativlik yuqori qadriyat sifatida e'tirof etiladi.

Patti Drapeau ta'kidlaganidek, kreativ tafakkur muammoni turli nuqtai nazardan ko'ra olish va bir nechta muqobil yechimlarni ilgari surish qobiliyatidir. Bu esa o'quvchilarda divergent (ko'p yo'nalishli) fikrlashni shakllantirishni talab etadi.

Kreativ pedagogika ta'lim jarayonida ikki muhim vazifani bajarishi lozim:

1. O'quv fanlariga nisbatan qiziqishi past bo'lgan o'quvchilarni ham ijodiy yondashuv orqali o'quv jarayoniga faol jalb etish.

2. Pedagoglarni o'quvchilarda kreativ fikrlashni rivojlantirishga xizmat qiluvchi metod va strategiyalar bilan ta'minlash.

Pedagogik kreativlik — bu o'qituvchining an'anaviy fikrlash chegarasidan chiqib, ta'lim samaradorligini oshiruvchi yangi g'oyalarni ilgari sura olish qobiliyatidir. Pedagogning kreativligi o'quvchilarning ham ijodiy salohiyatini yuzaga chiqarishga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Kreativ faoliyatni samarali tashkil etish uchun pedagog quyidagi malakalarga ega bo'lishi zarur:

- gnostik (bilishga oid) malakalar;
- loyihalash va konstruktiv malakalar;
- tadqiqotchilik ko'nikmalari;
- kommunikativ malakalar;
- tashkilotchilik qobiliyatlari;
- texnik va texnologik savodxonlik;
- jarayonni boshqarish va izchillikni ta'minlash

ko'nikmalari. Pedagog kreativligining tarkibiy qismlari

quyidagilardan iborat:

- intellektual komponent;
- motivatsion komponent;
- emotsional komponent;
- axloqiy-o'zini boshqarish komponenti.

Shuningdek, kreativ faoliyat quyidagi bosqichlarni o'z ichiga oladi: kreativ maqsad qo'yish, ijodiy intilish, g'oyani shakllantirish, uni ifodalash, natijani baholash va o'zini o'zi boshqarish.

Kreativ pedagogika zamonaviy ta'lim tizimining muhim yo'nalishlaridan biri bo'lib, har qanday fan doirasida qo'llanishi mumkin. Uning metodologiyasi o'qitish va o'rganish jarayonini sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqadi. Kreativ pedagogika o'quvchilarni mustaqil, tashabbuskor, innovatsion fikrlovchi shaxs sifatida shakllantirishga xizmat qiladi.

Bugungi kunda ijodkor pedagog — bu shunchaki bilim beruvchi emas, balki o'quvchilarning ichki salohiyatini ochib beruvchi, ularda yangilik yaratishga

ishonch uygʻotuvchi va kelajakni bunyod etishga ilhomlantiruvchi shaxsdir.

Har qanday ilmiy fan kabi “Kreativ pedagogika” ham oʻzining aniq belgilangan tarkibiy tuzilmasi va nazariy asoslariga ega. Ushbu fan pedagogik jarayonda ijodiy yondashuvni shakllantirish hamda uni tizimli ravishda amalga oshirishni nazarda tutadi. Kreativ pedagogikaning tarkibiy tuzilmasi quyidagi yoʻnalishlarni qamrab oladi:

1. Kreativ taʼlim asoslari

Kreativ taʼlimning nazariy asoslari uning maqsadi, vazifalari, obʼekti, predmeti va subʼektlarini aniqlashdan boshlanadi. Shuningdek, mazkur yoʻnalishda:

- taʼlim mazmuni va tamoyillari;
- metodologik yondashuvlar;
- tashkiliy shakllar;
- interfaol metodlar;
- pedagogik vositalar;
- oʻqitish metodikasi;
- zamonaviy taʼlim texnologiyalari atroflicha oʻrganiladi.

Kreativ taʼlimning bosh maqsadi — oʻquvchilarda mustaqil, erkin va yangicha fikrlash koʻnikmalarini rivojlantirish, ularni muammoli vaziyatlarda samarali qaror qabul qila oladigan shaxs sifatida shakllantirishdir. Uning vazifalari esa pedagog va oʻquvchilar faoliyatini ijodiy yoʻnaltirish, taʼlim jarayonini innovatsion asosda tashkil etish hamda shaxsiy salohiyatni toʻliq namoyon etishga sharoit yaratishdan iborat.

2. Kreativ shaxsni shakllantirish bosqichlari

Kreativ pedagogika malakali kadrlarni tayyorlash jarayonida yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda shaxsning ijodiy salohiyatini bosqichma-bosqich rivojlantirishni koʻzda tutadi. Bu jarayon:

- qiziqish va motivatsiyani shakllantirish;
- ijodiy fikrlashni rivojlantirish;
- mustaqil faoliyatni tashkil etish;
- amaliy ijodiy tajriba orttirish;
- oʻz-oʻzini baholash va takomillashtirish bosqichlarini oʻz ichiga oladi.

Shaxsning yosh davriga xos psixologik va ijtimoiy xususiyatlarini inobatga olish kreativlikni samarali rivojlantirishning muhim sharti hisoblanadi.

Kreativ pedagogikaning mohiyati uning konseptual apparatini tashkil etuvchi

asosiy tushunchalar orqali ochib beriladi. Ushbu tushunchalar pedagogik jarayonning nazariy va amaliy asoslarini belgilab beradi hamda ta'lim tizimida ijodiy yondashuvni shakllantirishga xizmat qiladi. Kreativ pedagogika doirasida ijodkorlik, ijodkor shaxs, kreativ shaxs va bunyodkor shaxs kabi tushunchalar alohida ahamiyat kasb etadi, chunki aynan shu kategoriyalar orqali shaxsning ijodiy imkoniyatlari va pedagogik faoliyatdagi innovatsion yondashuvlar izohlanadi.

Ijodkorlik — bu shaxsning faoliyat jarayonida yangilik yaratish, mavjud muammolarga o'ziga xos va samarali yechim topish hamda yaratilgan natijaning ijtimoiy yoki amaliy ahamiyatini namoyon eta olish qobiliyatidir. Ijodkorlik inson tafakkurining eng yuqori bosqichlaridan biri bo'lib, u mustaqil fikrlash, tasavvur kengligi, muammoni turli rakurslardan ko'ra bilish va noodatiy qarorlar qabul qilish jarayonida namoyon bo'ladi. Ijodkorlik natijasida yaratilgan mahsulot — bu nafaqat yangi g'oya yoki moddiy obyekt, balki yangicha yondashuv, uslub yoki metod ham bo'lishi mumkin. Muhimi, u jamiyat ehtiyojlariga javob berishi va ma'lum qiymat kasb etishi lozim.

Ijodkor shaxs esa ijodiy jarayonni ongli ravishda tashkil eta oladigan, aniq maqsad sari yo'naltirilgan va samarali natijaga erisha oladigan insondir. Bunday shaxs yangilik yaratish jarayonida ichki motivatsiya, qat'iyat, tashabbuskorlik va mas'uliyat kabi sifatlarni namoyon etadi. Ijodkor shaxs o'z oldiga qo'yilgan vazifalarni chuqur tahlil qiladi, muammoni hal etishda turli variantlarni sinab ko'radi va natijaga erishish yo'lida izchil harakat qiladi. U ijodiy jarayonda yuzaga keladigan qiyinchiliklarni to'siq emas, balki yangi imkoniyat sifatida qabul qiladi.

Kreativ shaxs tushunchasi ijodkorlikning zamonaviy talqinini ifodalaydi. Kreativ shaxs muammolarga nostandart yondashuvni tanlay oladigan, yangicha fikrlashga moyil, o'ziga xos g'oyalarni ilgari suruvchi hamda ijodiy jarayonda faol ishtirok etuvchi insondir. U moslashuvchan tafakkurga ega bo'lib, tezkor fikrlay oladi, o'zgarishlarga ochiq bo'ladi va yangi sharoitlarga tez moslasha oladi. Kreativ shaxs uchun nafaqat yakuniy natija, balki jarayonning o'zi ham muhimdir. U ijodiy faoliyat orqali o'z

imkoniyatlarini ro'yobga chiqaradi, yangi tajriba orttiradi va doimiy ravishda o'z ustida ishlaydi.

Bunyodkor shaxs esa ijodiy faoliyatni kengroq ijtimoiy maydonga olib chiqadigan, jamiyat taraqqiyotiga xizmat qiluvchi obyektiv yangiliklar yaratishga qodir bo'lgan insondir. U yaratgan mahsulot yoki g'oya keng miqyosda e'tirof etiladi va muhim ijtimoiy ahamiyat kasb etadi. Bunyodkor shaxsning faoliyati individual ijod darajasidan yuqori bo'lib, u jamiyat rivojiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Bunday shaxs yuksak mas'uliyat, keng dunyoqarash, strategik fikrlash va barqaror maqsadga yo'naltirilganlik kabi fazilatlariga ega bo'ladi.

Shunday qilib, kreativ pedagogikaning asosiy tushunchalari shaxsning ijodiy salohiyatini anglash, uni rivojlantirish va ta'lim jarayonida samarali qo'llash imkonini beradi. Mazkur tushunchalar o'qituvchining kasbiy faoliyatida yangicha yondashuvni shakllantirish, ta'lim sifatini oshirish hamda o'quvchilarda mustaqil va ijodiy fikrlashni rivojlantirishda muhim nazariy asos bo'lib xizmat qiladi.

Shunday qilib, kreativ pedagogika fanining tarkibiy tuzilmasi va konseptual asoslari pedagogik jarayonni ijodiy yo'naltirish, o'quvchilarda kreativ tafakkurni shakllantirish hamda zamonaviy talablar asosida malakali mutaxassislarni tayyorlashga xizmat qiladi. Mazkur fan pedagogik nazariya va amaliyotni uyg'unlashtirib, ta'lim jarayonini sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqadi.

Bugungi davrni aql-zakovat, ma'naviyat va ma'rifat uzluksiz taraqqiy etib borayotgan zamon deb atash mumkin. Jamiyat taraqqiyoti endilikda faqat iqtisodiy ko'rsatkichlar bilan emas, balki inson kapitalining rivojlanish darajasi, ma'naviy yetuklik, axloqiy mas'uliyat va intellektual salohiyat bilan belgilanmoqda. Insonparvarlik, komillik, erkinlik va demokratik qadriyatlar huquqiy hamda axloqiy-estetik tamoyillar sifatida zamonaviy fuqarolik jamiyatining asosiy mezoniga aylanmoqda.

Shu bois yosh avlodda komillik, insonparvarlik, vatanparvarlik va ma'naviy mas'uliyat tuyg'ularini shakllantirish ijtimoiy zaruratga aylanadi. Bu jarayonni ilmiy asosda tashkil etish esa pedagogika fanining eng muhim vazifalaridan biridir. Natijada pedagogika ijtimoiy-siyosiy fanlar tizimida alohida va yetakchi o'rin egallaydi.

Pedagogika — tarbiya, ta'lim va ma'lumot jarayonlarini o'rganuvchi hamda

ularni ilmiy asosda tashkil etuvchi fandır. U insonni har tomonlama kamol toptirish qonuniyatlarini tadqiq etadi. Tarixiy taraqqiyot jarayonida pedagogika doimo jamiyat ehtiyojlariga xizmat qilgan. Chunki tarbiya yosh avlodga ijtimoiy-tarixiy tajribani, zarur bilim va amaliy ko'nikmalarni yetkazish vositasi bo'lib kelgan.

Shu ma'noda buyuk ma'rifatparvar Abdulla Avloniy tarbiyaning ahamiyatini "yo hayot, yo mamot" darajasidagi masala sifatida baholagan. Bu fikr tarbiyaning jamiyat hayotidagi hal qiluvchi o'rnini ifodalaydi.

Pedagogikaning predmeti — barkamol avlodni tarbiyalash, uni mehnatga, hayotga va ijtimoiy foydali faoliyatga tayyorlash jarayonidir. Har bir tarixiy bosqichda tarbiyaning maqsadi, mazmuni va metodlari jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish darajasiga mos ravishda o'zgarib boradi.

Pedagogika fanining asosiy kategoriyalari — tarbiya, ta'lim va ma'lumotdir. Ushbu tushunchalar bir-biri bilan uzviy bog'liq bo'lib, yaxlit pedagogik jarayonni tashkil etadi.

Tarbiya — shaxsda ijtimoiy, axloqiy va ma'naviy sifatlarni shakllantirishga qaratilgan jarayon. Keng ma'noda tarbiya jamiyatning shaxsga ta'siri bo'lsa, tor ma'noda u aniq maqsadga yo'naltirilgan tarbiyaviy ishlarni anglatadi.

Ta'lim — o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi maqsadli, rejalashtirilgan hamkorlik jarayoni bo'lib, unda bilimlar tizimli ravishda o'zlashtiriladi, dunyoqarash shakllanadi va intellektual salohiyat rivojlanadi.

Ma'lumot esa o'qitish va mustaqil bilim olish jarayonining natijasi sifatida shaxsda shakllangan bilim, ko'nikma, malaka hamda ilmiy dunyoqarash majmuasini ifodalaydi.

Ta'lim va tarbiya uyg'un holda olib borilgandagina komil inson shakllanadi. Chunki bilim berish jarayoni tarbiyaviy maqsadsiz samarali bo'la olmaydi.

Pedagogika insonshunoslik fanlari tizimida alohida va muhim o'rin egallaydi. U insonning shakllanishi, rivojlanishi va ijtimoiylashuvi jarayonini o'rganadigan kompleks fan sifatida psixologiya, sotsiologiya, falsafa, fiziologiya, madaniyatshunoslik kabi qator fanlar bilan uzviy bog'liq holda rivojlanadi. Pedagogikaning mazmuni va metodologiyasi aynan ushbu fanlar bilan o'zaro integratsiya jarayonida boyib boradi. Masalan, psixologiya shaxsning ruhiy

rivojlanish qonuniyatlarini ochib bersa, sotsiologiya uning jamiyat bilan o‘zaro aloqalarini o‘rganadi, falsafa esa ta’lim va tarbiyaning maqsadi, qadriyatlari va g‘oyaviy asoslarini belgilab beradi.

Kreativ pedagogika esa pedagogika fanining zamonaviy yo‘nalishi sifatida ta’lim jarayonini ijodiy asosda tashkil etishga qaratilgan bo‘lib, u bir qator pedagogik fanlar bilan uzviy aloqada rivojlanadi. Jumladan, umumiy pedagogika ta’lim va tarbiyaning umumiy qonuniyatlarini belgilab bersa, tarbiya pedagogikasi shaxsning ma’naviy-axloqiy shakllanish jarayonini o‘rganadi. Didaktika o‘qitish nazariyasini ishlab chiqadi va ta’lim mazmunini belgilaydi. Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat esa ta’lim jarayonini samarali tashkil etish usullarini yoritadi. Pedagogik diagnostika va korrektsiya o‘quvchilarning rivojlanish darajasini aniqlash hamda kamchiliklarni bartaraf etish yo‘llarini ko‘rsatadi. Pedagogik prognostika ta’lim jarayonining istiqboldagi natijalarini oldindan belgilashga xizmat qiladi. Pedagogik aksiologiya ta’lim-tarbiyadagi qadriyatlar tizimini o‘rganadi, pedagogik riskologiya esa ta’lim jarayonida yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan xavf va muammolarni tahlil qiladi. Oliy ta’lim didaktikasi esa mutaxassislar tayyorlash jarayonining o‘ziga xos xususiyatlarini yoritadi. Ushbu fanlar o‘zaro uyg‘unlikda talabalarning kasbiy-pedagogik tayyorgarligini oshirishga, ularni zamonaviy talablarga javob bera oladigan mutaxassis sifatida shakllantirishga xizmat qiladi.

Kreativ pedagogika va uning asosiy kategoriyalari ta’lim jarayonida shaxsning ijodiy tafakkurini rivojlantirishga qaratilgan nazariy asosni tashkil etadi. Kreativ pedagogikaning markazida shaxs turadi va uning qobiliyatlarini ro‘yobga chiqarish asosiy maqsad hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan, shaxs qobiliyati, ta’lim va tarbiyaga moyillik, bilimlarni o‘zlashtirish, ko‘nikma va malaka shakllantirish, kompetensiyani rivojlantirish, yangicha fikrlashni tarkib toptirish hamda tafakkurni rivojlantirish kabi kategoriyalar muhim o‘rin tutadi.

Shaxs qobiliyati insonning muayyan faoliyatni muvaffaqiyatli bajarish imkoniyatini belgilovchi psixologik xususiyatlar majmui bo‘lib, u tabiiy layoqat va ijtimoiy muhit ta’sirida rivojlanadi. Bilim o‘zlashtirish jarayoni esa nazariy va amaliy bilimlarni anglash, ularni mustaqil ravishda qo‘llay olish darajasiga yetkazish bilan xarakterlanadi. Ko‘nikma muayyan faoliyatni bajarish qobiliyatini

ifodalasa, malaka avtomatlashtirilgan harakatlar tizimi sifatida namoyon bo'ladi. Kompetensiya esa egallangan bilim, ko'nikma va malakalarni real hayot va kasbiy faoliyatda samarali qo'llay olish salohiyatidir.

Yangicha fikr shakllantirish nostandart yondashuv asosida muammolarni hal eta olish qobiliyatini rivojlantirishni anglatadi. Bu jarayon ijodiy tafakkur, moslashuvchanlik va mustaqil qaror qabul qilish bilan chambarchas bog'liqdir. Tafakkurni rivojlantirish esa shaxsning intellektual o'sishi jarayonida yuz beradigan miqdoriy va sifat o'zgarishlarini o'z ichiga oladi. Bu o'zgarishlar natijasida insonning dunyoqarashi kengayadi, tahliliy fikrlashi chuqurlashadi va mustaqil xulosa chiqarish qobiliyati shakllanadi.

Xulosa qilib aytganda, pedagogika fanining zamonaviy maqsadi umumiy o'rta, o'rta maxsus, professional va oliy ta'lim tizimi uchun ma'naviy-axloqiy yetuk, kasbiy kompetensiyalarga ega, ijodiy va mustaqil fikrlovchi mutaxassislarni tayyorlashdan iboratdir. Kreativ pedagogika esa ushbu jarayonni yangi bosqichga olib chiqadi. U ta'lim samaradorligini oshirish, o'quvchilarning ijodiy tafakkurini rivojlantirish va ularni har tomonlama barkamol shaxs sifatida shakllantirishga xizmat qiladi. Natijada pedagogik jarayon nafaqat bilim berish vositasi, balki shaxsni komillikka yetaklovchi, uni jamiyat hayotida faol ishtirok etishga tayyorlovchi ijtimoiy-madaniy mexanizm sifatida namoyon bo'ladi.

Nazorat savollari:

1. *Kreativlik tushunchasi nimani bildiradi?*
2. *Kreativ pedagogikaning maqsadi nima va u qanday vazifalarni bajaradi?*
3. *Kreativ pedagogikaning obyekti va predmeti nimadan iborat?*
4. *Kreativ pedagogikaning asosiy tushunchalari (kategoriyalari) qaysilar?*
5. *Kreativ pedagogika qaysi fanlar bilan bog'liq va qanday rivojlanadi?*
6. *Kreativ shaxsni shakllantirish va rivojlantirishda qanday ilmiy-tadqiqot metodlari qo'llaniladi?*
7. *Ta'limda ijodiy yondashuv nima ekanligini tushuntiring?*

2-MAVZU. KREATIVLIK TA'LIM MUHITI: MOHIYATI, XUSUSIYATLARI

Reja:

1. *Kreativ ta'limning tabaqalanishi va davriyligi.*
2. *Kreativ ta'lim muhitini shakllantirishning pedagogic shartlar.*

Tayanch tushunchalar: *Kreativ, kreativlik, kreativ ta'lim, kreativ ta'lim muhiti, kreativlik qobiliyati, pedagogik texnologiyalar, pedagogik ijodkorlik*

“Kreativ ta'lim muhiti” tushunchasi zamonaviy pedagogikaning muhim kategoriyalaridan biri bo'lib, u o'quvchilarning ijodiy salohiyatini yuzaga chiqarishga xizmat qiladigan pedagogik shart-sharoitlar majmuini anglatadi. Bunday muhitda ta'lim jarayoni faqat bilim berish bilan cheklanmaydi, balki o'quvchilarning mustaqil fikrlashi, tashabbus ko'rsatishi, yangilik yaratishga intilishi va muammolarni nostandart yo'l bilan hal etish qobiliyatini rivojlantirishga yo'naltiriladi.

Kreativ ta'lim muhiti – bu shunchaki bilim berish jarayoni emas, balki o'quvchi shaxsini har tomonlama rivojlantirishga yo'naltirilgan ijodiy va innovatsion makondir. Bunday muhit erkin fikr almashish imkoniyati bilan ajralib turadi. Ya'ni o'quvchilar o'z fikrini qo'rqmasdan, bosimsiz, ochiq va mustaqil tarzda bayon qila oladilar. Ularning har bir g'oyasi qadrlanadi, muhokama qilinadi va rivojlantiriladi. Bu esa o'quvchilarda o'ziga ishonch, tashabbuskorlik va faollikni kuchaytiradi.

Kreativ muhitning muhim xususiyatlaridan biri – xatolarga tolerant munosabatdir. Bunday sharoitda xato qilish salbiy baholanmaydi, aksincha o'rganish va tajriba orttirishning tabiiy bosqichi sifatida qabul qilinadi. O'quvchilar xato qilishdan qo'rqmaydi, yangi g'oyalarni sinab ko'rishga jur'at topadi. Natijada ular mustaqil fikrlash, muammoni tahlil qilish va alternativ yechimlar topishga o'rganadilar.

Muammoli vaziyatlarni yaratish ham kreativ ta'lim muhitining asosiy tarkibiy qismidir. O'qituvchi dars jarayonida real hayotiy muammolarni qo'yadi, savollar orqali o'quvchini fikrlashga undaydi, izlanishga yo'naltiradi. Bu jarayon

o'quvchilarning mantiqiy tafakkuri, tahliliy fikrlashi va ijodiy yondashuvini rivojlantiradi. Muammoli ta'lim orqali o'quvchi tayyor bilimni emas, balki bilimni izlab topish ko'nikmasini egallaydi.

Interfaol metodlardan foydalanish esa o'quvchilarning darsdagi ishtirokini faollashtiradi. "Aqliy hujum", "Klaster", "Debat", "Rol o'ynash", "Case-study" kabi metodlar orqali o'quvchilar o'zaro hamkorlikda ishlaydi, fikr almashadi va jamoada ishlash malakasini shakllantiradi. Bu esa kommunikativ kompetensiya va ijtimoiy faollikni oshiradi.

Shaxsga yo'naltirilgan yondashuv kreativ muhitning markazida turadi. Har bir o'quvchi individual shaxs sifatida qabul qilinadi, uning qiziqishi, qobiliyati va ehtiyojlari inobatga olinadi. O'qituvchi differensial yondashuv asosida topshiriqlar beradi, har bir o'quvchining rivojlanish sur'atini hisobga oladi. Bu esa o'quvchilarning ichki motivatsiyasini mustahkamlaydi.

Individual qiziqish va ehtiyojlarni inobatga olish natijasida o'quvchi o'zini ta'lim jarayonining faol subyekti sifatida his qiladi. U nafaqat bilim oladi, balki o'z fikrini himoya qiladi, qaror qabul qiladi va o'zining ijodiy salohiyatini namoyon etadi.

Shunday qilib, kreativ ta'lim muhiti – bu o'quvchini mustaqil fikrlaydigan, ijodkor, tashabbuskor va o'z imkoniyatlariga ishonadigan shaxs sifatida shakllantirishga xizmat qiluvchi samarali pedagogik makondir. Bunday muhitda pedagog zamonaviy pedagogik texnologiyalar, innovatsion metodlar va interfaol usullar orqali o'quvchilarning ichki motivatsiyasini qo'llab-quvvatlaydi hamda ularning intellektual va ijodiy salohiyatini to'liq namoyon etishiga sharoit yaratadi.

Bugungi globallashuv jarayoni, texnologik taraqqiyot va axborot oqimining keskin ortishi har bir jamiyatdan moslashuvchan, innovatsion fikrlovchi va kreativ shaxslarni talab qilmoqda. Tez o'zgarayotgan ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarda muvaffaqiyatga erishish uchun faqat tayyor bilimlar yetarli emas; yangilik yaratish, muammolarni tahlil qilish va mustaqil qaror qabul qilish qobiliyati muhim ahamiyat kasb etadi.

Shu bois pedagogik jarayonda talaba shaxsining kreativ salohiyatini

aniqlash, qo'llab-quvvatlash va rivojlantirish masalasi ilmiy tadqiqotlarning dolzarb yo'nalishiga aylangan. Kreativlik bugungi ta'lim tizimining ustuvor maqsadlaridan biri sifatida qaralmoqda.

“Kreativlik” atamasi lotincha “creare” — yaratish so'zidan kelib chiqqan bo'lib, yangi g'oyalar ishlab chiqish va yangilik yaratishga tayyorgarlikni anglatadi. Psixologik nuqtai nazardan kreativlik shaxsning ijodiy qobiliyati bo'lib, u iqtidorlilik tarkibiga kiruvchi mustaqil omil sifatida qaraladi.

Pedagogik kreativlik esa o'qituvchining an'anaviy yondashuvlardan chekinib, ta'lim jarayonini samarali tashkil etish uchun yangi metod va g'oyalarni ishlab chiqish, mavjud muammolarga ijodiy yechim topish qobiliyatidir. Bunday pedagog dars jarayonini jonlantiradi, o'quvchilarda qiziqish uyg'otadi va ularni faol fikrlashga undaydi.

Kreativ pedagogika mustaqil yo'nalish sifatida shakllanib, pedagogika tarixi, ta'lim falsafasi, umumiy va kasbiy pedagogika, psixologiya, o'qitish metodikasi, ta'lim texnologiyalari hamda kasbiy etika bilan uzviy bog'liq holda rivojlanadi. Ushbu yo'nalish pedagogik nazariyani innovatsion paradigmalariga mos ravishda boyitadi.

Doimiy o'zgarib turuvchi ijtimoiy va iqtisodiy muhit shaxsdan moslashuvchanlikni, yangilikka ochiqlikni va uzluksiz o'zini rivojlantirishni talab qiladi. Kreativ shaxsning shakllanishi inson ontogenezing barcha bosqichlarida — bolalikdan boshlab butun umr davomida — izchil ravishda qo'llab-quvvatlanishi lozim.

An'anaviy professional tajriba ko'pincha bilim, ko'nikma va malakalarning yig'indisi sifatida talqin qilinadi. Biroq kreativ faoliyat tajribasi bundan kengroq tushunchadir. U yangi g'oyalarni ishlab chiqish, muammoli vaziyatlarda mustaqil qaror qabul qilish va innovatsion yondashuvlarni amaliyotga tatbiq etish qobiliyatini o'z ichiga oladi.

Mahalliy pedagogik tadqiqotlarda shaxsning kasbiy va ijodiy salohiyatini shakllantirish orqali uning kreativ faoliyati tajribasini rivojlantirish masalalari keng o'rganilmoqda. Bu jarayon ta'lim tizimining uzluksizligini va izchilligini

ta'minlashni talab qiladi.

Amerikalik psixolog Avraam Maslou kreativlikni har bir insonda mavjud bo'lgan, ammo noto'g'ri tarbiya yoki ijtimoiy stereotiplar ta'sirida susayib qolgan tabiiy ijodiy salohiyat sifatida izohlaydi. Uning fikricha, insonning o'z imkoniyatlarini to'liq namoyon etishi uchun qulay psixologik muhit va qo'llab-quvvatlovchi ta'lim jarayoni zarur.

Bu yondashuv kreativ ta'lim muhitining ahamiyatini yana bir bor tasdiqlaydi. Chunki shaxsning ichki ijodiy resurslari aynan erkin, qo'llab-quvvatlovchi va rag'batlantiruvchi pedagogik sharoitda namoyon bo'ladi.

Kreativ ta'lim muhiti — bu o'quvchilarning ijodiy tafakkurini rivojlantirishga xizmat qiluvchi pedagogik makon bo'lib, u shaxsning mustaqil, tashabbuskor va innovatsion fikrlovchi sifatida shakllanishini ta'minlaydi. Zamonaviy ta'lim tizimi ana shunday muhitni yaratishga yo'naltirilgan bo'lishi zarur.

Kreativ pedagogika esa ushbu jarayonning nazariy va amaliy asoslarini ishlab chiqib, ta'limni yangi bosqichga olib chiqadi.

Kreativlik qobiliyati nima?

Kreativlik qobiliyati — bu shaxsning murakkab va noma'lum vaziyatlarda yangi g'oyalarni ilgari surish, noodatiy yechimlar topish hamda yangilik yaratishga tayyorligini ifodalovchi intellektual va ruhiy salohiyatidir. U shaxs tafakkuri va ichki dunyosining turli sharoitlarda namoyon bo'lishi bilan bog'liq o'ziga xos fikrlash modelidir.

Ijodkorlikka berilgan turli ta'riflar uning ko'p qirrali mohiyatini ochib beradi. Ayrim manbalarda u “aql gimnastikasi” sifatida talqin qilinadi, ya'ni tafakkurni doimiy ravishda harakatda ushlab turuvchi, insonni yangilik sari undovchi faoliyat turi sifatida qaraladi. Boshqa yondashuvlarda esa ijodkorlik mehnatga ijodiy munosabatda bo'lish, bilimlarni yangicha talqin qilish, maqsad sari qat'iyat bilan intilish, o'z-o'zini takomillashtirish va o'zligini anglash jarayoni sifatida baholanadi.

Demak, kreativlik — bu nafaqat g'oya yaratish, balki ichki intilish, mustaqil

fikrlash va yangilikka ochiqlikni o'z ichiga olgan murakkab psixologik sifatdir.

O'qituvchi kreativligi — bu pedagogning an'anaviy fikrlash chegaralaridan chiqib, ta'lim va tarbiya samaradorligini oshirishga xizmat qiluvchi yangi g'oyalarni ishlab chiqish hamda pedagogik muammolarni ijodiy hal etishga tayyorligini ifodalovchi kasbiy qobiliyatidir.

Pedagogik ijodkorlik quyidagi ikki muhim vazifani amalga oshirishni kafolatlashi lozim:

1. O'quv fanlarini o'zlashtirishda qiynalayotgan yoki qiziqishi sust bo'lgan o'quvchilarni dars jarayoniga jalb eta olish.

2. Ta'lim mazmunini qiziqarli va mazmunli shaklda tashkil etib, o'quvchilarda motivatsiyani oshirish.

Texnologiya va ixtirolar tarixini o'rganish shuni ko'rsatadiki, buyuk olim va ixtirochilar nafaqat chuqur fundamental bilimlarga, balki algoritmik fikrlash, evristik usullar va muammoli vaziyatlarda qaror qabul qilish ko'nikmalariga ham ega bo'lganlar. Bu esa kreativlikning bilim va tafakkur uyg'unligida namoyon bo'lishini tasdiqlaydi.

Ingliz psixologi E. P. Torrens kreativlikning quyidagi tarkibiy jihatlarini ajratib ko'rsatadi:

- muammoni ilgari surish va ilmiy farazlar yaratish;
- taxminlarni tekshirish va o'zgartirish;
- natijalarni shakllantirish asosida muammoni aniqlashtirish;
- bilim va amaliy harakatlar o'rtasidagi ziddiyatlarga sezgirlik.

Ijodiy faoliyatni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun konvergent (mantiqiy, ketma-ket) va divergent (yaxlit, intuitiv) tafakkur uyg'unligi zarur. Bunday kombinatsiya natijasida tafakkurning ravonligi, moslashuvchanligi va o'ziga xosligi shakllanadi.

Kreativ shaxsda stenik his-tuyg'ular — ijod jarayonidan zavqlanish, qiyinchiliklarni yengishga tayyorlik, natijadan mamnunlik va muvaffaqiyatga ishonch kabi sifatlar namoyon bo'ladi. Bu esa kreativlikning nafaqat intellektual, balki emotsional asosga ham ega ekanligini ko'rsatadi.

Ijodiy shaxsning shakllanishi — bu amalga oshirilayotgan ijodiy faoliyat va

erishilgan natijalarga mos ravishda shaxsning rivojlanish jarayonidir. Ushbu jarayonning sur'ati biologik, ijtimoiy va individual omillar bilan belgilanadi. Shuningdek, hayotiy tajriba, kasbiy muhit va shaxsning ichki motivatsiyasi ham muhim rol o'ynaydi.

Ijodkor shaxsni shakllantirish bilan ijodiy ta'lim o'rtasida bevosita bog'liqlik mavjud. Agar ta'lim jarayoni ijodiy tashkil etilsa, u shaxsning kreativ salohiyatini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Kreativ pedagogika ijodiy ta'limning nazariy va amaliy asoslarini o'rganuvchi fan bo'lib, u an'anaviy majburlash pedagogikasi yoki reproduktiv yondashuvlardan farq qiladi. Bu yo'nalish o'quvchini bilim iste'molchisi emas, balki bilim yaratuvchisi sifatida ko'radi.

Kreativ pedagogika – bu ta'lim jarayoniga yangicha fikrlash, yangicha yondashuv va innovatsion metodlarni olib kiruvchi zamonaviy pedagogik yo'nalishdir. U an'anaviy “tayyor bilimni berish” modelidan farqli ravishda o'quvchini faol subyekt sifatida ko'radi va uni mustaqil fikrlashga o'rgatadi. Bunda o'quvchi nafaqat ma'lumotni eslab qoladi, balki uni tahlil qiladi, solishtiradi, xulosa chiqaradi va yangi g'oyalar yaratishga harakat qiladi. Natijada tafakkur mustaqilligi, mantiqiy fikrlash va ijodiy yondashuv shakllanadi. Kreativ pedagogika o'quvchilarni kelajakni yaratuvchi shaxs sifatida tarbiyalashni maqsad qiladi. Chunki bugungi globallashuv va tezkor o'zgarishlar davrida jamiyatga oddiy ijrochilar emas, balki tashabbuskor, muammolarga noodatiy yechim topa oladigan, yangilik yaratishga qodir shaxslar zarur. Kreativ yondashuv orqali o'quvchi o'z imkoniyatlarini anglaydi, o'ziga ishonch hosil qiladi va shaxsiy mas'uliyatni his etadi.

Mazkur pedagogik yo'nalish barcha fanlarda qo'llanish imkoniyatiga ega. Matematika, ona tili, tarix, tabiiy fanlar yoki san'at bo'lishidan qat'i nazar, har bir fan doirasida muammoli vaziyat yaratish, interfaol metodlardan foydalanish, loyiha va tadqiqot ishlari tashkil etish mumkin. Bu esa ta'lim jarayonini jonlantiradi, o'quvchilarning qiziqishini oshiradi va bilimlarni chuqurroq o'zlashtirishga yordam beradi.

Kreativ pedagogika o'qitish va o'rganish jarayonini yangicha metodologik asosda tashkil etadi. Unda shaxsga yo'naltirilgan yondashuv, hamkorlik pedagogikasi, muammoli ta'lim, loyiha asosida o'qitish, refleksiya va o'z-o'zini baholash kabi usullar ustuvor hisoblanadi. O'qituvchi bilim beruvchi emas, balki yo'naltiruvchi, maslahat beruvchi va motivator rolini bajaradi. O'quvchi esa bilimni izlab topuvchi, yaratuvchi va tadqiq etuvchi sifatida namoyon bo'ladi.

Shunday qilib, kreativ pedagogika – bu zamonaviy ta'limning muhim yo'nalishi bo'lib, u o'quvchilarning intellektual, ijodiy va shaxsiy salohiyatini rivojlantirishga xizmat qiladi hamda ta'lim jarayonini samarali, mazmunli va innovatsion darajaga olib chiqadi.

Kreativlikni rivojlantirish uchun ta'lim jarayonida shaxsning o'ziga bo'lgan ishonchini oshiruvchi, psixologik to'siqlarni kamaytiruvchi va ijodiy faollikni qo'llab-quvvatlovchi metodlardan foydalanish zarur.

Zamonaviy ta'lim tizimida ustuvor yo'nalish sifatida dialogik muloqot, hamkorlikda muammo yechish va interfaol metodlardan foydalanish alohida ahamiyat kasb etadi. Chunki bugungi kunda ta'lim jarayoni biryoqlama ma'ruza shaklidan ko'ra, o'quvchini faol fikrlovchi va ishtirokchi subyektga aylantirishni talab etadi. Dialogik muloqot asosida tashkil etilgan darslarda o'quvchi o'z fikrini erkin bayon qiladi, savol beradi, munosabat bildiradi va boshqalarning fikrini hurmat qilishni o'rganadi. Bu esa kommunikativ kompetensiya va ijtimoiy faollikni rivojlantiradi.

Juftlik va guruhli ishlash metodlari o'quvchilarda hamkorlikda faoliyat yuritish, fikr almashish va umumiy qarorga kelish ko'nikmalarini shakllantiradi. Guruhda ishlash jarayonida har bir ishtirokchi o'z rolini bajaradi, mas'uliyatni his qiladi va o'z hissasini qo'shadi. Bu esa jamoaviy fikrlashni, o'zaro yordam va birdamlikni kuchaytiradi.

Ilmiy-tadqiqot loyihalari o'quvchilarni mustaqil izlanishga, axborotni tahlil qilishga va xulosalar chiqarishga o'rgatadi. Loyiha asosida o'qitish jarayonida o'quvchi muammoni aniqlaydi, maqsad qo'yadi, reja tuzadi va natijani taqdim etadi. Bu esa unda analitik tafakkur, mas'uliyat va ijodiy yondashuvni

rivojlantiradi.

Rolli o'yinlar o'quvchilarga turli ijtimoiy vaziyatlarni modellashtirish imkonini beradi. Ular muayyan rolni bajarish orqali voqea-hodisani chuqurroq anglaydi, empatiya va muomala madaniyatini rivojlantiradi. Ayniqsa, tarix, adabiyot, huquq va pedagogika fanlarida bu metod samarali natija beradi.

Muammoli vaziyatlar yaratish esa o'quvchini tayyor javobni eslab qolishga emas, balki mustaqil fikr yuritishga undaydi. O'qituvchi savol yoki masala orqali o'quvchini o'ylashga majbur qiladi, turli yechim variantlarini izlashga yo'naltiradi. Bu jarayonda tanqidiy fikrlash, sabab-oqibat bog'liqligini aniqlash va dalillash ko'nikmalari shakllanadi.

Bahs-munozaralar esa o'quvchilarda o'z fikrini asoslab berish, dalillar keltirish va qarama-qarshi nuqtai nazarni tahlil qilish malakasini rivojlantiradi. Munozara madaniyati orqali o'quvchi nafaqat gapirishni, balki tinglashni ham o'rganadi.

Umuman olganda, zamonaviy ta'limda qo'llanilayotgan ushbu interfaol metodlar o'quvchilarda tanqidiy va kreativ fikrlashni shakllantiradi, ularni mustaqil qaror qabul qila oladigan, hamkorlikda ishlay oladigan va innovatsion g'oyalar ilgari sura oladigan shaxs sifatida tarbiyalashga xizmat qiladi.

1. Ta'lim muhiti: mohiyat va tarkibiy xususiyatlar

Ta'lim muhiti — bu ta'lim jarayonining mazmuni, tashkil etilishi va natijasiga ta'sir ko'rsatuvchi pedagogik, ijtimoiy-psixologik, tashkiliy hamda texnologik shart-sharoitlar majmuidir. Zamonaviy ta'lim muhitining samaradorligi, avvalo, uning quyidagi funksional xususiyatlari bilan belgilanadi:

Moslashuvchanlik — ta'lim tuzilmalarining shaxs, atrof-muhit va jamiyat ehtiyojlaridagi o'zgarishlarga mos ravishda tezkor qayta qurila olish qobiliyati. Bunda ta'lim tizimi yangilanib borayotgan talablarni hisobga olgan holda o'z mazmuni, metodlari va texnologiyalarini moslashtiradi.

Izchillik va uzluksizlik — muhit elementlari (pedagog, talaba, mazmun, metod, texnologiya, boshqaruv va boshqalar) faoliyatida o'zaro ta'sirning uzviyligi hamda jarayonning bosqichma-bosqich, mantiqiy davom etishi bilan ifodalanadi.

Bu sifat ta'lim jarayonida parokandalikni kamaytirib, barqaror natijaga erishish imkonini beradi.

O'zgaruvchanlik — ta'lim muhitining aholining ta'lim xizmatlariga bo'lgan ehtiyojlari hamda jamiyat taraqqiyoti talablariga muvofiq yangilanib borishini anglatadi. Ya'ni muhit real ehtiyojni sezadi, tahlil qiladi va rivojlanish yo'nalishini o'zgartira oladi. **Integratsiya** — ta'lim tizimi tarkibiy tuzilmalarining hamkorligini kuchaytirish orqali muammolarni kompleks hal qilishni ta'minlaydi. Integratsiya fanlararo yondashuv, nazariya va amaliyotning uyg'unligi, ta'lim va tarbiyaning bir butun jarayon sifatida olib borilishi ko'rinishida namoyon bo'ladi.

Ochiqlik va demokratik boshqaruv — ta'lim subyektlarining boshqaruvda keng ishtirok etishini, ta'lim-tarbiya jarayonlarining shaffofligini hamda hamkorlik shakllarining demokratik tamoyillar asosida tashkil etilishini anglatadi.

Faol hamkorlik va muloqot — pedagogik yordam asosida o'quv jarayonida barcha ishtirokchilarning birgalikdagi faol kommunikatsiyaga kirishishini nazarda tutadi. Bunda o'qituvchi faqat "yo'naltiruvchi" rolida qolmay, balki o'quvchini qo'llab-quvvatlovchi va uning rivojiga xizmat qiluvchi hamkor sifatida namoyon bo'ladi.

2. Atrof-muhit va bo'lajak o'qituvchilarda kreativ sifatlarni shakllantirish

Ta'lim muhiti bo'lajak o'qituvchilarda kreativ sifatlarni shakllantirishning muhim pedagogik sharti hisoblanadi. Chunki aynan ta'lim jarayonida shakllanadigan psixologik, ijtimoiy va ma'naviy muhit kelajakdagi pedagogning kasbiy qiyofasini belgilaydi. Agar ta'lim muhiti sog'lom, qo'llab-quvvatlovchi va rivojlantiruvchi bo'lsa, unda shaxsning ijodiy salohiyati tabiiy ravishda namoyon bo'ladi va mustahkamlanadi.

Bunday muhitda avvalo shaxsning jismoniy va intellektual salomatligiga e'tibor qaratiladi. Sog'lom psixologik atmosfera, ortiqcha bosim va qo'rquvning yo'qligi, fikr bildirish erkinligi bo'lajak o'qituvchining tafakkur faoliyatini faollashtiradi. Intellektual salomatlik esa mustaqil fikrlash, tahlil qilish, muammoga yangicha yondashish va ilmiy izlanishga intilish orqali rivojlanadi.

Shuningdek, ma'naviy-axloqiy barqarorlik kreativ pedagog shaxsining asosiy

tayanchidir. Ta'lim muhiti hurmat, adolat, mas'uliyat va hamkorlik tamoyillari asosida qurilganda, bo'lajak o'qituvchi o'z kasbiga sadoqatli, axloqan yetuk va ijtimoiy mas'uliyatli shaxs sifatida shakllanadi. Bu esa uning kelgusida o'quvchilarga nafaqat bilim, balki tarbiya ham bera olishiga zamin yaratadi.

Hissiy muvozanat va estetik did ham kreativ sifatlarning ajralmas qismidir. Ijobiy emotsional muhit, o'zaro qo'llab-quvvatlash va ijodiy faoliyatga rag'bat hissiy barqarorlikni ta'minlaydi. Estetik muhit — tartibli auditoriya, zamonaviy did bilan bezatilgan ta'lim makoni, madaniy tadbirlar — shaxsning didini, go'zallikni anglash va qadrlash qobiliyatini rivojlantiradi.

Intizom va o'zini boshqarish ko'nikmalari esa bo'lajak o'qituvchining professional yetukligini belgilaydi. Kreativlik faqat erkinlik bilan emas, balki ichki tartib, mas'uliyat va o'z faoliyatini rejalashtira olish bilan ham uyg'un bo'lishi zarur. Ta'lim muhitida refleksiya, o'z-o'zini baholash va mustaqil faoliyatga keng o'rin berilishi shaxsning o'zini boshqarish kompetensiyasini shakllantiradi.

Demak, samarali tashkil etilgan ta'lim muhiti bo'lajak o'qituvchilarda nafaqat bilim va kasbiy malakani, balki kreativ tafakkur, ma'naviy yetuklik, hissiy barqarorlik va o'zini boshqarish kabi muhim sifatlarni ham har tomonlama rivojlantiradi. Bu esa ularning kelajakda zamonaviy, innovatsion va ijodkor pedagog sifatida faoliyat yuritishiga mustahkam asos bo'lib xizmat qiladi.

Shaxsning ijodiy salohiyatini ifodalovchi asosiy belgilar sifatida majburiyatni zimmasiga ola bilish, improvizatsiya qilishga moyillik, kreativ fikrlash, o'zini muntazam takomillashtirish hamda yangilikka qiziqish kabi sifatlar ko'rsatiladi. Shu bois oliy ta'lim muassasasi pedagogi yosh avlodni doimiy yangilanib borayotgan jamiyat hayotiga tayyorlash va ularni innovatsiyalar bilan hamnafas rivojlantirish jarayonida yetakchi kasbiy rolni bajaradi.

3. Kreativlikning ta'limdagi mazmuni

Kreativlik ta'lim jarayonini tashkil etishda ijodiy yondashuvni talab qiladigan sifat bo'lib, o'qitishda turli usullar, bilimlar va ko'nikmalarni uyg'unlashtirish, ta'lim texnologiyalaridan noodatiy va samarali foydalanish orqali namoyon bo'ladi.

Kreativlikning mohiyatini quyidagicha izohlash mumkin: agar intellekt insonning aqliy salohiyatini bildirsa, kreativlik esa shu salohiyatdan maqsadga yo'naltirilgan va erkin tarzda foydalanish, yangicha yechimlarni ilgari surish qobiliyatidir.

Kreativlik tushunchasi XX asrning 60-yillaridan boshlab Angliya-Amerika psixologiyasida ilmiy muomalaga faol kirib kelgan va inson tafakkurining muhim jihati sifatida tadqiq etila boshlagan. Ayniqsa, amerikalik psixolog **Joy Paul Guilford** (J. Guilford) kreativlikni ilmiy asosda o'rganib, uni intellekt tuzilmasining alohida tarkibiy qismi sifatida talqin qilgan. U divergent tafakkur nazariyasini ilgari surib, insonning bir muammo yuzasidan ko'plab, turlicha va noodatiy yechimlar topish qobiliyatini kreativlikning asosiy mezoni deb hisoblagan.

J. Guilford kreativlikning individual ko'rsatkichlari sifatida bir qator muhim qobiliyatlarni ajratib ko'rsatadi. Jumladan, fikrni maqsadga muvofiq yo'naltirish — bu insonning tafakkur jarayonini aniq vazifa tomon safarbar eta olishidir. Originallik esa noodatiy, boshqalarnikidan farq qiluvchi g'oyalarni ilgari surish qobiliyatini anglatadi. Qiziquvchanlik shaxsning yangilikka intilishi, atrof-muhit hodisalariga faol munosabat bildirishini ifodalaydi. Farazlar yaratish qobiliyati muammoga turli ehtimoliy yechimlarni taklif qilish bilan bog'liq bo'lsa, tasavvur (fantaziya) esa mavjud bilim va tajriba asosida yangi obraz va g'oyalarni shakllantirish imkonini beradi.

Mazkur yondashuv kreativlikni faqat badiiy ijod bilan emas, balki intellektual faoliyatning keng ko'lamli ko'rinishi sifatida talqin etishga zamin yaratdi. Kreativlik endilikda ta'lim jarayonining muhim maqsadlaridan biri sifatida qaralmoqda.

Mamlakatimizda ham ta'lim sifatini oshirish, yoshlarning ijodiy-intellektual salohiyatini qo'llab-quvvatlash va innovatsion tafakkurni rivojlantirishga qaratilgan islohotlar izchil amalga oshirilmoqda. Interfaol metodlar, muammoli ta'lim, loyiha asosida o'qitish, STEAM yondashuvi va axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan keng foydalanish orqali o'quvchilarning kreativ fikrlash qobiliyatini rivojlantirish imkoniyatlari kengayib bormoqda.

Natijada ta'lim jarayoni passiv bilim olishdan faol izlanish, tadqiqot va yaratuvchanlikka yo'naltirilmoqda. Bu esa yoshlarning mustaqil fikrlovchi, innovatsion g'oyalar ilgari sura oladigan va zamonaviy jamiyat talablariga mos shaxs sifatida shakllanishiga xizmat qilmoqda.

4. Kreativlikning turlari va mezonlari

Amerikalik psixolog **Abraham Maslow** kreativlikni inson shaxsining o'zini namoyon etish jarayoni bilan bevosita bog'lab talqin qiladi. U kreativlikni faqat noyob iste'dod egalari faoliyati bilan cheklab qo'ymaydi, balki har bir inson tabiatida mavjud bo'lgan imkoniyat sifatida ko'radi. Maslow nazariyasiga ko'ra, kreativlik ikki asosiy turga ajratiladi.

Birinchisi — iste'dod kreativligi. Bu tur yuqori natija, yuksak darajadagi ijodiy mahsulot, jamiyat tomonidan tan olinadigan kashfiyot yoki san'at asari bilan bog'liqdir. Bunday kreativlik ko'proq ilm-fan, san'at, texnika yoki adabiyot sohasida namoyon bo'ladi. U chuqur bilim, katta salohiyat va yuqori darajadagi ijodiy tafakkurni talab qiladi. Ikkinchisi — o'z-o'zini aktallashtirish kreativligi. Bu esa shaxsning kundalik hayotda va kasbiy faoliyatida o'z imkoniyatlarini ro'yobga chiqarishi bilan bog'liqdir. Maslow fikricha, har bir inson o'z salohiyatini ochishga, o'zini takomillashtirishga intiladi. Masalan, o'qituvchining darsni noodatiy tashkil etishi, oddiy vaziyatga ijodiy yondashuvi yoki muammoga yangicha yechim topishi ham kreativlikning namunasidir.

Bu turdagi kreativlik har bir inson uchun ochiq va rivojlantirilishi mumkin bo'lgan jihat hisoblanadi.

Maslow kreativ jarayonni ikki darajada ko'rib chiqadi. Birinchi daraja — ixtiyorsiz holat bo'lib, u ilhom, birdan keladigan g'oya, ruhiy ko'tarinkilik bilan tavsiflanadi. Bu paytda inson ongida kutilmagan, yorqin va original fikr paydo bo'ladi. Ilhom jarayoni ko'pincha kuchli emotsional holat bilan birga kechadi.

Ikkinchi daraja — ixtiyoriy holatdir. Bu esa mehnat, uzluksiz o'qish, tajriba orttirish va o'z ustida muntazam ishlash orqali shakllanadi. Maslow ta'kidlaganidek, haqiqiy kreativ natija faqat ilhom bilan emas, balki izchil mehnat va intizom bilan yuzaga keladi. Ya'ni g'oya paydo bo'lishi mumkin, ammo uni

mukammal mahsulotga aylantirish uchun sabr, bilim va qat'iyat zarur.

Shunday qilib, Maslou nazariyasi kreativlikni insonning o'zini anglash va o'z salohiyatini to'liq ro'yobga chiqarish jarayoni sifatida talqin etadi. Bu yondashuv ta'lim tizimida har bir shaxsning ijodiy imkoniyatlarini qo'llab-quvvatlash, ilhom va mehnat uyg'unligini ta'minlash zarurligini ko'rsatadi.

T. A. Barisheva va Yu. A. Jigalova kreativlikni ko'p o'lchamli psixik ta'lim sifatida talqin qilib, unda intellekt bilan birga motivatsiya, emotsiya, estetik rivojlanish, kommunikativ ko'rsatkichlar va kompetentlik ham muhim ekanini qayd etadi.

Gilford va Torrens yondashuviga ko'ra kreativlik shunchaki "g'oya topish" emas, balki g'oyani yaratish, uni turli vaziyatlarda sinab ko'rish, boyitish va amaliy natijaga aylantirish jarayonidir. Shu bois kreativlik mezonlari bir-biri bilan bog'liq bo'lgan bir nechta ko'rsatkichlar orqali ifodalanadi.

Avvalo, **ravonlik** — bu qisqa vaqt ichida ko'plab g'oyalarni ilgari sura olish qobiliyatidir. Ravonligi yuqori bo'lgan shaxs muammo bo'yicha birgina javob bilan cheklanmaydi, turli variantlarni tezkor taklif qiladi. Bunda g'oyalarning soni muhim bo'lib, keyingi bosqichlarda ularning sifati saralanadi.

Originallik esa g'oyaning noodatiyligi, boshqalarnikidan farqlanishi bilan belgilanadi. Original fikr mavjud andozalardan chiqib, muammoga kutilmagan tomondan qarashni, yangicha yechim topishni anglatadi. Aynan originallik kreativ tafakkurning "yuragi" hisoblanadi.

Sezuvchanlik — muammoni erta payqash, noaniqlik, qarama-qarshilik va mayda detallarni ilg'ay olish qobiliyatidir. Sezuvchan shaxs oddiy ko'ringan holatda ham muammo yoki imkoniyatni ko'radi, savol qo'yadi, "nega?" va "qanday bo'lsa?" degan fikrlar bilan jarayonni chuqurlashtiradi.

Moslashuvchanlik (fleksibilitet) esa fikr yuritish yo'nalishini tez o'zgartira olish, bir kontekstdan boshqasiga erkin o'ta bilish bilan ifodalanadi. Moslashuvchan shaxs bitta yondashuv ishlamasa, tezda yangi strategiyani tanlaydi, turli fanlar, usullar va tajribalarni uyg'unlashtira oladi.

Kreativlikning amaliy tomoni **rivojlantirish** mezonini orqali ko'rinadi. Bu —

g'oyani batafsil ishlab chiqish, uni reja, model, loyiha yoki mahsulotga aylantirishdir. Ko'pincha "g'oya bor, lekin natija yo'q" holati aynan rivojlantirish bosqichi sust bo'lganda yuz beradi.

Stereotiplarga qarshilik — an'anaviy qoliplarga ko'r-ko'rona bo'ysunmaslik, "doim shunday bo'lgan" degan fikrga tanqidiy yondashishdir. Bu mezon yangilikka ochiqlikni, mustaqil pozitsiyaga ega bo'lishni va yangicha qarashni talab qiladi.

Ko'p vazifalilik esa bir vaqtning o'zida bir nechta jarayonni boshqarish, parallel fikrlash va resurslarni to'g'ri taqsimlash ko'nikmasini anglatadi. Bunda faqat ko'p ish qilish emas, balki bir nechta vazifani muvofiqlashtira bilish muhim.

Kreativlik faqat "qiziqarli" bo'lish bilan cheklanmaydi. **Samaradorlik** mezonni g'oyaning foydasi, amaliy qiymati va natijaning real hayotda ishlash darajasini ko'rsatadi. Ya'ni kreativ mahsulot nafaqat noodatiy, balki kerakli va qo'llaniladigan bo'lishi ham zarur.

Nihoyat, **mamnuniyat** — ijodiy faoliyat va natijadan ichki qoniqish olish bilan bog'liq. Bu ko'rsatkich shaxsning ijodga bo'lgan ichki motivatsiyasini mustahkamlaydi: o'zi qilgan ishidan rohat olgan odam yana izlanadi, yana yaratadi, yana tajriba qiladi.

Bu mezonlar kreativlikni ko'p qirrali kompetensiya sifatida tushunishga yordam beradi: g'oya topish (ravonlik, originallik), muammoni sezish va moslashish (sezuvchanlik, moslashuvchanlik), g'oyani mahsulotga aylantirish (rivojlantirish, samaradorlik) hamda jarayondan zavq olish (mamnuniyat) — barchasi bir butun tizimni tashkil etadi.

5. Ta'lim oluvchilarda kreativlikni rivojlantirish shart-sharoitlari

Ta'lim oluvchilarda kreativlikni rivojlantirish ta'lim jarayonini shaxsga yo'naltirilgan, moslashuvchan va innovatsion tarzda tashkil etishni talab etadi. Kreativlik tabiiy ravishda yuzaga kelmaydi, balki maqsadli pedagogik sharoit va qulay psixologik muhit natijasida shakllanadi. Shu bois o'qitish jarayoni ta'lim oluvchining imkoniyatlari, qiziqishlari va ehtiyojlariga mos ravishda tashkil etilishi muhimdir.

Avvalo, kreativ faoliyatga qiziqish va bilish ehtiyojlarini shakllantirish zarur. O'quvchi o'z faoliyatiga qiziqmasa, ijodiy tafakkur namoyon bo'lmaydi. Buning uchun o'qituvchi mavzuni hayotiy misollar, muammoli savollar va qiziqarli topshiriqlar orqali ochib berishi lozim. Qiziqish ichki motivatsiyani kuchaytiradi va izlanishga undaydi.

Mustaqil ishlash uchun sharoit yaratish ham muhim omildir. O'quvchiga erkin fikr yuritish, tajriba qilish, xato qilish va undan xulosa chiqarish imkoniyati berilishi kerak.

Mustaqil faoliyat jarayonida shaxs o'z qobiliyatini anglaydi va o'ziga ishonch hosil qiladi.

Turli fikr va g'oyalarni bag'rikeng qabul qilish kreativ muhitning asosiy talabi hisoblanadi. O'quvchilar ilgari surgan g'oyalar tanqidiy, lekin hurmat bilan muhokama qilinishi zarur. Fikrlar xilma-xilligi yangi yondashuv va innovatsion yechimlarning paydo bo'lishiga zamin yaratadi.

O'quvchini faol ishtirokga jalb etish va rag'batlantirish ham kreativlikni qo'llab-quvvatlaydi. Rag'bat so'z, baho, e'tirof yoki ijodiy ishni omma oldida taqdim etish orqali berilishi mumkin. Bu esa o'quvchining ichki ishonchini mustahkamlaydi va yangi g'oyalarga ilhomlantiradi.

O'qitishni individuallashtirish — har bir o'quvchining qobiliyati va rivojlanish sur'atini hisobga olishdir. Differensial topshiriqlar, individual loyihalar va mos metodlar orqali har bir shaxsning salohiyati ochiladi.

Shuningdek, guruh va jamoaviy ishlash ko'nikmalarini rivojlantirish ham muhimdir. Hamkorlik jarayonida o'quvchilar fikr almashadi, bir-biridan o'rganadi va jamoaviy qaror qabul qilishni o'zlashtiradi. Bu esa ijtimoiy va kommunikativ kompetensiyalarni rivojlantiradi.

Muammoli vaziyat, loyiha, rolli o'yin, munozara kabi interfaol metodlardan foydalanish kreativlikni amaliy jihatdan shakllantiradi. Bunday metodlar o'quvchini faol fikrlashga, tahlil qilishga, dalillashga va yangicha yechim topishga undaydi.

Kreativlikni rivojlantirish uchun qulay psixologik muhit, shaxsga

yo'naltirilgan yondashuv va interfaol metodlarga tayangan ta'lim jarayoni zarur. Ana shunday sharoitda ta'lim oluvchilar mustaqil fikrlovchi, tashabbuskor va ijodkor shaxs sifatida shakllanadi.

6. Interfaol ta'limda kreativlik rivojlanish bosqichlari

G. Ibragimova interfaol o'qitish sharoitida kreativlik rivojlanishini quyidagi bosqichlarda izohlaydi:

1. **Reproduktiv–tavakkalchilik bosqichi** — kreativ faollik va ijodkorlikka moyillik shakllanadi, innovatsion texnologiyalar mohiyati anglanadi, dastlabki g'oyalar paydo bo'ladi.

2. **Ijodiy-izlanish (tadqiqotchilik) bosqichi** — tadqiqotchilik, nostandart tafakkur, bilish mustaqilligi, improvizatsiya va yangilik yaratish ko'nikmalari rivojlanadi.

3. **Kreativlik–novatorlik bosqichi** — yaratilgan yangilik amaliyotga joriy etiladi, baholanadi, tahlil qilinadi, ommalashtiriladi va istiqbolga yo'naltirilgan rejalar tuziladi.

Ta'lim muhiti moslashuvchan, integrativ, ochiq va hamkorlikka yo'naltirilgan bo'lsa, u kreativ ta'lim muhitiga aylanish imkoniga ega bo'ladi. Bunday muhitda ta'lim oluvchilarning kreativ fikrlashi, mustaqilligi va tashabbuskorligi izchil rivojlanadi. Shuningdek, interfaol metodlar va individuallashtirilgan yondashuv kreativlikni shakllantirishning samarali pedagogik asoslari hisoblanadi.

Bunda quyidagi pedagogik shart-sharoitlarga rioya qilish lozim:

– Ta'lim oluvchilarda kreativ faoliyatga bo'lgan qiziqish va bilish ehtiyojlarini shakllantirish, ta'lim jarayonida mustaqil ishlash imkoniyatini yaratish;

– Ta'lim oluvchilarda ijodiy fikrlash uchun qulay sharoit yaratish, ularning bayon qilgan turli fikr va g'oyalarini bag'rikenglik bilan qabul qilish, o'quv jarayonida faol ishtirok etishini ta'minlash, har bir ta'lim oluvchida ijodiy fikrlashga qodir ekanligiga ishonch uyg'otish va ularning ijodiy faoliyatini muntazam rag'batlantirish;

– O'quv jarayonini ta'lim oluvchining shaxsiy xususiyatlari, ehtiyojlari va

intellektual salohiyatiga mos ravishda individuallashtirish;

– Ta’lim oluvchilarda individual, kichik guruh va jamoaviy ishlash ko‘nikmalarini shakllantirish, ularning ijodiy imkoniyatlarini kengaytirish, muammolarni hal qilishda tayyor va noodatiy yechimlarni qabul qilishga rag‘batlantirish;

– Kreativ faoliyatni rivojlantirishning asosini tashkil etuvchi kognitiv bilimlarni amalda qayta ishlash va takomillashtirish imkonini beruvchi interfaol mashg‘ulot shakllari va metodlarini tanlash va tatbiq etish.

Tadqiqotchi G. Ibragimova interfaol o‘qitish jarayonida ta’lim oluvchilarda kreativlikning rivojlantirish bosqichlarini quyidagicha ifodalab o‘tgan:

	<i>Reproduktiv-tavakkalchilik bosqichi.</i> Bu bosqich ta’lim oluvchilarda kreativ faoliyat, kreativ faollik va ijodkorlikka bo‘lgan moyillikni qaror toptirish, ta’limdagi innotvasion texnologiyalarning mohiyatini anglash va yangi g‘oyalarning tug‘ilishi, shakllanishi bilan tavsiflanadi.
	<i>Ijodiy-izlanish tadqiqotchilik bosqichi.</i> Ta’lim oluvchilardagi tadqiqotchilik, ijodiy faollik, nostandart tafakkur, bilish mustaqilligi, improvizatsiya, yangilik yaratish ko‘nikmalarining shakllanishi bilan belgilanadi.
	<i>Kreativlik, novatorlik bosqichi.</i> Yaratilgan yangilikni amalda qo‘llash, baholash, tahlil qilish, ommalashtirish va uni keng tatbiq etish hamda istiqbolga yo‘naltirilgan strategik rejalarni tuzish bilan bog‘liq jarayonlarni o‘z ichiga oladi.

Innovatsion ta’lim muhitini shakllantirish va bo‘lajak pedagoglarning kreativ salohiyatini rivojlantirish

Respublikamizda ta’lim-tarbiya jarayonini yangicha bosqichga olib chiqish, ta’lim sifatini oshirish hamda zamon talablariga mos innovatsion ta’lim muhitini shakllantirish ustuvor vazifalardan biri sifatida qaralmoqda. Ushbu yo‘nalishda ta’lim oluvchilarning faolligi va ijodkorligini qo‘llab-quvvatlash, ularni

tadqiqotchilik faoliyatiga yo'naltirish, shuningdek pedagogik eksperimentlarni loyihalash, tashkil etish va o'tkazishda zamonaviy shakl hamda metodlardan keng foydalanish amaliyotga joriy etilmoqda. Buning natijasida ta'lim jarayoni nafaqat bilim berishga, balki o'quvchi va talabalarda mustaqil fikrlash, muammoli vaziyatlarni tahlil qilish, yangicha yechim ishlab chiqish kabi kompetensiyalarni shakllantirishga yo'naltirilmoqda.

Bugungi kunda ilm-fan, texnika va texnologiyalarning jadal rivojlanishi ta'lim tizimini doimiy ravishda takomillashtirishni taqozo etadi. Shu sababli pedagogika sohasida ilg'or innovatsiyalarni ishlab chiqish, ilmiy-amaliy tadqiqotlarni kuchaytirish hamda ularning natijalarini ta'lim amaliyotiga keng tatbiq etish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Mazkur jarayon bo'lajak mutaxassislarning kasbiy tayyorgarligini yangi darajaga ko'tarish, pedagogik faoliyatga tayyorlash tizimini modernizatsiya qilish hamda o'qituvchilarning kreativ potensialini yuksaltirishni talab qiladi.

Shu nuqtai nazardan, bo'lajak mutaxassislarni pedagogik muammolarni taqqoslash, tanqidiy tahlil qilish, umumlashtirish va o'qitish metodlarining eng maqbul variantlarini tanlashga o'rgatish zarurati kuchaymoqda. Ayniqsa, amaliy ko'nikmalarni

shakllantirish, nazariya va amaliyot uyg'unligini ta'minlash, pedagogik vaziyatlarga kreativ yondashish kompetensiyasini rivojlantirish ta'lim jarayonining muhim natijalaridan biri sifatida qaraladi.

Ta'lim sifatini ta'minlash masalasi esa nafaqat bitiruvchilarning kasbiy tayyorgarlik darajasi bilan, balki o'quv jarayonining qanday tashkil etilgani, ta'lim mazmuni va metodik ta'minotning belgilangan sifat mezonlariga qanchalik mosligi bilan ham belgilanadi. Mazkur talab va vazifalar qator qonunchilik hamda me'yoriy hujjatlarda o'z ifodasini topgan bo'lib, ularda kadrlar tayyorlash tizimi va mazmunini jamiyat ehtiyojlari, mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy istiqbollari hamda fan-texnika va texnologiyalarning zamonaviy yutuqlari asosida qayta ko'rib chiqish zarurligi ta'kidlanadi.

Hozirgi davrda oliy ta'lim tizimini modernizatsiyalash jarayonida quyidagi yo'nalishlar dolzarb vazifa sifatida belgilab olinmoqda: ta'lim samaradorligini

oshirish, mutaxassislarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish, rahbar va pedagog kadrlarni innovatsion faoliyatga yo'naltirish, o'quv jarayoniga axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini keng tatbiq etish, ilg'or xorijiy tajribalarni o'zlashtirish va amaliyotga mos holda joriy etish. Bu esa oliy ta'lim muassasalarida o'quv-uslubiy faoliyat mazmunini yangilash, innovatsion o'qitish shakl va metodlarini keng qo'llash, raqamli ta'lim resurslaridan samarali foydalanish zaruratini kuchaytiradi.

Ta'limni modernizatsiyalashning asosiy maqsadi — ta'lim taraqqiyotini ta'minlash, jamiyatning iqtisodiy va ijtimoiy ehtiyojlarini, shuningdek har bir shaxs va oilaning ta'limga bo'lgan talabini hisobga olgan holda barqaror rivojlanadigan ta'lim tizimini yaratishdir. Bu maqsadga erishishda quyidagi vazifalarni amalga oshirish muhim hisoblanadi:

- davlat tomonidan ta'lim olish huquqini to'liq kafolatlash;
- ta'lim tizimining barcha bosqichlarida zamonaviy ta'lim sifatini ta'minlash;
- ta'limning huquqiy-me'yoriy bazasini takomillashtirish va tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlarni resurslar bilan mustahkamlash;
- pedagog kadrlarning kasbiy hamda innovatsion kompetentligini rivojlantirish va rag'batlantirish;
- ilg'or xorijiy tajribalar hamda AKTning so'nggi yutuqlarini ta'lim tizimiga keng joriy etish;
- fan, ta'lim va ishlab chiqarish o'rtasidagi hamkorlik va konsorsiumlar faoliyatini rivojlantirish;
- uzluksiz ta'lim jarayonida yoshlarning kreativ ko'nikmalari va intellektual salohiyatini rivojlantirishga qaratilgan innovatsion texnologiyalarni keng tatbiq etish.

Bugungi kunda ijodkorlik, yaratuvchanlik va yangilik yaratishga qaratilgan faoliyat kreativ faoliyat sifatida e'tirof etilmoqda. "Kreativlik" tushunchasi shaxsning ijodiy salohiyati, noodatiy fikrlashga moyilligi va an'anaviy yondashuvlardan chetga chiqib, prinsipial yangi g'oyalarni yaratishga tayyorligini ifodalaydi. Kreativlik muammolarni yangicha yo'l bilan hal qilish, mustaqil ijodiy

fikr yuritish, mavjud tajribani qayta talqin qilish va yangi natijaga erishish bilan xarakterlanadi.

Kreativ shaxs, xususan, kreativ o'qituvchi — ta'limiy faoliyatda yangicha yondashuvni namoyon eta oladigan, o'quvchi-talabalar bilan muloqotni samarali yo'lga qo'yadigan, ta'limdagi qiyinchiliklarni noodatiy usullar bilan bartaraf etadigan hamda pedagogik jarayonni qiziqarli va mazmunli tashkil eta oladigan mutaxassisdir. Kreativ qobiliyatlar nafaqat yangi g'oya yaratishda, balki ta'lim jarayonini takomillashtirish, shaxsning ichki dunyosini boyitish va hayot sifatini yaxshilashda ham muhim omil hisoblanadi.

Shu bilan birga, an'anaviy ta'lim amaliyotida ko'pincha axborotni yodlash va faktlarni jamlash ustuvor bo'lib, bu holat har doim ham kreativ yondashuvni yetarli darajada ta'minlay olmaydi. Natijada shaxsga yo'naltirilgan ta'limni to'liq amalga oshirish, talabaning ijodiy qobiliyatini rivojlantirish imkoniyatlari cheklanib qolishi mumkin. Kundalik hayotdagi standartlashgan tartib va stereotiplar ham kreativ sifatlarning susayishiga sabab bo'ladi. Shu sababli kreativ qobiliyatlarni rivojlantirish uchun maxsus tashkil etilgan, rag'batlantiruvchi va qo'llab-quvvatlovchi ta'lim muhiti zarur bo'ladi.

Ta'lim oluvchilarda kreativlikni rivojlantirishda interfaol ta'limning o'rni

Ta'lim oluvchilarning kreativlik qobiliyatlarini rivojlantirish jarayonida interfaol ta'lim alohida ahamiyat kasb etadi. Interfaol ta'lim — bu o'quv jarayonini “subyekt–subyekt” munosabatlari asosida, ya'ni o'qituvchi va ta'lim oluvchilarning o'zaro hamkorligi, muloqoti va faol ishtirokiga tayangan holda tashkil etish tizimidir. Mazkur yondashuvda ta'lim oluvchi passiv tinglovchi emas, balki bilish jarayonining faol ishtirokchisiga aylanadi.

Interfaol ta'limning mohiyati ta'lim oluvchini passiv tinglovchi emas, balki faol ishtirokchi sifatida ko'rishda namoyon bo'ladi. Bunda o'quv jarayoni ta'lim oluvchining bilish ehtiyojlari, qiziqishlari va shaxsiy tajribasiga tayangan holda tashkil etiladi. Ya'ni dars mazmuni va metodlari shaxsning ichki motivatsiyasini qo'zg'atishga, uning mustaqil fikrlashiga va faol harakatiga yo'naltiriladi.

Interfaol ta'limda eng muhim tamoyillardan biri — ta'lim oluvchilarning

faolligini oshirishdir. Faollik faqat savol-javobda ishtirok etish bilan emas, balki muammoni tahlil qilish, fikr bildirish, bahs yuritish va xulosa chiqarishda namoyon bo'ladi. Faol ishtirok jarayonida o'quvchi bilimni tayyor holda qabul qilmaydi, balki uni o'zi "kashf etadi".

Guruh tajribasiga tayanish ham interfaol ta'limning muhim jihatidir. Har bir ta'lim oluvchi o'ziga xos bilim va hayotiy tajribaga ega. Ushbu tajribalarni dars jarayoniga jalb etish o'quv jarayonini boyitadi, o'zaro o'rganish muhitini yaratadi va jamoaviy fikrlashni rivojlantiradi.

O'zaro fikr almashish va muloqot esa interfaol ta'limning markaziy elementi hisoblanadi. Muloqot orqali o'quvchilar bir-birining fikrini tinglaydi, tahlil qiladi, o'z pozitsiyasini himoya qiladi va yangi qarashlarni qabul qilishga o'rganadi. Bu jarayon tanqidiy va kreativ tafakkurning shakllanishiga xizmat qiladi.

Doimiy teskari aloqani yo'lga qo'yish o'quv jarayonining samaradorligini oshiradi. Teskari aloqa o'qituvchi va ta'lim oluvchi o'rtasida ikki tomonlama bo'lishi kerak: o'qituvchi o'quvchining faoliyatini baholaydi, o'quvchi esa o'z fikrini va tushunish darajasini bildiradi. Bu esa jarayonni takomillashtirishga yordam beradi.

Erkin fikr bildirish imkoniyatini yaratish esa ijodiy muhitning asosiy shartidir. O'quvchi o'z fikrini qo'rqmasdan, tanqiddan xavotir olmasdan ifoda eta olishi lozim. Fikrlar xilma-xilligi yangicha yondashuv va innovatsion g'oyalarning paydo bo'lishiga zamin yaratadi.

Demak, interfaol metodlar va texnologiyalar asosida kreativlikni rivojlantirishning muhim sharti — ta'lim jarayonida erkin, ochiq va ijodiy muhitni shakllantirish, o'qituvchi hamda ta'lim oluvchilar o'rtasida hamkorlikka asoslangan munosabatlarni yo'lga qo'yishdir. Bunday muhitda har bir ta'lim oluvchi o'z fikrini ochiq ifodalash, muammoli vaziyatlarga mustaqil yondashish, tahlil qilish va ijodiy qarorlar qabul qilish imkoniyatiga ega bo'ladi. Natijada ta'lim jarayoni shaxsni rivojlantiruvchi va kreativ tafakkurni qo'llab-quvvatlovchi samarali pedagogik tizimga aylanadi.

Ta'lim oluvchilarda kreativ qobiliyatlarni shakllantirish va rivojlantirish

murakkab, ammo maqsadli tashkil etilgan pedagogik jarayon natijasida amalga oshadi. Bu jarayonga ta'sir etuvchi omillar tizimli va uzviy xarakterga ega bo'lib, ular o'zaro bog'liq holda samarali natija beradi.

Avvalo, kreativ fikrlash ko'nikmalarini izchil rivojlantirish va kreativ faollikni qo'llab-quvvatlash muhimdir. Kreativlik tasodifiy emas, balki muntazam mashq va rag'bat orqali shakllanadi. O'quvchilarga ochiq savollar berish, alternativ yechimlar izlashga undash, noodatiy topshiriqlar taklif etish ularning tafakkur doirasini kengaytiradi.

O'quv jarayonida muammoli vaziyatlar va tadqiqotchilik yo'nalishlarini kuchaytirish ham muhim omildir. Muammoli ta'lim o'quvchini tayyor javobni qabul qilishdan ko'ra, mustaqil izlanishga undaydi. Tadqiqotchilik elementlari — kuzatish, tahlil qilish, tajriba o'tkazish, xulosa chiqarish — ijodiy tafakkurning shakllanishiga xizmat qiladi.

Ta'lim oluvchilarni muammolarni ijodiy hal qilishga undovchi vaziyatlarni yaratish esa ularning qaror qabul qilish kompetensiyasini rivojlantiradi. Hayotiy vaziyatlarga asoslangan topshiriqlar o'quvchini real muhitga tayyorlaydi va kasbiy tafakkurni shakllantiradi.

Kreativ faoliyat tajribasini kelgusidagi kasbiy faoliyatning tarkibiy qismi sifatida anglashga erishish ham muhimdir. O'quvchi ijodiy yondashuv faqat dars jarayoni uchun emas, balki kelajak kasbida ham zarur ekanligini tushunishi lozim. Bu esa kreativlikni ongli ravishda rivojlantirishga motivatsiya beradi.

Interfaol metodlar asosida mustaqil bilim olish, o'z-o'zini rivojlantirish va o'z pozitsiyasiga ega bo'lish ko'nikmalarini shakllantirish ham ustuvor vazifadir. Loyiha, munozara, rolli o'yin, "aqliy hujum" kabi metodlar orqali o'quvchi mustaqil fikrlashni, dalillashni va o'z qarashini himoya qilishni o'rganadi.

Ijodiy hamkorlik muhitini vujudga keltirish va individual salohiyatni namoyon qilish uchun sharoit yaratish esa jarayonning ijtimoiy jihatini mustahkamlaydi. Hamkorlikda ishlash jarayonida o'quvchilar bir-birining g'oyalaridan ilhomlanadi, o'z tajribasini boyitadi va jamoaviy natijaga erishadi.

Shu bilan birga, ta'lim oluvchilarning mustaqil ishlash layoqatini

faollashtirish, ularda o'zini anglash, o'z ustida ishlash va o'z fikrini himoya qila olish kabi sifatlarni shakllantirish kreativ rivojlanishning asosiy ko'rsatkichidir. O'zini anglaydigan, o'z imkoniyatlarini baholay oladigan va o'z pozitsiyasini himoya qila oladigan shaxs ijodiy va mustaqil qarorlar qabul qilishga qodir bo'ladi.

Kreativ qobiliyatlarni rivojlantirish pedagogik jarayonda tizimli yondashuv, interfaol metodlar, muammoli vaziyatlar va hamkorlik muhitini uyg'unlashtirish orqali samarali amalga oshiriladi. Ana shunday sharoitda ta'lim oluvchi ijodkor, tashabbuskor va mustaqil fikrlovchi shaxs sifatida shakllanadi.

Ta'lim oluvchilarda kreativ qobiliyatlarni shakllantirish va rivojlantirish murakkab, ammo maqsadli tashkil etilgan pedagogik jarayon natijasida amalga oshadi. Bu jarayonga ta'sir etuvchi omillar tizimli va uzviy xarakterga ega bo'lib, ular o'zaro bog'liq holda samarali natija beradi.

Avvalo, kreativ fikrlash ko'nikmalarini izchil rivojlantirish va kreativ faollikni qo'llab-quvvatlash muhimdir. Kreativlik tasodifiy emas, balki muntazam mashq va rag'bat orqali shakllanadi. O'quvchilarga ochiq savollar berish, alternativ yechimlar izlashga undash, noodatiy topshiriqlar taklif etish ularning tafakkur doirasini kengaytiradi.

O'quv jarayonida muammoli vaziyatlar va tadqiqotchilik yo'nalishlarini kuchaytirish ham muhim omildir. Muammoli ta'lim o'quvchini tayyor javobni qabul qilishdan ko'ra, mustaqil izlanishga undaydi. Tadqiqotchilik elementlari — kuzatish, tahlil qilish, tajriba o'tkazish, xulosa chiqarish — ijodiy tafakkurning shakllanishiga xizmat qiladi.

Ta'lim oluvchilarni muammolarni ijodiy hal qilishga undovchi vaziyatlarni yaratish esa ularning qaror qabul qilish kompetensiyasini rivojlantiradi. Hayotiy vaziyatlarga asoslangan topshiriqlar o'quvchini real muhitga tayyorlaydi va kasbiy tafakkurni shakllantiradi.

Kreativ faoliyat tajribasini kelgusidagi kasbiy faoliyatning tarkibiy qismi sifatida anglashga erishish ham muhimdir. O'quvchi ijodiy yondashuv faqat dars jarayoni uchun emas, balki kelajak kasbida ham zarur ekanligini tushunishi lozim. Bu esa kreativlikni ongli ravishda rivojlantirishga motivatsiya beradi.

Interfaol metodlar asosida mustaqil bilim olish, o'z-o'zini rivojlantirish va o'z pozitsiyasiga ega bo'lish ko'nikmalarini shakllantirish ham ustuvor vazifadir. Loyiha, munozara, rolli o'yin, "aqliy hujum" kabi metodlar orqali o'quvchi mustaqil fikrlashni, dalillashni va o'z qarashini himoya qilishni o'rganadi.

Ijodiy hamkorlik muhitini vujudga keltirish va individual salohiyatni namoyon qilish uchun sharoit yaratish esa jarayonning ijtimoiy jihatini mustahkamlaydi. Hamkorlikda ishlash jarayonida o'quvchilar bir-birining g'oyalaridan ilhomlanadi, o'z tajribasini boyitadi va jamoaviy natijaga erishadi.

Shu bilan birga, ta'lim oluvchilarning mustaqil ishlash layoqatini faollashtirish, ularda o'zini anglash, o'z ustida ishlash va o'z fikrini himoya qila olish kabi sifatlarni shakllantirish kreativ rivojlanishning asosiy ko'rsatkichidir. O'zini anglaydigan, o'z imkoniyatlarini baholay oladigan va o'z pozitsiyasini himoya qila oladigan shaxs ijodiy va mustaqil qarorlar qabul qilishga qodir bo'ladi.

Kreativ qobiliyatlarni rivojlantirish pedagogik jarayonda tizimli yondashuv, interfaol metodlar, muammoli vaziyatlar va hamkorlik muhitini uyg'unlashtirish orqali samarali amalga oshiriladi. Ana shunday sharoitda ta'lim oluvchi ijodkor, tashabbuskor va mustaqil fikrlovchi shaxs sifatida shakllanadi.

Kreativlik o'qituvchining kasbiy faoliyatida uning ijodiy intilishi, maqsadga yo'naltirilganligi, yangilikka ochiqqligi va o'zini boshqara olish qobiliyatida namoyon bo'ladi. Pedagogning kreativ kompetentligi — bu uning yangi pedagogik g'oyalarni ishlab chiqish, o'quv jarayonini samarali tashkil etish hamda mavjud muammolarga ijodiy yondasha olish salohiyatidir.

Mazkur kompetentlik pedagogning shaxsiy rivojlanish darajasi bilan chambarchas bog'liq bo'lib, u bir tomondan kreativ faoliyatning boshlang'ich sharti, ikkinchi tomondan esa uning natijasi sifatida namoyon bo'ladi. Kreativ pedagog o'z imkoniyatlarini namoyon eta oladigan, o'z ustida ishlashga tayyor va ta'lim jarayonini doimiy ravishda takomillashtirib boruvchi shaxs sifatida shakllanadi.

Kompetentlikka yo'naltirilgan ta'lim va pedagogning kasbiy-kreativ kompetentligini shakllantirish

Kompetentlikka yo'naltirilgan ta'lim konsepsiyasi XX asrning ikkinchi yarmida shakllana boshladi. "Kompetensiya" atamasi dastlab 1965-yilda amerikalik tilshunos N. Xomskiy tomonidan ilmiy muomalaga kiritilib, shaxsning muayyan faoliyatni samarali amalga oshirishga tayyorgarligini ifodalovchi tushuncha sifatida talqin etildi. Keyinchalik mazkur atama ta'lim sohasida keng qo'llanila boshladi.

1996-yilda Yevropa Kengashi dasturi doirasida Bern shahrida o'tkazilgan simpoziumda "kompetensiya" tushunchasi "uquv", "kompetentlik", "qobiliyat", "mahorat" kabi kategoriyalar qatorida e'tirof etildi. 1999-yilda qabul qilingan Boloniya deklaratsiyasida esa kompetentlikka asoslangan yondashuv ta'lim islohotlarining konseptual asosi sifatida belgilandi. Bu yondashuv ta'lim natijasini faqat bilim hajmi bilan emas, balki shaxsning amaliy faoliyatda namoyon eta oladigan salohiyati bilan baholash zaruratini ilgari surdi.

Rossiyalik olim **Galina V. Nikitina** kompetentlik tushunchasini keng qamrovli va ko'p qirrali hodisa sifatida talqin qiladi hamda uni turli asoslar bo'yicha tasniflaydi. Uning yondashuvi shaxsning har tomonlama rivojlanishini ta'minlashga qaratilgan bo'lib, kompetentlikni nafaqat kasbiy, balki ijtimoiy va madaniy kontekstda ham ko'rib chiqadi.

Birinchi asos — umumiy kompetentliklar bo'lib, ular shaxsning har qanday faoliyatida zarur bo'lgan tayanch ko'nikmalarni o'z ichiga oladi. Masalan, matematik kompetentlik mantiqiy fikrlashni, kommunikativ kompetentlik samarali muloqotni, axborot kompetentligi esa ma'lumotni izlash va qayta ishlashni ta'minlaydi. Ijtimoiy va axloqiy kompetentliklar esa jamiyatda to'g'ri munosabat o'rnatish va mas'uliyat bilan harakat qilishga xizmat qiladi.

Ikkinchi asos — faoliyat turi bo'yicha kompetentliklardir. Bu tasnifda o'quv, mehnat, o'yin va kasbiy faoliyat doirasidagi kompetensiyalar ajratiladi. Har bir faoliyat turi o'ziga xos bilim, ko'nikma va tajribani talab qiladi. Masalan, o'quv kompetentligi mustaqil o'rganish va tahlil qilishni, kasbiy kompetentlik esa amaliy faoliyatni samarali tashkil etishni anglatadi.

Uchinchi asos — faoliyat yo'nalgan obyekt bo'yicha kompetentliklar. Bu

yerda insonning turli obyektlar bilan munosabatlari inobatga olinadi: inson–inson (muloqot va hamkorlik), inson–texnika (texnologik savodxonlik), inson–tabiat (ekologik madaniyat), inson–badiiy timsol (estetik did va ijodiy idrok). Bu yo‘nalish shaxsning turli muhitlarda moslashuvchan va ongli faoliyat yuritishini ta‘minlaydi.

To‘rtinchi asos — ijtimoiy hayot sohalari bo‘yicha kompetentliklar bo‘lib, ular maishiy, fuqaroviy va madaniy kompetensiyalarni qamrab oladi. Bu kompetensiyalar shaxsning kundalik hayot, jamiyat va madaniy muhitda faol ishtirok etishini belgilaydi.

Beshinchi asos — bilim tarmoqlari bo‘yicha kompetentliklardir. Bu matematik, gumanitar, tabiiy fanlar va boshqa sohalardagi maxsus bilim va ko‘nikmalarni o‘z ichiga oladi. Har bir fan doirasidagi kompetensiya shaxsning muayyan sohada chuqur tayyorgarligini ko‘rsatadi.

Oltinchi asos — ishlab chiqarish sohalari bo‘yicha kompetentliklar. Transport, aloqa, mudofaa va boshqa sohalarga oid kompetensiyalar amaliy faoliyatni tashkil etish, texnologik jarayonlarni boshqarish va xavfsizlikni ta‘minlash bilan bog‘liqdir.

Yettinchi asos — qobiliyatlar bo‘yicha kompetentliklardir. Pedagogik, psixologik, ijtimoiy, ijodiy va texnik kompetensiyalar shaxsning tabiiy va shakllangan qobiliyatlarini namoyon etadi. Ayniqsa, ijodiy kompetentlik innovatsion g‘oyalarni ishlab chiqish va amaliyotga tatbiq etishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Mazkur yo‘nalishlarning barchasi o‘zaro bog‘liq holda shaxsning umummadaniy kompetentligini shakllantiradi. Umummadaniy kompetentlik esa insonning bilimli, ma‘naviy yetuk, ijtimoiy faol va kasbiy jihatdan tayyor shaxs sifatida rivojlanishini ta‘minlovchi kompleks sifatlar tizimidir.

Pedagogning kasbiy kompetentligi — bu uning nafaqat o‘z fanini mukammal bilishi, balki ta‘lim jarayonini samarali tashkil etish, tarbiyaviy ishlarni olib borish va ijtimoiy muhit bilan hamkorlikda ishlash qobiliyatini ham o‘z ichiga oladigan murakkab tizimdir. U bir necha yo‘nalishlarda namoyon bo‘ladi.

Birinchi yoʻnalish — ish sohasi boʻyicha kompetentlikdir. Bu pedagogning uzluksiz taʼlim tizimining mazmuni, maqsadi, vazifalari va tamoyillarini chuqur bilishini anglatadi. Oʻqituvchi davlat taʼlim standartlari, oʻquv dasturlari, zamonaviy pedagogik yondashuvlar va taʼlim siyosatidagi islohotlardan xabardor boʻlishi zarur. Bu kompetentlik pedagogning faoliyatini tizimli va maqsadga yoʻnaltirilgan tashkil etishiga xizmat qiladi. Ikkinchi yoʻnalish — ixtisoslik boʻyicha kompetentlikdir. Bu oʻqituvchining oʻz kasbiy roliga mos ravishda faoliyat yurita olish malakasini bildiradi. Masalan, oʻqituvchi sifatida dars berish, tarbiyachi sifatida tarbiyaviy ishlarni olib borish, psixolog sifatida oʻquvchilarning ruhiy holatini tahlil qilish, defektolog yoki kasb taʼlimi oʻqituvchisi sifatida maxsus yondashuvlarni qoʻllay olish — bularning barchasi ixtisoslik kompetentligining tarkibiy qismlaridir.

Uchinchi yoʻnalish — faoliyat yoʻnalgan obyekt boʻyicha kompetentlikdir. Bu pedagogning talabalar, ota-onalar, sinf jamoasi va kengroq sotsium bilan samarali muloqot va hamkorlik oʻrnatish qobiliyatini anglatadi. Pedagog ijtimoiy hamkorlikni yoʻlga qoʻya olishi, ota-onalar bilan pedagogik maslahatlashuvlar oʻtkazishi va jamoada sogʻlom muhit yaratishi zarur.

Toʻrtinchi yoʻnalish — faoliyat turi boʻyicha kompetentlikdir. Bu yoʻnalish pedagog faoliyatining ichki mexanizmlarini qamrab oladi. Jumladan:

- motivatsion kompetentlik — oʻquvchilarni oʻqishga qiziqitirish;
- gnostik kompetentlik — taʼlim jarayonini tahlil qilish va baholash;
- metodologik va metodik kompetentlik — oʻqitish jarayonini ilmiy asosda tashkil etish;

- axborot kompetentligi — zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish;
- kommunikativ kompetentlik — samarali muloqot oʻrnatish;
- refleksiv kompetentlik — oʻz faoliyatini tahlil qilish va takomillashtirish;
- prognostik kompetentlik — natijani oldindan koʻra bilish va rejalashtirish;
- konstruktiv kompetentlik — taʼlim jarayonini loyihalash;
- tadqiqotchilik kompetentligi — ilmiy izlanish olib borish;
- texnologik kompetentlik — pedagogik texnologiyalarni qoʻllash;
- korreksion kompetentlik — taʼlim jarayonidagi kamchiliklarni bartaraf etish.

Shunday qilib, pedagogning kasbiy kompetentligi koʻp qirrali va integrativ xarakterga ega boʻlib, u nazariy bilim, amaliy malaka, shaxsiy sifatlar va ijtimoiy

ko'nikmalar uyg'unligida namoyon bo'ladi. Ana shunday kompetent pedagog zamonaviy ta'lim talablariga javob bera oladi va o'quvchilarning intellektual hamda ma'naviy rivojlanishiga samarali hissa qo'shadi.

Rus pedagog-olim **Andrey V. Khutorskoy** o'qituvchi kompetensiyalarini keng qamrovli tizim sifatida tavsiflab, ularni shaxsning dunyoqarashi, ijtimoiy faoliyati va kasbiy tayyorgarligi bilan uzviy bog'laydi. Uning yondashuviga ko'ra, pedagog kompetensiyasi faqat metodik mahorat bilan emas, balki shaxsning ichki pozitsiyasi va ma'naviy-axloqiy yetukligi bilan ham belgilanadi.

Birinchi yo'nalish — **dunyoqarash kompetensiyasi**. Bu pedagogning qadriyatlari, e'tiqodi, hayotiy pozitsiyasi va o'zini anglash darajasi bilan bog'liq. O'qituvchi o'z kasbining ijtimoiy ahamiyatini tushunishi, insonparvarlik tamoyillariga amal qilishi va o'z faoliyatini ma'naviy mezonlar asosida tashkil etishi zarur.

Ikkinchi yo'nalish — **umummadaniy kompetensiya**. Bu milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat, madaniyatlararo muloqotga ochiqlik va jamiyat hayotida faol ishtirok etishni anglatadi. Umummadaniy kompetent pedagog o'quvchilarda ham yuksak ma'naviy fazilatlarni shakllantira oladi.

Uchinchi yo'nalish — **o'quv-bilish kompetensiyasi**. Bu mustaqil fikrlash, bilimni tahlil qilish, baholash va umumlashtirish qobiliyatini o'z ichiga oladi. Bunday kompetentlik pedagogga o'quvchilarda tanqidiy va kreativ tafakkurni rivojlantirish imkonini beradi.

To'rtinchi yo'nalish — **axborot kompetensiyasi**. Zamonaviy sharoitda o'qituvchi o'z faniga oid va pedagogik faoliyatga doir ma'lumotlarni izlash, saralash, tahlil qilish va samarali qo'llash ko'nikmasiga ega bo'lishi zarur. Axborot texnologiyalaridan oqilona foydalanish ta'lim samaradorligini oshiradi.

Beshinchi yo'nalish — **kommunikativ kompetensiya**. Bu samarali muloqot qilish, jamoada ishlash, ziddiyatlarni hal etish va pedagogik hamkorlikni yo'lga qo'yish qobiliyatidir. Kommunikativ mahorat o'qituvchining kasbiy muvaffaqiyatida hal qiluvchi omil hisoblanadi.

Oltinchi yo'nalish — **ijtimoiy kompetensiya**. Bu fuqarolik mas'uliyati,

iqtisodiy va huquqiy savodxonlik, jamiyatdagi o'z o'rnini anglash bilan bog'liq. Ijtimoiy kompetent pedagog o'quvchilarda ham fuqarolik ongini shakllantiradi.

Yettinchi yo'nalish — **o'zini rivojlantirish kompetensiyasi**. Bu pedagogning jismoniy, ma'naviy va intellektual jihatdan o'z ustida ishlashi, uzluksiz ta'lim tamoyiliga amal qilishi va turli axborot manbalaridan mustaqil bilim olishi bilan ifodalanadi. Zamonaviy pedagog doimiy o'sish va yangilanish jarayonida bo'lishi zarur.

Umuman olganda, pedagog kompetensiyasi — bu uning nazariy va amaliy bilimlari, ko'nikma va malakalari, dunyoqarashi, e'tiqodi hamda individual-psixologik sifatlarining uyg'un holda namoyon bo'lishidir. Ta'lim sifatini ta'minlovchi muhim omillardan biri pedagogning o'z fani bo'yicha yuqori kompetentlikka ega bo'lishidir. Chunki chuqur bilim va keng dunyoqarashga ega bo'lgan pedagoggina o'quvchilarning intellektual va ma'naviy rivojlanishiga samarali ta'sir ko'rsata oladi.

Kasbiy kompetent mutaxassis – bu o'z faoliyatiga mas'uliyat bilan yondashadigan, bilim va ko'nikmalarini muntazam ravishda yangilab boradigan, zamon talablari bilan hamnafas bo'la oladigan shaxsdir. Bunday mutaxassis doimiy ravishda o'z ustida ishlaydi, kasbiy salohiyatini oshirishni o'z oldiga maqsad qilib qo'yadi hamda o'rganish jarayonini hayotiy ehtiyoj sifatida qabul qiladi.

U nafaqat mavjud bilimlarni egallaydi, balki yangi axborotlarni tezkor qabul qilish, ularni tahlil qilish va saralash qobiliyatiga ham ega bo'ladi. Axborotlar oqimi kuchaygan hozirgi davrda mutaxassisning tez moslashuvchanligi, yangiliklarni qisqa vaqt ichida o'zlashtira olishi uning professional ustunligini belgilaydi.

Kasbiy kompetent shaxs jamiyat va soha rivojlanishidagi o'zgarishlarni chuqur anglaydi, mehnat bozoridagi talablarni tahlil qiladi hamda o'z faoliyatini shu asosda takomillashtiradi. U bilimlarni shunchaki nazariy darajada saqlab qolmaydi, balki ularni amaliy jarayonga samarali tatbiq etadi. Amaliyot bilan nazariyaning uyg'unligi uning faoliyatida yuqori natijalarga erishish imkonini yaratadi.

Bunday mutaxassis muammoli vaziyatlarda an'anaviy yondashuv bilan

cheklanib qolmaydi. U vaziyatni har tomonlama tahlil qiladi, turli variantlarni ko‘rib chiqadi va eng maqbul yechimni topishga intiladi. Kreativ fikrlash, yangicha qaror qabul qilish hamda tashabbuskorlik kasbiy kompetentlikning muhim belgilaridan hisoblanadi.

Shuningdek, u pedagogik yoki kasbiy ta’sir jarayonida inson omilini e’tibordan chetda qoldirmaydi. Jamoa a’zolarining ijtimoiy-psixologik xususiyatlarini, yosh va individual farqlarini inobatga olgan holda muloqot qiladi. Bu esa samarali hamkorlikni ta’minlab, sog‘lom psixologik muhitni shakllantirishga xizmat qiladi.

Kasbiy kompetent mutaxassis o‘zining intellektual salohiyati bilan bir qatorda emotsional barqarorligini ham boshqara oladi. U stressli vaziyatlarda o‘zini tutib, muvozanatni saqlay oladi, hissiy intellektdan oqilona foydalanadi. Natijada u nafaqat bilimli, balki yetuk, mas’uliyatli va ijtimoiy faol shaxs sifatida namoyon bo‘ladi.

Xulosa qilib aytganda, kasbiy kompetentlik – bu doimiy rivojlanish, kreativ fikrlash, amaliy samaradorlik hamda ijtimoiy mas’uliyat uyg‘unligidan iborat murakkab va ko‘p qirrali sifatdir.

Zamonaviy ta’lim tizimida pedagogning kreativ kompetentligini rivojlantirish ustuvor vazifalardan biri hisoblanadi. Chunki bugungi kun o‘qituvchisi faqat bilim beruvchi emas, balki ta’lim jarayonini innovatsion yondashuvlar asosida tashkil eta oladigan, mustaqil fikrlashni rag‘batlantiradigan va o‘quvchilarda ijodiy salohiyatni ochib bera oladigan mutaxassis bo‘lishi zarur. Kreativ kompetentlik pedagogning kasbiy mahoratini yangi bosqichga olib chiqadi hamda ta’lim samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Pedagog kreativ faoliyatni samarali yo‘lga qo‘yishi uchun bir qator muhim malaka va ko‘nikmalarga ega bo‘lishi talab etiladi:

Gnostik malakalar — pedagogning bilimni chuqur anglash, uni tahlil qilish, umumlashtirish va amaliyotga moslashtira olish qobiliyatini anglatadi. Bu malaka orqali o‘qituvchi o‘z faniga doir ma’lumotlarni tanqidiy baholaydi, yangiliklarni o‘zlashtiradi va ularni ta’lim jarayoniga integratsiya qiladi.

Loyihalash malakalari — ta'lim jarayonini oldindan rejalashtirish, innovatsion g'oyalarni ishlab chiqish va ularni bosqichma-bosqich amalga oshirish ko'nikmalarini o'z ichiga oladi. Kreativ pedagog darsni oddiy reja asosida emas, balki o'quvchilarning qiziqishi va ehtiyojlarini hisobga olgan holda loyihalashtiradi.

Ijodiy-konstruktiv malakalar — mashg'ulotlarni noodatij shaklda tashkil etish, interfaol metodlardan foydalanish, trening va amaliy ishlanmalarni kreativ tarzda tuzish qobiliyatidir. Bu malaka ta'lim jarayonini jonlantiradi va o'quvchilarning faolligini oshiradi.

Tadqiqotchilik malakalari — muammoli vaziyatlarni aniqlash, ularning sabablarini tahlil qilish hamda ilmiy asoslangan yechimlarni ishlab chiqish ko'nikmasidir.

Pedagog o'z faoliyatini doimiy ravishda o'rganib, takomillashtirib boradi va tajriba-sinov ishlari orqali yangi usullarni amaliyotga joriy etadi.

Kommunikativ malakalar — samarali muloqot o'rnatish, jamoada hamkorlikni yo'lga qo'yish va ijobiy psixologik muhit yaratish qobiliyatini bildiradi. Kreativ pedagog o'quvchi, ota-ona va hamkasblar bilan ochiq va konstruktiv muloqot olib boradi.

Tashkiliy malakalar — ta'lim jarayonini to'g'ri rejalashtirish, vaqtni boshqarish va faoliyatni muvofiqlashtirishni ta'minlaydi. Bu malaka pedagogning ish samaradorligini oshiradi.

Protessual malakalar — faoliyatning izchilligi va tizimlilikini ta'minlash, natijalarni monitoring qilish hamda jarayonni doimiy nazorat ostida olib borish bilan bog'liq.

Texnik-texnologik malakalar — zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan, raqamli platformalardan va innovatsion vositalardan samarali foydalanish qobiliyatini anglatadi. Raqamli kompetentlik pedagogning kreativ faoliyatini kengaytiradi va ta'limni interaktiv hamda qiziqarli qiladi.

Xulosa qilib aytganda, pedagogning kreativ kompetentligini shakllantirish uzluksiz rivojlanish jarayoni bo'lib, u nazariy bilim, amaliy tajriba va innovatsion

fikrlash uyg'unligida namoyon bo'ladi. Mazkur malakalar tizimli ravishda rivojlantirilsa, pedagog ta'lim jarayonini samarali, qiziqarli va natijador tashkil eta oladigan yetuk mutaxassisga aylanadi.

Kreativ kompetentlik — bu pedagogning kasbiy faoliyatida ijodiy va tanqidiy fikrlashni qo'llay olishi, yangilik yaratishga tayyorligi hamda o'z kreativ salohiyatini samarali namoyon eta olish qobiliyatidir. U pedagogning kasbiy yetukligi va o'zini rivojlantirishga bo'lgan intilishi bilan chambarchas bog'liqdir.

Kreativlikning shakllanishi va rivojlanishi uchun bir qator psixologik hamda kasbiy omillar muhim hisoblanadi. Avvalo, pedagog pedagogik masalalarning ko'p qirrali ekanligini va ularni hal etishning turli variantlari mavjudligini anglab yetishi zarur. Har bir ta'limiy vaziyat yagona standart yechim bilan cheklanmasligi, balki vaziyatga mos ravishda bir necha muqobil yondashuvlarni talab qilishi mumkinligini tushunish kreativ fikrlashning boshlang'ich nuqtasidir.

Shuningdek, pedagog o'z kasbiy mahoratining darajasi va xususiyatlarini anglab yetishi, uni rivojlantirish mumkinligiga ishonishi va takomillashtirishga intilishi lozim. Kreativlikning muhim shartlaridan biri — yangi yechimlarga ehtiyojni his etish, yangilik yaratishga psixologik tayyorgarlik hamda o'z g'oyalarini amalga oshirishga bo'lgan ichki ishonchdir.

Kreativlik shaxsning yaxlit sifatini yoki uning ayrim xususiyatlarini ifodalaydi va iqtidorning muhim omillaridan biri sifatida namoyon bo'ladi. U tafakkurning o'tkirligi, vaziyatni tez va chuqur anglay olish, noodatiy fikrlarni ilgari surish qobiliyati bilan bog'liq. Pedagogik faoliyatda kreativlik talabalarning e'tiborini ta'lim jarayoniga faol jalb etish, ularning bilish faolligini oshirish va mustaqil fikrlashini rag'batlantirish imkonini beradi.

Xorijiy mamlakatlarda mutaxassislar, jumladan, pedagoglar o'zlarida kreativlik sifatlarining mavjudligi va rivojlanish darajasini muntazam ravishda baholab boradilar. Buning uchun E. P. Torrens tomonidan ishlab chiqilgan kreativ tafakkurni aniqlash testlari keng qo'llaniladi. Mazkur testlar shaxsning ijodiy fikrlash xususiyatlarini aniqlash va baholashga xizmat qiladi.

E. P. Torrens yondashuviga ko'ra, kreativlik shaxsning faqat noodatiy fikr

aytishi bilan emas, balki muammoga munosabat bildirish tezligi, g'oyalar ko'lamini va ularni rivojlantirish darajasi bilan belgilanadi. Shu bois kreativlikni baholashda bir nechta asosiy mezonlar ajratiladi.

1) Faollik (ravonlik)

Faollik — bu shaxsning qisqa vaqt ichida ko'plab fikr va yechim variantlarini ilgari sura olish qobiliyatidir. Ravon fikrlaydigan inson muammo oldida “bitta to'g'ri javob” bilan cheklanib qolmaydi; u turli yo'nalishlarda fikr yuritib, imkoniyatlar doirasini kengaytiradi. Ta'lim jarayonida bu mezon o'quvchi yoki pedagogning fikr ishlab chiqarish tezligi va g'oyalar soni orqali ko'rinadi.

2) Tezkor fikrlash

Tezkor fikrlash — muammoni tez anglash, shartni to'g'ri tushunish va qisqa muddatda mantiqiy javob topa olish bilan ifodalanadi. Bu mezon faqat “tez aytish” emas, balki vaziyatni tez tahlil qilib, eng maqbul yo'lni topish, g'oyani tez shakllantirish va uni asoslay olishni ham o'z ichiga oladi.

3) Originallik

Originallik — noodatiy, yangicha, boshqalarnikidan farq qiladigan g'oyalarni taklif eta olish qobiliyatidir. Torrens yondashuvida aynan originallik kreativ fikrlashning markaziy ko'rsatkichlaridan sanaladi. Chunki original yechimlar ko'pincha muammoni yangi tomondan ko'rish, stereotiplardan chiqish va kutilmagan bog'lanishlarni topish natijasida yuzaga keladi.

4) Takomillashganlik (elaboratsiya)

Takomillashganlik — ilgari surilgan g'oyani batafsil ishlab chiqish, uni boyitish, rejalashtirish va amaliy shaklga keltira olish darajasidir. Ya'ni shaxs nafaqat g'oya aytadi, balki uning tuzilmasi, bosqichlari, qo'llash imkoniyatlari va natijasini aniq tasvirlay oladi. Ta'limda bu ko'rsatkich loyiha, rejalar, izohlar, misollar, dalillar orqali namoyon bo'ladi. Shu mezonlar asosida talaba yoki o'qituvchi javoblarining sifat ko'rsatkichlari tahlil qilinadi: g'oyalar qanchalik ko'p, qanchalik tez, qanchalik noodatiy va qanchalik

mukammal ishlab chiqilgan bo'lsa, kreativlik darajasi shunchalik yuqori baholanadi.

Torrens kreativlikni natija sifatida emas, **jarayon** sifatida ko'radi. Uning talqinida kreativlik quyidagi ketma-ket jarayonlar bilan bog'liq bo'ladi:

Muammo yoki ilmiy farazni ilgari surish. Shaxs muammoni sezadi, uni qo'yadi

yoki mavjud vaziyatga yangi savol bilan yondashadi.

Farazni tekshirish, zarur bo'lsa tuzatish. Fikr amaliyot yoki dalillar bilan sinovdan o'tkaziladi; muvaffaqiyatsiz bo'lsa, faraz qayta ko'rib chiqiladi.

Natijalarni umumlashtirish va muammoni aniq shakllantirish. Shaxs topilgan ma'lumotlarni tizimlashtiradi, asosiy xulosalarni ajratadi va muammoni yanada ravshanlashtiradi.

Bilim va amaliy harakatlar o'rtasidagi qarama-qarshilikni sezish. Muammo yechimida “bilaman, lekin ishlamayapti” yoki “amaliyot boshqacha natija berdi” kabi ziddiyatlar paydo bo'ladi. Torrensga ko'ra, aynan mana shu ziddiyatni sezish va unga mos ravishda yangi yo'l topish kreativ fikrlashni harakatga keltiradi.

Demak, kreativlik — bu shunchaki yangicha g'oya aytish emas. U muammoni chuqur tahlil qilish, farazni sinash, xatoni tan olish va qayta tuzatish, mavjud bilimlarni qayta ko'rib chiqish hamda amaliy jihatdan qiymatli natijaga erishishga yo'naltirilgan murakkab tafakkur jarayonidir. Aynan shu sababli Torrens yondashuvi kreativlikni baholashda nafaqat natijaga, balki fikrlashning qanday tashkil topganiga ham katta e'tibor qaratadi.

Talabalarda kreativ qobiliyatni rivojlantirish masalasi davlat ta'lim standartlari talablari asosida tahlil etilganda, mazkur jarayonning nazariy va amaliy asoslarini ochib berish zarurati yuzaga keladi. Shu nuqtai nazardan quyidagi tushunchalar muhim ahamiyat kasb etadi:

- *kreativlik* — shaxsning ijodiy salohiyati va yangilik yaratishga tayyorligi;
- *kreativ qobiliyat* — muammolarni nostandart yondashuv asosida hal etish layoqati;
- *pedagogik kreativlik* — ta'lim va tarbiya jarayonini yangicha tashkil etish olish qobiliyati;
- *interfaol o'qitish* — hamkorlik va faol muloqotga asoslangan ta'lim tizimi;
- *interfaol o'qitish sharoiti* — erkin fikr almashish va ijodiy muhitni ta'minlovchi pedagogik muhit;
- *talabalarda kreativ qobiliyatni rivojlantirish* — ularning mustaqil, tanqidiy va ijodiy fikrlashini shakllantirishga yo'naltirilgan pedagogik jarayon.

Talabalarda kreativ qobiliyatni rivojlantirish — bu shunchaki ijodiy

topshiriqlar berish emas, balki ta'lim jarayonini interfaol, muammoli va hamkorlikka asoslangan tarzda tashkil etish orqali ularning ichki salohiyatini ro'yobga chiqarishdir. Kreativlikni rivojlantirish zamonaviy pedagogning kasbiy kompetentligini belgilovchi muhim ko'rsatkichlardan biri hisoblanadi.

Nazorat savollari:

1. *Pedagogik kreativlikni qanday xususiyatlar belgilaydi?*
2. *Pedagoglarning qanday ijodiy-pedagogik malakalarga ega bo'lishi kerak?*
3. *Shaxsda kreativlik sifatlarini rivojlantirishning samarali yo'llari qanday?*
4. *Pedagoglarning kreativligi qanday belgilar orqali namoyon bo'ladi?*
5. *Shaxsning kreativligini rivojlantirishdagi ustuvor yo'nalishlar qaysilar?*
6. *Pedagoglarning kreativlik imkoniyatlari qaysi sohalarda namoyon bo'ladi?*
7. *Pedagoglarning kreativlik imkoniyatlarini tashkil etuvchi asosiy*

tarkibiy qismlar nimalardan iborat?

8. *Pedagoglarning kreativlik imkoniyatlari qaysi mezonlar yordamida aniqlanadi?*

3- MAVZU. DIDAKTIK TA'MINOTNI YARATISHGA KREATIV YONDOSHUV

Reja:

1. *O'quv dasturlarini yaratishga kreativ yondoshuv.*
2. *Kreativ yondoshuv – o'quv manbalari (ma'ruza matni, o'quv darsligi, o'quv va metodik qo'llanma hamda o'quv metodik majmualar)ni samarali yaratishning muhim omili.*
3. *Nazariy va amaliy mashg'ulotlar uchun materiallarni to'plash va ularni saralashda kreativ yondoshuvning ahamiyati.*
4. *O'quv axborot (ma'lumot)larini samarali izlash – pedagogning kreativlik sifatlariga egaligini ko'rsatuvchi muhim holat ekanligi.*

Tayanch tushunchalar: *didaktika, didaktik ta'minot kreativlik (ijodkorlik), kreativ yondashuv, innovatsion pedagogik texnologiyalar, didaktik vositalar, ta'lim mazmuni, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim, metodik yangilik, o'quv loyihasi, DTS, darslik, EATR*

Bugungi kunda jahonning rivojlangan davlatlari qatorida respublikamizda ham ta'lim tizimini isloh qilish va modernizatsiyalash jarayonlariga alohida e'tibor qaratilmoqda. Zamonaviy ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyot sharoitida ta'lim tizimini tarkibiy jihatdan qayta qurish, uning mazmunini yangilash hamda ta'lim, fan, texnika va texnologiyalarning global miqyosdagi ilg'or yutuqlarini inobatga olish zarurati kuchaymoqda. Shu asosda ta'lim dasturlarini muntazam ravishda takomillashtirish, ularni zamon talablari bilan uyg'unlashtirish ustuvor vazifalardan biri sifatida belgilanmoqda.

Ta'lim muassasalari tizimida maktabgacha ta'lim tashkilotlari alohida o'rin tutadi. Chunki ushbu bosqichda bolalarning shaxs sifatida shakllanishi, intellektual rivoji, sog'lom turmush ko'nikmalari va ijtimoiylashuvi uchun asos yaratiladi. Maktabgacha ta'limning o'ziga xosligi — bolalarning tarbiyasi, ta'limi va rivojlanishini uzviy holda tashkil etish bilan belgilanadi. Shu bois zamonaviy innovatsiyalarga moslashgan, yangilanib borayotgan jamiyat hayotiga tayyor yosh avlodni tarbiyalash jarayonida pedagoglarning faolligi, yangicha yondashuvi va kreativ tafakkuri hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi.

Ta'lim jarayonining samaradorligi ko'p omillarga bog'liq bo'lsa-da, ulardan eng muhimlaridan biri didaktik ta'minotning sifatidir. Didaktik ta'minot deganda o'quv dasturlari, o'quv-uslubiy majmualar, metodik qo'llanmalar, topshiriqlar tizimi, baholash mezonlari va ta'lim vositalarining yaxlit majmuasi tushuniladi. Agar mazkur ta'minot zamonaviy talablar asosida ishlab chiqilgan bo'lsa, ta'lim jarayoni mazmunan boy, mantiqan izchil va amaliy jihatdan samarali bo'ladi.

Didaktik ta'minotni yaratishda kreativ yondashuv quyidagi jihatlarni nazarda tutadi:

1. O'quv dasturlarini zamonaviy talablar asosida yangicha ishlab chiqish
Bugungi kunda ta'lim mazmuni jamiyat taraqqiyoti, mehnat bozori ehtiyojlari va ilm-fan rivoji bilan uyg'un bo'lishi lozim. Kreativ yondashuv o'quv dasturlarini shunchaki yangilash emas, balki ularni kompetensiyaviy yondashuv asosida qayta ko'rib chiqishni talab etadi. Bunda fan mazmuni real hayotiy vaziyatlar bilan bog'lanadi, nazariya va amaliyot o'rtasida uzviylik ta'minlanadi.

2. Nazariy va amaliy mashg'ulotlar uchun materiallarni tanlashda innovatsion yondashuvni qo'llash

O'quv materiallarini tanlash jarayonida an'anaviy ma'lumotlar bilan cheklanib qolmaslik, interfaol metodlar, keys-stadi, loyiha ishlari, muammoli vaziyatlar va raqamli resurslardan foydalanish muhimdir. Kreativ pedagog o'quvchini faqat tinglovchi emas, balki faol ishtirokchiga aylantiradigan materiallarni tanlaydi. Bu esa bilimlarning chuqurroq o'zlashtirilishiga xizmat qiladi.

3. O'quv axborotlarini izlash, tahlil qilish va saralashda kreativ fikrlashni namoyon etish

Axborotlar oqimi kuchli bo'lgan davrda pedagogning asosiy vazifasi – ma'lumotni topish emas, balki uni tahlil qilish, muhimini ajratish va o'quv jarayoniga moslashtirishdir. Kreativ fikrlash bu jarayonda axborotni tanqidiy baholash, turli manbalarni solishtirish va ularni yagona tizimga keltirish imkonini beradi.

4. Ilmiy asoslangan va amaliy qiymatga ega o'quv materiallarini tayyorlash

Didaktik ta'minot mazmunan puxta, ilmiy jihatdan asoslangan hamda tarbiyaviy

ahamiyatga ega bo'lishi kerak. Mavzuning mohiyatidan kelib chiqqan holda tayyorlangan materiallar o'quvchining mustaqil fikrlashini rivojlantirishi, real hayot bilan bog'lanishi va amaliy ko'nikmalarni shakllantirishi zarur. Kreativ yondashuv bu jarayonda yangicha misollar, real vaziyatlar va integrativ topshiriqlarni ishlab chiqishni taqozo etadi.

Didaktik ta'minotni kreativ asosda shakllantirish ta'lim jarayonini samarali, qiziqarli va natijador etadi. Bunda pedagogning innovatsion fikrlashi, axborotni qayta ishlash ko'nikmasi hamda nazariya va amaliyotni uyg'unlashtira olish qobiliyati muhim rol o'ynaydi. Shunday yondashuv asosida yaratilgan didaktik materiallar o'quvchilarning nafaqat bilimini, balki kompetensiyalarini ham rivojlantirishga xizmat qiladi.

Pedagog kreativligi va didaktik ishlanmalar sifatiga qo'yiladigan zamonaviy talablar

Pedagogning kreativligi, avvalo, o'quv axborotlarini izlash, ularni chuqur tahlil qilish va ta'lim jarayoniga maqsadga muvofiq ravishda moslashtirish jarayonida namoyon bo'ladi. Zamonaviy o'qituvchi faqat tayyor ma'lumotni yetkazib beruvchi emas, balki axborotni saralovchi, qayta ishlovchi va o'quvchilarning ehtiyojlariga mos ravishda qayta tuzuvchi shaxsdir. Aynan shu jarayonda uning ijodiy yondashuvi, analitik fikrlashi va innovatsion qarashlari yaqqol ko'rinadi.

Nazariy hamda amaliy mashg'ulotlar uchun didaktik ishlanmalarni tayyorlashda bir qator zamonaviy talablar hisobga olinishi zarur:

1. Mazmunning ilmiyligi va dolzarbligi

O'quv materialli ishonchli manbalarga asoslangan, ilmiy jihatdan to'g'ri va zamon talablari bilan uyg'un bo'lishi kerak. Mavzu mazmuni bugungi ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy jarayonlar bilan bog'liq bo'lsa, uning ahamiyati yanada ortadi. Ilmiylik – bu faktlarning aniqligi va asoslanganligi bo'lsa, dolzarblik – ularning bugungi kun bilan bog'liqligidir.

2. Nazariya va amaliyot uyg'unligi

Ta'lim jarayonida nazariy bilimlar amaliy mashg'ulotlar, real hayotiy vaziyatlar va muammoli topshiriqlar bilan mustahkamlanishi lozim. Agar nazariya

amaliyot bilan bog‘lanmasa, bilim yuzaki qoladi. Shuning uchun didaktik ishlanmada har bir nazariy qoidaning amaliy qo‘llanishi ko‘zda tutilishi muhimdir.

3. Interfaol metodlardan foydalanish imkoniyati

Zamonaviy ta‘lim passiv tinglashga emas, faol ishtirokga asoslanadi. Didaktik materiallar bahs-munozara, guruhii ish, keys-stadi, loyiha metodi, rol o‘ynash kabi interfaol usullarni qo‘llash imkonini berishi zarur. Bu o‘quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantiradi va dars jarayonini jonlantiradi.

4. O‘quvchilarning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olish

Didaktik ishlanmalar o‘quvchilarning psixologik xususiyatlari, bilim darajasi va qiziqishlariga mos bo‘lishi kerak. Har bir yosh bosqichi o‘ziga xos idrok, tafakkur va ehtiyojlarga ega. Kreativ pedagog ushbu omillarni inobatga olib, materialni moslashtiradi.

5. Kreativ fikrlashni rag‘batlantiruvchi topshiriqlar mavjudligi

Topshiriqlar faqat reproduktiv xarakterda emas, balki muammoli, ochiq savollar, alternativ yechimlarni talab qiladigan shaklda bo‘lishi lozim. Bunday topshiriqlar o‘quvchini mustaqil izlanishga undaydi, fantaziyasini va analitik tafakkurini rivojlantiradi.

6. Baholash mezonlarining aniqligi

Baholash shaffof va tushunarli mezonlarga asoslangan bo‘lishi zarur. O‘quvchi nimaga qarab baholanayotganini aniq bilsa, uning o‘qishga bo‘lgan motivatsiyasi oshadi. Kreativ ishlarda esa baholash mezonlari nafaqat natijani, balki jarayonni ham qamrab olishi maqsadga muvofiqdir.

Pedagogning kreativligi didaktik ta‘minotni ishlab chiqishda muhim omil hisoblanadi. Ilmiy asoslangan, amaliyot bilan uyg‘un, interfaol va shaxsga yo‘naltirilgan didaktik ishlanmalar ta‘lim samaradorligini oshiradi. Shunday yondashuv asosida tashkil etilgan darslar o‘quvchilarda chuqur bilim, mustaqil fikrlash va ijodiy salohiyatni shakllantirishga xizmat qiladi.

Didaktika (yunoncha *didaktikos* — “o‘rgatuvchi”, “ta‘lim beruvchi”) pedagogikaning ta‘lim nazariyasini o‘rganuvchi muhim tarmog‘idir. U ta‘lim mazmuni, qonuniyatlari, metodlari va tashkiliy shakllarini ilmiy asosda tadqiq etadi.

Didaktika atamasi Yevropada XVII asrda qo'llanila boshlagan. Chex pedagogi Yan Amos Komenskiy o'zining "Buyuk didaktika" (1657) asarida ta'limning umumiy qonuniyatlarini ishlab chiqib, didaktikani mustaqil ilmiy yo'nalish sifatida shakllantirishga katta hissa qo'shdi. Keyinchalik nemis pedagogi Adolf Diesterveg didaktikani pedagogikaning alohida qismi sifatida e'tirof etdi va uni ta'lim nazariyasi bilan bog'ladi. XIX asr oxiri va XX asr boshlarida didaktika bo'yicha maxsus ilmiy tadqiqotlar va monografiyalar yaratilishi bu sohaning mustaqil fan sifatida rivojlanishiga zamin yaratdi.

Didaktika – ta'lim nazariyasining mustaqil ilmiy sohasi

Hozirgi zamon pedagogikasida didaktika ta'lim va ma'rifat berish jarayonining nazariy asoslarini o'rganuvchi mustaqil ilmiy yo'nalish sifatida e'tirof etiladi. U ta'lim mazmuni, metodlari, shakllari va natijalarini ilmiy asosda tahlil qiladi hamda o'qitish jarayonining samaradorligini oshirishga xizmat qiladigan qonuniyat va tamoyillarni ishlab chiqadi. Didaktika pedagogika fanining markaziy bo'limlaridan biri bo'lib, ta'lim jarayonining mazmuniy va tashkiliy jihatlarini tizimli ravishda o'rganadi.

Didaktikaning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

1. Ta'lim mazmunini belgilash

Didaktika o'quvchilarga qanday bilim, ko'nikma va kompetensiyalar berilishi lozimligini aniqlaydi. Bu jarayonda jamiyat ehtiyojlari, fan-texnika taraqqiyoti va shaxs rivojlanishining istiqbollari inobatga olinadi. Ta'lim mazmuni nafaqat nazariy bilimlar majmui, balki amaliy ko'nikmalar va ijtimoiy tajribani ham o'z ichiga olishi zarur.

2. Ta'lim jarayonining qonuniyatlarini aniqlash

Didaktika o'qitish va o'rganish jarayonida yuzaga keladigan ichki bog'lanishlar, sabab-oqibat munosabatlari hamda pedagogik jarayonning umumiy qonuniyatlarini o'rganadi. Masalan, bilimlarning bosqichma-bosqich o'zlashtirilishi, motivatsiya va natija o'rtasidagi bog'liqlik, nazariya va amaliyot uyg'unligi kabi omillar didaktikaning muhim tadqiqot obyektidir.

3. Samarali o'qitish usullari va shakllarini ishlab chiqish

Didaktika ta'lim jarayonini tashkil etishning maqbul metod va shakllarini aniqlaydi. Bunda an'anaviy usullar bilan bir qatorda innovatsion va interfaol

metodlar ham tahlil qilinadi. Dars, seminar, amaliy mashg'ulot, loyiha ishi kabi shakllar didaktik jihatdan asoslanadi va ularning samaradorligi o'rganiladi.

4. Ta'lim natijadorligini ta'minlovchi pedagogik shart-sharoitlarni aniqlash

Ta'limning samarasi ko'plab omillarga bog'liq: o'qituvchining mahorati, o'quv

muhitining qulayligi, metodlarning to'g'ri tanlanishi, baholash mezonlarining aniqligi va boshqalar. Didaktika ushbu shart-sharoitlarni ilmiy jihatdan asoslab beradi va ta'lim sifatini oshirish yo'llarini ko'rsatadi.

Didaktika ta'lim jarayonining nazariy poydevorini yaratadi. U ta'lim mazmunini belgilashdan tortib, o'qitish metodlarini tanlash va natijalarni baholashgacha bo'lgan barcha jarayonlarni ilmiy asosda yoritadi. Zamonaviy ta'lim tizimida didaktikaning roli yanada ortib bormoqda, chunki u innovatsion yondashuvlar va kompetensiyaviy ta'limni samarali amalga oshirishga xizmat qiladi.

Didaktikaning rivojlanish yo'nalishini belgilashda falsafiy-nazariy asos muhim o'rin tutadi. Tarixan ayrim davlatlarda didaktika marksistik-lenincha metodologiyaga tayangan holda shakllangan bo'lsa-da, vaqt o'tishi bilan bu yondashuvning cheklanganligi namoyon bo'ldi. Natijada ta'lim nazariyasini yangicha falsafiy asoslarda qayta ko'rib chiqish zarurati yuzaga keldi.

Keyingi yillarda ayrim musulmon davlatlarida kalom falsafasi didaktikaning metodologik asoslaridan biri sifatida e'tirof etilmoqda. Kalom falsafasi olamning yaralishi va rivojlanish qonuniyatlari, insonning bilish imkoniyatlari hamda ma'rifatning shaxs kamolotidagi o'rnini tushuntirishga xizmat qiladi. Ushbu falsafiy yondashuv ta'limni olamni bilish vositasi sifatida talqin etadi hamda insonning bilish imkoniyatlari cheksiz emasligini, biroq uning bilim olish jarayoni uzluksiz davom etishini ta'kidlaydi. Shu jihatdan didaktika nafaqat ta'limning tashkiliy jihatlarini, balki uning ma'naviy-ma'rifiy mohiyatini ham o'rganadi. Zamonaviy didaktika ta'limni shaxs kamolotining muhim omili, insonning o'zini anglash va jamiyatda munosib o'rin egallashiga xizmat qiluvchi jarayon sifatida ko'radi.

Ta'lim tizimini modernizatsiyalash jarayonida didaktik ta'minotni kreativ asosda tashkil etish, innovatsion metodlarni qo'llash hamda ta'lim mazmunini global taraqqiyot talablariga mos ravishda yangilab borish dolzarb vazifalardan biridir. Ayniqsa, maktabgacha ta'lim bosqichidan boshlab kreativ yondashuvni joriy etish, pedagoglarning kasbiy va ijodiy salohiyatini rivojlantirish orqali ta'lim sifatini yangi bosqichga ko'tarish mumkin.

Didaktikaning psixologiya bilan bog'liqligi va o'zbek milliy didaktikasining taraqqiyot bosqichlari

Didaktika umumiy psixologiya, o'qitish psixologiyasi hamda bilish nazariyasi bilan uzviy aloqada rivojlanadi. Har bir fan insonning bilish faoliyati, uning mexanizmlari va rivojlanish qonuniyatlari haqida alohida ilmiy tasavvurlarni beradi. Mazkur fanlararo bog'liqlik ta'lim mazmunini belgilash, o'qitish metodlarini tanlash va o'quv jarayonini samarali tashkil etishda muhim nazariy asos bo'lib xizmat qiladi.

Didaktika ta'lim jarayonining umumiy qonuniyatlarini aniqlash orqali alohida fanlarni o'qitish metodikasiga yo'nalish beradi. Shu bilan birga, alohida fan metodikalari maktab amaliyotidagi real tajribaga tayanganligi sababli, didaktika tamoyillari ta'lim jarayonida uchraydigan turli vaziyatlar va pedagogik muammolarni hisobga olgan holda shakllanadi. Demak, didaktika va metodika o'zaro boyituvchi, bir-birini to'ldiruvchi ilmiy yo'nalishlardir.

O'zbek milliy pedagogika tarixida didaktikaning asosiy xususiyatlarini aks ettiruvchi ko'plab ilmiy va ma'rifiy qarashlar mavjud. Garchi o'tmish turkiy mutafakkirlar asarlarida "didaktika" atamasi hozirgi nom bilan qo'llanilmagan bo'lsa-da, ularning ta'lim jarayoni qonuniyatlari, o'qitish tamoyillari va pedagogik munosabatlar haqidagi fikrlari didaktik tafakkurning muhim bosqichini tashkil etadi.

Abu Nasr Forobiy, Abu Rayhon Beruniy, Ibn Sino, Ahmad al-Farg'oniy, Burhoniddin Marg'inoniy, Jaloliddin Davoniy, Alisher Navoiy, Munis kabi mutafakkirlar ta'limni tashkil etish va uning samaradorligini oshirish masalalariga alohida e'tibor qaratganlar.

Ibn Sino muayyan yoshdagi bolalarni jamoa shaklida o'qitishning samaradorligini ilmiy asoslab bergan.

Alisher Navoiy o'qituvchining shaxsiy fazilatlari ta'lim-tarbiya jarayonida hal qiluvchi omil ekanligini ta'kidlagan.

Marg'inoniy esa bilimlarni mustahkamlash va xotirada uzoq saqlash bo'yicha aniq metodik tavsiyalar bergan.

Bu qarashlar nafaqat milliy pedagogika, balki jahon didaktik tafakkurining rivojlanishiga ham sezilarli ta'sir ko'rsatgan.

O'zbek milliy didaktikasining rivojlanishida jadidchilik harakati alohida bosqich bo'ldi. Munavvarqori Abdurashidxonov, Abduqodir Shukuriy, Mahmudxo'ja Behbudiy, Abdulla Avloniy, Saidazizov, Rauf Yusufbekov va boshqa ma'rifatparvar pedagoglar ta'limni yangilash orqali jamiyatni taraqqiyot sari yetaklash g'oyasini ilgari surdilar.

Jadidlar ta'limni milliy qadriyatlar va diniy-ma'naviy asoslar bilan uyg'un holda tashkil etish, shu bilan birga jahon pedagogikasining ilg'or tajribalarini o'zlashtirish tarafdori bo'ldilar. Ular darsliklar, qo'llanmalar va metodik tavsiyalar yaratib, ta'limning nazariy hamda amaliy jihatlarini takomillashtirdilar. Jadid pedagogikasining asosiy yutug'i — ta'limni milliy o'zlikni anglash va ma'rifat bilan bog'lashdir.

Sovet davrida didaktika ko'proq mafkuraviy yondashuv ta'sirida shakllandi. Ta'lim jarayoni ko'pincha tarbiyadan ajratilgan holda, markazlashgan va avtoritar pedagogika doirasida talqin etildi. Milliy tajribalar yetarli darajada inobatga olinmadi, ta'lim mazmuni mafkuraviy talablar asosida shakllantirildi. Turli "ilg'or" metodlar joriy etilgan bo'lsa-da, ta'lim jarayonining ichki mazmuni va insoniy yo'nalishi yetarli darajada rivojlanmadi.

O'zbekiston mustaqillikka erishgach, pedagogika fani milliy asoslarda qayta rivojlanish imkoniyatiga ega bo'ldi. Ijtimoiy ongdagi o'zgarishlar pedagogik tafakkurning sog'lomlashuviga olib keldi va bu jarayon didaktikaning milliy tamoyillar asosida shakllanishiga zamin yaratdi.

Milliy didaktikaning asosiy tamoyillaridan biri — **ta'limning**

insoniylashuvi (insonparvarlik tamoyili) hisoblanadi. Ushbu tamoyil ta'lim jarayonida asosiy e'tibor bilim hajmiga emas, balki o'quvchi shaxsining rivojlanishiga qaratilishi lozimligini anglatadi.

Ta'limning insonparvarlik tamoyili quyidagilarni nazarda tutadi:

- o'quvchi shaxsining qadr-qimmatini hurmat qilish;
- uning ma'naviy va axloqiy kamolotiga ustuvor ahamiyat berish;
- estetik va badiiy fanlarni o'qitish orqali hissiyot va iroda sifatlarini shakllantirish.

Zamonaviy psixologiya fanida o'quvchining ma'naviy holati bilan uning bilimlarni o'zlashtirish darajasi o'rtasida bevosita bog'liqlik mavjudligi ilmiy jihatdan asoslab berilgan. Shu sababli ta'lim jarayonida shaxsning ichki dunyosini rivojlantirishni e'tibordan chetda qoldirish pedagogik muvaffaqiyatsizlikka olib kelishi mumkin.

Milliy didaktikani rivojlantirishda yana bir muhim tamoyil — ta'limning butunlik va uyg'unlik tamoyilidir. Dunyodagi narsa-hodisalar o'zaro bog'liq va yaxlit tizim sifatida mavjud ekan, ularni o'rganish ham imkon qadar integrativ va tizimli tarzda amalga oshirilishi lozim.

Fanlararo aloqadorlikni ta'minlash, nazariya va amaliyot uyg'unligini yo'lga qo'yish, shuningdek, ta'lim va tarbiyani bir butun jarayon sifatida tashkil etish ushbu tamoyilning asosiy mazmunini tashkil etadi.

Didaktika psixologiya va bilish nazariyasi bilan uzviy bog'liq holda ta'lim jarayonining ilmiy asoslarini belgilaydi. O'zbek milliy pedagogik tafakkuri tarixida didaktik qarashlar boy an'analarga ega bo'lib, mutafakkirlar va jadid ma'rifatchilar faoliyatida o'z ifodasini topgan. Mustaqillik davrida esa didaktika milliy qadriyatlar va insonparvarlik tamoyillari asosida yangi bosqichga ko'tarildi.

Ta'limni umumlashtirish tamoyili va milliy didaktikaning zamonaviy talablari

Ta'lim jarayonini takomillashtirishda o'quv fanlari sonini ko'paytirish emas, balki ularni mazmunan umumlashtirish va integratsiyalash muhim ahamiyat kasb etadi. Olamni bilish vositasi bo'lgan o'quv fanlari bir-biri bilan uzviy bog'liq bo'lib, ularni tizimli va yaxlit tarzda o'qitish ta'lim samaradorligini oshiradi. Shu bois mustaqil O'zbekistonning yangilangan o'quv rejalari asosiy yetti ta'lim

yoʻnalishini belgilab, fanlar miqdorini ehtiyoj va zaruratdan kelib chiqib moslashtirish imkonini nazarda tutadi. Bu yondashuv taʼlim mazmunini soddalashtirish emas, balki uni tizimlashtirish va optimallashtirishga qaratilgan.

Didaktikaning muhim tamoyillaridan biri — taʼlim jarayonida oʻquvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olishdir. Har bir oʻquvchi oʻziga xos qobiliyat, temperament, qiziqish va hayotiy tajribaga ega. Taʼlim jarayonini tashkil etishda ana shu jihatlarni inobatga olish oʻquvchilarning bilimlarni samarali oʻzlashtirishiga xizmat qiladi.

Shaxs muayyan geografik va ijtimoiy muhitda shakllanadi. Shu sababli uning dunyoqarashi, tafakkuri va qadriyatlari ham oʻsha muhit taʼsirida tarkib topadi. Demak, oʻqitish jarayonida mintaqaviy va madaniy xususiyatlarni hisobga olish ham didaktikaning muhim talablaridan biridir. Oʻzbekiston Respublikasining “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi”da ushbu tamoyil alohida qayd etilgan boʻlib, taʼlimni milliy qadriyatlar va ijtimoiy ehtiyojlar bilan uygʻun holda tashkil etish zarurligi taʼkidlangan.

Zamonaviy oʻzbek didaktikasining asosiy tamoyillaridan yana biri — tarbiyaning ustuvorligidir. Taʼlim jarayoni faqat bilim berish bilan cheklanmasdan, komil shaxsni shakllantirishga xizmat qilishi lozim. Maʼnaviyatni rivojlantirish jamiyat taraqqiyotining muhim sharti ekanligi eʼtirof etilgan sharoitda, tarbiyaga ustuvor maqom berilishi tabiiydir.

Milliy didaktika oʻquvchilarni taʼlim jarayonining passiv tinglovchilari emas, balki faol ishtirokchilari va ijrochilari sifatida koʻradi. Agar taʼlim oʻquvchining ichki ehtiyojiga aylanmasa, u bilim olish jarayonida chinakam faol ishtirok etmaydi va kutilgan natijaga erishish qiyinlashadi. Shu sababli oʻqituvchi oʻquvchilarda bilim olishga nisbatan ichki motivatsiyani shakllantirishi zarur.

Didaktika taʼlim usullarini ham chuqur oʻrganadi. Oʻqituvchi muayyan fan boʻyicha oʻquvchilarning tizimli bilim olishlarini taʼminlash maqsadida ish bajarish namunalari, metodik koʻrsatmalar va yoʻl-yoʻriqlar beradi. Biroq zamonaviy didaktika faqatgina koʻrsatma berish bilan cheklanmaydi; u oʻquvchining mustaqilligini va faolligini ragʻbatlantirishni talab etadi.

O'quvchilar o'qituvchi rahbarligida tajriba, kuzatuv va muammoli vaziyatlarni tahlil qilish orqali yangi bilimlarni egallaydilar. Bilimlarni mustahkamlash va chuqurlashtirish uchun ularga ijodiy va amaliy topshiriqlar beriladi. Bunday topshiriqlar:

- bilimlarni mustaqil qo'llash;
- muammoni tahlil qilish;
- nazariyani amaliyot bilan bog'lash;
- kreativ fikrlashni rivojlantirish imkonini yaratadi.

Zamonaviy milliy didaktika ta'limni umumlashtirish va integratsiyalash, individual va mintaqaviy xususiyatlarni hisobga olish, tarbiyaning ustuvorligini ta'minlash hamda o'quvchilarning faol ishtirokini kuchaytirish tamoyillariga tayanadi. Ta'lim samaradorligi o'quvchining ichki ehtiyoji va motivatsiyasi bilan uzviy bog'liq bo'lib, o'qituvchining vazifasi — ana shu ehtiyojni uyg'ota olishdan iboratdir.

O'qitish samaradorligini ta'minlashda didaktik ta'minot va kreativ yondashuv

O'qitish samaradorligiga erishishda didaktik ta'minotni yaratish mexanizmlari muhim o'rin tutadi. Didaktik ta'minot – bu ta'lim jarayonini ilmiy asosda tashkil etish, o'quv mazmunini tizimlashtirish va o'quvchilarning bilim, ko'nikma hamda malakalarini shakllantirishga xizmat qiluvchi vositalar majmuidir.

Didaktik ta'minotni yaratishda kreativ yondashuvni qo'llash o'quvchilarda tanqidiy, tahliliy va ijodiy fikrlashni rivojlantirishga xizmat qiladi. Bunday yondashuv o'quvchilarni faqat tayyor bilimni qabul qiluvchi emas, balki uni izlovchi, tahlil qiluvchi va qayta yaratuvchi subyektga aylantiradi.

“Kreativ” so'zi lotincha *creato* – “yarataman”, “ijod qilaman” ma'nolarini anglatadi. Kreativlik – bu yangilik yaratishga tayyorlik, noodatiy fikrlash, mavjud muammolarga original yechim topish qobiliyatidir.

Ba'zan ta'lim jarayonini kreativ g'oyalar asosida tashkil etish Davlat ta'lim standartlari (DTS) talablaridan chetga chiqishdek tasavvur uyg'otishi mumkin. Aslida esa kreativ yondashuv DTS doirasida ishlagan holda o'qitish jarayonini metodik jihatdan boyitish, samaradorligini oshirish va ta'lim

mazmunini chuqurlashtirishga xizmat qiladi. Zamonaviy ta'lim tizimida kreativlik o'qituvchining kasbiy sifatlaridan biri sifatida qaraladi. Bugungi pedagog nafaqat o'z fanini mukammal bilishi, balki uni yangicha yondashuv asosida yetkaza olishi bilan ham ajralib turishi lozim. Kreativlik o'qituvchidan ta'lim jarayonini doimiy ravishda takomillashtirib borishni, an'anaviy qoliplardan chiqishni va o'quvchilarda mustaqil fikrlashni shakllantirishni talab qiladi.

1. Yangi metod va usullarni qo'llash

Kreativ o'qituvchi dars jarayonida faqat an'anaviy tushuntirish usuli bilan cheklanib qolmaydi. U muammoli ta'lim, interfaol metodlar, loyiha ishlari, keys-stadi, bahs-munozara kabi usullardan foydalanadi. Metodlarning xilma-xilligi o'quvchilarning faolligini oshiradi va bilimlarning chuqur o'zlashtirilishiga yordam beradi.

2. O'quv materialini qiziqarli shaklda taqdim etish

Axborotni oddiy yetkazish emas, balki uni tushunarli, obrazli va hayotiy misollar orqali ifodalash pedagog kreativligining muhim ko'rsatkichidir. Vizual materiallar, multimedia vositalari, real vaziyatlarga asoslangan topshiriqlar darsni jonlantiradi va o'quvchilarni faol ishtirokga undaydi.

3. Ta'lim vositalaridan samarali foydalanish

Zamonaviy texnologiyalar – elektron platformalar, taqdimot dasturlari, onlayn resurslar va interaktiv doskalar – ta'lim jarayonining samaradorligini oshiradi. Kreativ pedagog ushbu vositalarni maqsadga muvofiq qo'llab, ularni dars mazmuni bilan uyg'unlashtira oladi.

4. O'quvchilarning mustaqil fikrlashini rag'batlantirish

Kreativ ta'lim jarayoni o'quvchini tayyor javobni qabul qiluvchi emas, balki fikrlovchi va izlanadigan shaxsga aylantirishni ko'zda tutadi. Ochiq savollar, muammoli vaziyatlar, ijodiy topshiriqlar va mustaqil loyiha ishlari o'quvchilarning tafakkurini rivojlantiradi hamda ularni erkin fikr bildirishga undaydi.

Demak, kreativlik o'qituvchidan yangilikka ochiqlik, metodik moslashuvchanlik va innovatsion fikrlashni talab qiladi. Shunday pedagoggina ta'lim jarayonini samarali tashkil etib, o'quvchilarda chuqur bilim va ijodiy salohiyatni shakllantira oladi.

Pedagogik nuqtai nazardan ta'lim mazmuni tasodifiy yoki bir martalik jarayon

emas, balki izchil, bosqichma-bosqich amalga oshiriladigan tizimli faoliyatdir. Ta'lim mazmunini shakllantirish jarayonida jamiyat ehtiyojlari, shaxs rivojlanishi, ilm-fan taraqqiyoti hamda davlat ta'lim siyosati asosiy mezon sifatida xizmat qiladi. Ushbu jarayon uch asosiy bosqichda amalga oshiriladi.

1. Umumiy nazariy bosqich

Bu bosqich ta'lim mazmunining konseptual asoslarini belgilash bilan bog'liq. Unda ta'limning maqsadi, vazifalari, tamoyillari va ustuvor yo'nalishlari aniqlanadi. Shuningdek, shaxsda qanday kompetensiyalarni shakllantirish zarurligi, ta'lim mazmunining ijtimoiy buyurtmaga mosligi ham asoslab beriladi. Mazkur bosqich ilmiy-pedagogik tahlil va strategik rejalashtirishni o'z ichiga oladi.

2. O'quv bosqichi

Ikkinchi bosqichda nazariy asoslar amaliy tizimga keltiriladi. Ta'lim mazmuni o'quv rejalari, o'quv dasturlari va fanlar kesimida tizimlashtiriladi. Bu jarayonda fanlararo bog'liqlik, mavzularning izchilligi va murakkablik darajasi inobatga olinadi. Mazmun bosqichma-bosqich o'zlashtirish imkonini beradigan tarzda tuziladi, ya'ni oddiydan murakkabga, umumiydan xususiyga tamoyili asosida rejalashtiriladi.

3. O'quv materialini o'zlashtirish bosqichi

Uchinchi bosqich ta'lim mazmunining bevosita amaliyotga tatbiq etilishi bilan bog'liq. Bu bosqichda Davlat ta'lim standarti (DTS), o'quv rejalari, fan dasturlari va o'quv adabiyotlari asosida bilimlar o'quvchilarga yetkaziladi. Mazmun dars jarayonida o'qitish metodlari, vositalari va baholash tizimi orqali amalga oshiriladi. Aynan shu bosqichda ta'lim mazmunining samaradorligi amaliy natijalar orqali namoyon bo'ladi.

Ta'lim mazmunini shakllantirish uch bosqichli tizim asosida amalga oshiriladi: nazariy asoslash, tizimlashtirish va amaliy tatbiq etish. Ushbu bosqichlarning o'zaro uzviyligi ta'lim sifatini ta'minlaydi hamda shaxsning har tomonlama rivojlanishiga xizmat qiladi.

Ta'lim mazmuni muayyan me'yoriy hujjatlar asosida shakllantiriladi va amaliyotga joriy etiladi. Ushbu hujjatlar ta'lim jarayonining izchilligini, sifatini hamda natijadorligini ta'minlashga xizmat qiladi. Eng muhim me'yoriy

hujjatlardan biri – Davlat ta’lim standartidir (DTS). DTS umumiy o’rta, o’rta maxsus, kasb-hunar va oliy ta’lim bosqichlarida o’quvchilarning egallashi zarur bo’lgan bilim, ko’nikma va kompetensiyalarga qo’yiladigan minimal talablarni belgilaydi. U ta’lim mazmunining yagona mezon asosida tashkil etilishini, baholash jarayonining shaffof va adolatli bo’lishini ta’minlaydi.

Ta’lim mazmunini aks ettiruvchi yana bir muhim hujjat – o’quv rejasidir. O’quv rejasi ma’lum bir ta’lim bosqichi yoki yo’nalishida o’qitiladigan fanlar ro’yxatini, ularning ketma-ketligini hamda o’quv yuklamasi hajmini belgilaydi. Unda nazariy va amaliy mashg’ulotlar nisbatiga, fanlararo bog’liqlikka va yakuniy nazorat shakllariga alohida e’tibor qaratiladi. O’quv rejasi ta’lim jarayonining tuzilmasini belgilab beruvchi asosiy tashkiliy hujjat hisoblanadi.

O’quv dasturi esa muayyan fan doirasida o’zlashtirilishi zarur bo’lgan bilimlar tizimini aniq ko’rsatib beradi. Unda mavzularning mantiqiy ketma-ketligi, o’quv vaqtining taqsimoti, o’zlashtirish darajasiga qo’yiladigan talablar hamda shakllantirilishi lozim bo’lgan bilim, ko’nikma va malakalar tizimi aks etadi. Dasturda belgilangan natijalarga erishish ta’lim jarayonining samaradorligini ifodalaydi. Aynan shu jarayonda pedagogning metodik mahorati va kreativ yondashuvi namoyon bo’ladi.

Ta’lim tizimida mualliflik o’quv dasturlari ham muhim o’rin tutadi. Bunday dasturlar o’qituvchining yoki mutaxassisning ilmiy-metodik qarashlariga asoslanadi va o’quvchilarning ehtiyojlari hamda qiziqishlarini hisobga olgan holda ishlab chiqiladi. Mualliflik dasturlari ko’pincha muayyan mavzuni chuqur o’rganish yoki dolzarb muammoni hal qilishga yo’naltiriladi. Ular tegishli soha mutaxassislari tomonidan taqrizdan o’tishi va pedagogik kengash tomonidan tasdiqlanishi lozim. Odatda bunday dasturlar tanlov fanlarida, to’garak mashg’ulotlarida, fan klublarida va ijodiy markazlarda qo’llaniladi. Shuningdek, pedagog amaldagi o’quv dasturining ma’lum qismini (15 foizgacha) kreativ tarzda boyitish huquqiga ega bo’lib, bu ta’lim mazmunining innovatsion xususiyat kasb etishiga xizmat qiladi.

Ta’lim mazmuni o’quv adabiyotlarida o’z aksini topadi. Ularning asosiy turi –

darslikdir. Darslik muayyan fan bo'yicha ilmiy ma'lumotlarni tizimli va izchil tarzda bayon etuvchi, o'quv dasturiga mos keluvchi hamda didaktik talablarga javob beruvchi asosiy manba hisoblanadi. Darslik ilmiylik va aniqlik, metodik mukammallik, tushunarlilik, mantiqiy izchillik, vizuallik va estetik jihatdan puxtalik kabi talablarga javob berishi zarur. Ko'plab rivojlangan mamlakatlarda muqobil darsliklarning mavjudligi o'qituvchi va o'quvchilarga eng maqbul variantni tanlash imkonini beradi.

Xulosa qilib aytganda, didaktik ta'minotni yaratishda kreativ yondashuv ta'lim samaradorligini oshirishning muhim omili hisoblanadi. Kreativlik ta'lim mazmunini boyitadi, o'quvchilarda mustaqil va tanqidiy fikrlashni rivojlantiradi, o'quv-bilish faoliyatini faollashtiradi hamda ta'limga qiziqishni kuchaytiradi. Shu bois zamonaviy pedagog nafaqat me'yoriy hujjatlar mazmunini bilishi, balki ularni ijodiy yondashuv asosida tatbiq eta olishi ham zarur.

Respublikamiz ta'lim tizimida muqobil darsliklarni yaratish jarayoni hali yetarli darajada jadallashmagan bo'lsa-da, muqobil yordamchi adabiyotlar – o'quv, metodik va o'quv-metodik qo'llanmalarni yaratish borasida pedagoglar sezilarli faollik ko'rsatmoqda. Bu holat ta'lim jarayonini boyitish, o'quvchilar ehtiyojini chuqurroq qondirish hamda fan mazmunini kengroq ochib berishga xizmat qilmoqda.

Ta'lim mazmuni faqat darslik bilan chegaralanmaydi. U turli xil qo'shimcha o'quv adabiyotlari orqali ham yoritiladi. Jumladan, adabiyot va tarix xrestomatiyalari, ma'lumotnomalar, matematika, fizika va kimyo fanlari bo'yicha masalalar to'plamlari, geografiya va biologiya atlasi, til fanlari bo'yicha mashqlar to'plamlari o'quv materialini yanada chuqurlashtirish va mustahkamlash imkonini beradi. Bu turdagi adabiyotlar darslikdagi nazariy ma'lumotlarni kengaytiradi, aniqlashtiradi hamda amaliy masalalarni hal qilishga yo'naltiradi.

Darsliklar va yordamchi adabiyotlar o'quv jarayonida bir nechta funksiyalarni bajaradi: axborot berish, mashq qildirish, bilimni mustahkamlash, nazorat qilish va tekshirish. Ayniqsa, masalalar to'plami yoki mashqlar majmuasi o'quvchining nazariy

bilimini amaliy faoliyat bilan bog‘lash imkonini yaratadi. Shu jihatdan yordamchi adabiyotlar o‘quv jarayonining samaradorligini oshirishda muhim o‘rin tutadi.

Kreativlikni o‘quv-bilish faolligining yuqori bosqichi sifatida talqin qilish mumkin. O‘quvchilar fikrlash uslubi va bilish jarayoniga munosabati jihatidan bir-biridan farq qiladi. Ba’zi o‘quvchilar tanqidiy va tahliliy fikrlashni afzal ko‘rsa, boshqalari aniq fakt va dalillarga asoslangan bilimlarni qabul qilishni osonroq deb hisoblaydi. Yana bir guruh o‘quvchilar esa tabiatan ijodkor, mustaqil va noodatiy fikrlashga moyil bo‘ladi.

Zamonaviy ta’lim jarayonida pedagogning kreativligi ayniqsa elektron axborot-ta’lim resurslarini (EATR) yaratishda yaqqol namoyon bo‘lmoqda. Elektron resurslar o‘quv materialini tizimli, izchil va yaxlit tarzda taqdim etish imkonini beradi. Ular kompyuter texnologiyalari yoki internet tarmoqlari orqali o‘quvchilar uchun qulay shaklda joylashtiriladi.

Elektron axborot-ta’lim resurslari ta’lim jarayonida bir qator imkoniyatlarni yaratadi: ta’limiy vazifalarni aniq belgilash, o‘quv materialini bosqichma-bosqich bayon etish, qayta aloqa mexanizmini yo‘lga qo‘yish, bilimlarni nazorat qilish va o‘quvchilarni mustaqil ta’lim olishga yo‘naltirish. Bunday resurslar o‘quvchilarning mustaqilligini kuchaytiradi va ularni o‘z bilimini chuqurlashtirishga undaydi.

Ta’lim jarayonidagi kreativlik pedagogning o‘quv mashg‘ulotlarini noodatiy va qiziqarli shaklda tashkil etishida namoyon bo‘ladi. Masalan, kreativ savollar tuzish, “Agarda...?” kabi muammoli vaziyatlar yaratish, rasm, diagramma, jadval va ramziy belgilar orqali tushuntirish, o‘quvchilarni kichik guruhlarda ishlashga jalb etish ijodiy muhitni shakllantiradi.

“Agarda...?” shaklidagi savollar o‘quvchilarning ham obyektiv, ham subyektiv fikrlashini rivojlantiradi. Bu savollar muammoni turli nuqtai nazardan ko‘rib chiqishga, mavjud bilimlarni qayta tahlil qilishga undaydi. Kreativlik jarayoni g‘oyani ilgari surish, uni tahlil qilish, takomillashtirish va zarur bo‘lsa undan voz kechishni ham o‘z ichiga oladi. Demak, kreativlik faqat yangilik yaratish emas, balki tanqidiy tahlil qilishni ham talab etadi.

Shuni alohida ta'kidlash lozimki, kreativ yondashuv faqat o'qishga qiziqishi past bo'lgan o'quvchilar bilan ishlash vositasi emas. U barcha o'quvchilar bilan jonli, faol va samarali muloqot o'rnatish vositasidir. Har qanday fan yo'nalishida — biznes, iqtisodiyot, huquq, pedagogika, muhandislik, qishloq xo'jaligi va boshqa sohalarida ham kreativ mashg'ulotlar samarali natija beradi.

Ta'lim mazmunini ochib beruvchi o'quv materiallari turli ko'rinishda bo'lishi mumkin: matnli bosma axborot, vizual bosma materiallar, matnli va vizual elektron resurslar, ish daftarlari va elektron ish materiallari. Bu materiallar o'quvchilarning umumiy bilimini boyitish bilan birga, ularning dunyoqarashini kengaytirishi, ijtimoiy va tabiiy borliqqa ijobiy munosabatni shakllantirishi zarur.

Pedagoglar o'quv materiallarini tayyorlashda quyidagi tamoyillarga amal qilishlari kerak: g'oyaviylik, ilmiylik, tizimlilik, izchillik, vizuallik, yosh xususiyatiga moslik, amaliy ahamiyatlilik va estetik talabga muvofiqlik. Materiallar aniq maqsadga yo'naltirilgan, tushunarli va natijador bo'lishi lozim.

Zamonaviy didaktik materiallar o'quvchilarni mustaqil, tanqidiy va kreativ fikrlashga undashi, ularni juftlikda yoki kichik guruhlarda ishlashga yo'naltirishi zarur. Shuningdek, foydalanilayotgan axborot manbalari ishonchli va ilmiy asoslangan bo'lishi shart. Ishonchli dalillar bilan boyitilgan materiallar o'quvchilarning kasbiy shakllanishiga ham xizmat qiladi.

Ta'lim jarayonining samaradorligi ko'p jihatdan pedagog tomonidan yaratilayotgan didaktik materiallarning sifatiga bog'liq. Kreativ yondashuv asosida tayyorlangan o'quv materiallari o'quvchilarning bilish faolligini oshiradi, ularni mustaqil fikrlashga undaydi va kasbiy rivojlanishiga zamin yaratadi. Shuning uchun zamonaviy pedagog nafaqat o'quv dasturlari va manbalarni yaxshi bilishi, balki ularni ijodiy ravishda boyita olishi ham zarur.

Bunda ular o'quv materiallarini samarali shakllantirishda g'oyaviylik, ilmiylik, vizuallik, tizimlilik, o'quv axborotlarining izchil bayon etilishi, o'quv axborotlari o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik, o'quvchilarning yosh xususiyatiga mosligi, amaliy ahamiyatga egalik, aniq maqsadga yo'naltirilganlik hamda estetik talablarga muvofiqlik kabi tamoyillarni inobatga olishi o'quv jarayonining sifatli,

metodik jihatdan to'g'ri tashkil etilishini ta'minlaydi. O'quv mashg'ulotlar uchun (ya'ni dars uchun) didaktik ishlanmalar tayyorlashda ham pedagoglar quyidagi kerativlik mexanizmlarini inobatga olishi zarur (1-jadval).

Kreativ yondashuv asosida o'qitishning didaktik ta'minotni yaratish mexanizmlarini amalga oshirishda quyidagilarni xulosa qilamiz:

– o'quv mashg'ulotlari uchun didaktik materiallarni tayyorlashda pedagoglar o'quv manbalari (darslik, o'quv, metodik va o'quv-metodik qo'llanma, yo'riqnoma, tavsiyanoma, lug'at, ensiklopediya, atlas, ish daftari, xrestomatiya kabi bosma nashrlar, shuningdek, Internet materiallari, EATR kabi elektron axborot manbalaridan olingan ma'lumotlardan maqsadli, samarali foydalanishlari;

1-jadval. Darsda o'quvchilar kreativlik imkoniyatlarini shakllantirish mexanizmi.

O'quvchilarda kreativlikni shakllantirish mexanizmi	
O'quvchilarni	- qiziqarli; - murakkab vazifalar;
	- aniq maqsad va vaqt bilan ta'minlash.
O'quvchilarga	- kreativlik muvozanatsizlik xissini yuzaga keltirishini anglatish; - bezovtalik va qo'rquv hissidan xalos bo'lishga yordam berish; - kreativ fikrlash ko'nikmalarini boshqa ko'nikmalar bilan rivojlantirishga yordam berish; - «qutqarib» qolish emas, balki yo'l yo'riq ko'rsatish.
O'quvchilarni	- suhbatlar orqali rag'batlantirish; - konstruktiv sharhlar bilan ta'minlash; - yangi ko'rsatmalar bilan tanishtirib borish.
O'quvchilar	- o'zlarida kreativlikning boshqa turlarini ham rivojlantira olishlari; - guruhda ishlay olishlari; - hissiy jihatdan erkin va ijobiy fikrlarga ega bo'lishlari uchun poydevor bo'ladigan muhitni yaratish.

- didaktik materiallarni tayyorlashda o‘quv axborotlarining ishonchli ekanligiga e’tiborni qaratishlarini;
- o‘quvchilarda kreativ fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirishga alohida e’tibor berishi va dars jarayonda «o‘qituvchi sinfda kreativlik muhitini yaratilishini;
- o‘quv dasturlari va o‘quv manbalarini yaratishga nisbatan kreativ yondashuvlar o‘quvchilarning intellektual rivojlanishiga oid savol topshiriqlarni tuzishni.
- didaktik o‘quv materiallarini samarali shakllantirishda g‘oyaviylik, ilmiylik, vizuallik, tizimlilik, o‘quv axborotlarining izchil bayon etilishi, o‘quv axborotlari o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikni inobatga olishni;
- o‘quvchilarning yosh xususiyatiga mosligi, amaliy ahamiyatga egalik, aniq maqsadga yo‘naltirilganlik hamda estetik talablarga muvofiqlik kabi tamoyillarni inobatga olishni o‘quv jarayonining sifatli, metodik jihatdan to‘g‘ri tashkil etilishini.

Nazorat savollari:

1. *O‘quv dasturlarini yaratishda kreativ yondashuv nima uchun muhim va nimani anglatadi?*
2. *O‘quv manbalarini ishlab chiqishda kreativ yondashuvda qanday jihatlarga e’tibor qaratish kerak?*
3. *O‘quv materiallarini kreativ yondashuv asosida tayyorlashning ahamiyati nimada?*
4. *O‘quv materiallarini kreativ yondashuv bilan tayyorlashda qaysi tamoyillar hisobga olinadi?*
5. *O‘quv mashg‘ulotlari uchun didaktik ishlanmalarni yaratishda zamonaviy talablar nimalardan iborat?*
6. *O‘qituvchilarda kreativlikni rivojlantirishning pedagogik texnologiyalari qanday ishlaydi?*

4-MAVZU. BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARDA KREATIV TASAVVURNI RIVOJLANISHI VA PEDAGOGIKADA ILMIY IJODKORLIK

Reja:

1. *Kreativ tasavvur tushunchasi.*
2. *Kreativ pedagogika fanini o‘qitishning asosiy shakllari.*
3. *Ixtirochilik masalalarini echish nazariyasi. Kreativ tasavvurni rivojlantirish va yangi yechimlarni topish usullari. Sinov va xato.*
4. *Ilmiy ijod tushunchasi. Ilmiy ijod usullari.*
5. *Bo‘lajak o‘qituvchilarda ilmiy ijodkorlik qobiliyatini shakllantirish mazmuni.*

Tayanch tushunchalar: *bo‘lajak o‘qituvchi, kreativ tasavvur, kreativlik mohiyati, kreativ kompetentlik, ijodkorlik (kreativlik) ilmiy ijodkorlik, pedagogik tafakkur, kreativ pedagogika, kasbiy kompetensiya, ilmiy izlanish malakasi, kreativ metodlar, kreativ muhit, muammoli vaziyat, pedagogik innovatsiyalar*

Zamonaviy globallashuv va raqamli transformatsiya sharoitida ta’lim tizimi jamiyat taraqqiyotining asosiy omillaridan biri sifatida tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Innovatsion iqtisodiyot, tezkor axborot almashinuvi, yangi texnologiyalar va kasblarning paydo bo‘lishi yosh avloddan nafaqat mustahkam bilim, balki kreativ fikrlash, moslashuvchanlik va muammolarni noodatiy hal etish qobiliyatini talab etmoqda. Shu sababli oliy ta’lim muassasalari oldida turgan asosiy vazifa – zamon talablariga javob bera oladigan, raqobatbardosh, mustaqil fikrlovchi va ijodkor mutaxassislarni tayyorlashdan iboratdir. Bu jarayonda pedagogning roli alohida ahamiyatga ega.

Oliy ta’lim pedagogi nafaqat bilim beruvchi, balki talabalarni yangilik yaratishga ilhomlantiruvchi, ularning ijodiy salohiyatini yuzaga chiqaruvchi va rivojlantiruvchi shaxsdir. Zamonaviy dunyo innovatsiyalariga moslashish, doimiy yangilanib borayotgan jamiyat hayotida faol ishtirok etish qobiliyatini shakllantirish pedagogning muhim kasbiy vazifalaridan biri hisoblanadi. Chunki aynan ta’lim jarayonida talabalar kelajak kasbiy faoliyati uchun zarur bo‘lgan tafakkur uslubini, qaror qabul qilish ko‘nikmasini va ijodiy yondashuvni egallaydilar.

Kreativlik tushunchasi bugungi kunda pedagogika, psixologiya va boshqaruv nazariyasida keng qo'llanilmoqda. Kreativlik – bu shaxsning yangi g'oyalar yaratish, mavjud muammolarga o'ziga xos yondashish, an'anaviy fikrlash doirasidan chiqib, innovatsion yechim topish qobiliyatidir. Agar intellekt insonning aqliy imkoniyatlarini ifodalasa, kreativlik ana shu imkoniyatlarni samarali, maqsadga yo'naltirilgan va erkin qo'llay olishni anglatadi. Demak, kreativlik bilimdan ko'ra kengroq tushuncha bo'lib, u tafakkurning egiluvchanligi, tasavvur kengligi, mustaqillik va tashabbuskorlik bilan bog'liqdir.

Ta'lim jarayonida kreativlikni rivojlantirish bir martalik yoki tasodifiy faoliyat emas, balki tizimli va maqsadli tashkil etilgan pedagogik jarayondir. Buning uchun avvalo o'qitish metodikasi qayta ko'rib chiqilishi, interfaol va innovatsion texnologiyalar keng joriy etilishi zarur. Interfaol ta'lim metodlari talabalarni passiv tinglovchidan faol ishtirokchiga aylantiradi. "Subyekt-subyekt" munosabati asosida tashkil etilgan ta'lim jarayonida talabalar o'z fikrini erkin bayon qiladi, bahs yuritadi, muammoli vaziyatlarni tahlil qiladi va mustaqil xulosa chiqaradi. Bu esa kreativ fikrlashning shakllanishiga xizmat qiladi.

Kreativlikni rivojlantirish jarayonida muammoli vaziyatlar yaratish muhim ahamiyat kasb etadi. Aniq javobga ega bo'lmagan, bir nechta yechim variantini talab qiladigan savollar talabalarning tafakkurini faollashtiradi. Masalan, "Agarda ushbu vaziyat boshqacha kechganida nima bo'lardi?" yoki "Muammoni yana qanday yo'l bilan hal qilish mumkin?" kabi savollar talabalarni stereotip fikrlashdan chiqarib, ijodiy izlanishga undaydi. Bu jarayonda pedagog talabalar g'oyasini darhol rad etmasligi, balki uni rivojlantirishga yordam berishi zarur. Chunki ijodiy muhit faqat erkinlik va ishonch asosida shakllanadi.

Ta'lim jarayonida kreativlikni rivojlantirishning yana bir muhim jihati – mustaqil ta'limni qo'llab-quvvatlashdir. Talaba o'qituvchi tomonidan berilgan bilim bilan cheklanib qolmasdan, qo'shimcha manbalar bilan ishlashi, o'z izlanishlarini olib borishi lozim. Mustaqil ta'lim jarayoni shaxsda o'z-o'zini boshqarish, vaqtni to'g'ri taqsimlash va mas'uliyatni his qilish kabi sifatlarni ham rivojlantiradi. Bu esa kreativlikning mustahkam asosini tashkil etadi.

Zamonaviy ta'lim texnologiyalari, xususan, elektron axborot-ta'lim resurslari, onlayn platformalar va raqamli vositalar pedagogning kreativ imkoniyatlarini yanada kengaytirmoqda. Multimedia taqdimotlar, interaktiv testlar, virtual laboratoriyalar va masofaviy ta'lim vositalari o'quv jarayonini qiziqarli va samarali tashkil etishga yordam beradi. Biroq texnologiya o'zi kreativlikni ta'minlamaydi; u pedagogning ijodiy yondashuvi bilan uyg'unlashgandagina samarali natija beradi.

Talabalarda kreativlikni rivojlantirish ko'p omillarga bog'liq. Avvalo, ularda ichki motivatsiya shakllangan bo'lishi zarur. Kreativ faoliyat tashqi majburlash bilan emas, balki ichki qiziqish va ehtiyoj bilan samarali bo'ladi. Shuningdek, talabalarning o'ziga bo'lgan ishonchi, xatodan qo'rqmaslik hissi va o'z fikrini himoya qila olish qobiliyati ham muhimdir. Pedagog ana shu sifatlarni rag'batlantiruvchi muhitni yaratishi lozim.

Kreativlikni baholash ham murakkab jarayon bo'lib, faqat an'anaviy testlar orqali aniqlanmaydi. Talabaning noodatiy fikr bildirishi, bir muammoga bir nechta yechim taklif qilishi, yangi g'oyalarni ishlab chiqishi va ularni amaliyotga tatbiq eta olishi kreativlikning asosiy mezonlaridir. Shuningdek, kreativlik kasbiy yo'nalishda namoyon bo'lishi ham muhim ahamiyatga ega. Ya'ni talaba o'z mutaxassisligi doirasida innovatsion yondashuvni qo'llay olishi zarur.

Xulosa qilib aytganda, zamonaviy oliy ta'lim tizimida kreativlikni rivojlantirish strategik vazifa hisoblanadi. Kreativ yondashuv asosida tashkil etilgan ta'lim jarayoni talabalarning nafaqat bilimini, balki tafakkurini, tashabbuskorligini va kasbiy kompetentligini rivojlantiradi. Bunday yondashuv jamiyatning innovatsion rivojlanishiga xizmat qiladigan, raqobatbardosh va ijodkor mutaxassislarni tayyorlashga zamin yaratadi. Shuning uchun har bir pedagog o'z faoliyatida kreativlikni ustuvor yo'nalish sifatida qarashi, doimiy ravishda o'z ustida ishlashi va ta'lim jarayonini ijodiy asosda tashkil etishi zarur.

1. Kreativlik – bu shaxsning ijodiy fikrlashga intilishi, hayotiy vaziyatlarga noodatiy yondasha olishi hamda o'z faoliyatini doimiy ravishda tanqidiy tahlil qilib borish qobiliyatidir. Kreativlik insonning nafaqat yangi

g'oyalarni ilgari surishi, balki mavjud tajriba va bilimlarni qayta ko'rib chiqishi, takomillashtirishi va yangicha talqin qilishi bilan ham xarakterlanadi. Zamonaviy psixologiya va pedagogika lug'atlarida kreativlik shaxsning fikrlash jarayonida, sezgilarida, muloqotida va turli faoliyat turlarida ijodiy yondashuvni namoyon etish xususiyati sifatida talqin qilinadi.

2. O'qituvchi shaxsiga nisbatan qo'llanilganda, kreativlik uning pedagogik vaziyatlarga standart bo'lmagan yechim topa olishida, cheklangan yoki murakkab sharoitlarda original g'oyalarni ilgari surishida, o'quv jarayonini jonlantira olishida namoyon bo'ladi. Kreativ o'qituvchi mavjud metodlarni takrorlash bilan cheklanmaydi, balki ularni takomillashtiradi, yangi shakllar yaratadi va o'quvchilarning bilish faoliyatini faollashtirishga xizmat qiladigan innovatsion yondashuvlarni ishlab chiqadi.

3. Ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, o'qituvchi kreativligi bir butun xususiyat bo'lib, u bir nechta o'zaro bog'liq tarkibiy komponentlardan tashkil topadi. Avvalo, intellektual komponent muhim ahamiyatga ega. Bu komponent o'qituvchining mantiqiy fikrlash, muammoni tahlil qilish, turli g'oyalarni taqqoslash va umumlashtirish qobiliyatini ifodalaydi. Intellektual kreativlik pedagogning yangilikni tez ilg'ay olishi va pedagogik vaziyatni chuqur anglay olishi bilan belgilanadi.

4. Ikkinchi komponent – axloqiy yoki o'z-o'zini boshqarish komponentidir. Bu o'qituvchining ichki intizomi, mas'uliyati, sabr-toqati va o'z hissiyotlarini nazorat qila olish qobiliyatini anglatadi. Kreativlik faqat erkin fikrlash emas, balki o'z faoliyatini boshqara olish, tanqidiy baholash va zarur bo'lsa, xatolarni tan olib, tuzatish qobiliyatini ham talab etadi.

5. Motivatsion komponent o'qituvchining maqsadga yo'naltirilganligini ifodalaydi. Kreativ pedagog ichki ehtiyoj va kasbiy qiziqish asosida faoliyat yuritadi. U yangilik yaratishga, o'z ustida ishlashga va pedagogik jarayonni takomillashtirishga intiladi. Motivatsiya kuchli bo'lgan sharoitda kreativlik barqaror rivojlanadi.

6. Emotsional komponent esa o'qituvchining his-hayajonlari, ilhomlanish darajasi va ijobiy munosabati bilan bog'liq. Ijodiy jarayon ko'pincha

kuchli emotsional holat bilan kechadi. Pedagogning optimistik kayfiyati, o'quvchilarga nisbatan iliq munosabati va ishiga mehr bilan yondashuvi kreativ muhitni shakllantiradi.

7. Kreativ layoqat ham murakkab tuzilishga ega bo'lib, u bir-biri bilan uzviy bog'liq bo'lgan bir necha qismlardan iborat. Avvalo, kreativ maqsad mavjud bo'lishi zarur. Maqsadsiz ijodiy faoliyat barqaror natija bermaydi. O'qituvchi o'z faoliyatida nimaga erishmoqchi ekanligini aniq belgilashi kerak.

8. Ijodiy intilish – bu yangilikka qiziqish va o'zini takomillashtirish istagidir. Kreativ o'qituvchi doim izlanishda bo'ladi, yangi metodlarni o'rganadi va ularni amaliyotga tatbiq etadi. Kreativ ustanovka yoki ichki tayyorgarlik esa pedagogning yangilikni qabul qilishga psixologik jihatdan tayyorligini anglatadi.

9. Kreativ yo'nalish pedagogning kasbiy faoliyatini innovatsion asosda tashkil etishga intilishida namoyon bo'ladi. Kreativ ifodali akt esa o'qituvchining o'z g'oyasini real pedagogik faoliyatda amalga oshirish jarayonidir. Bu jarayonda u darsni yangi shaklda tashkil etishi, muammoli vaziyatlar yaratishi yoki interfaol metodlarni qo'llashi mumkin.

10. Kreativ o'z-o'zini boshqarish pedagogning o'z ijodiy faoliyatini nazorat qilishi, baholashi va takomillashtirishi bilan bog'liq. Kreativ faollik esa uning tashabbuskorligi, faol harakat qilishi va yangilik yaratishga intilish darajasini ko'rsatadi. Nihoyat, kreativ intilishlar darajasi o'qituvchining ijodiy imkoniyatlaridan qanchalik samarali foydalana olayotganligini ifodalaydi.

11. Shuni ta'kidlash lozimki, o'qituvchining kreativligi tayyor holatda mavjud bo'ladigan sifat emas. U pedagogning ijodiy faoliyati jarayonida shakllanadi va rivojlanadi. Doimiy izlanish, tajriba almashish, ilmiy adabiyotlar bilan ishlash va o'z ustida ishlash orqali kreativlik yanada takomillashadi. Demak, kreativlik pedagogik faoliyatning ham natijasi, ham sharti hisoblanadi.

12. Xulosa qilib aytganda, o'qituvchining kreativligi uning kasbiy mahoratini belgilovchi muhim omillardan biridir. Kreativ pedagog ta'lim jarayonini jonlantiradi, o'quvchilarda mustaqil fikrlashni rivojlantiradi va jamiyat uchun innovatsion fikrlovchi mutaxassislarni tayyorlashga xizmat qiladi. Shu bois

zamonaviy ta'lim tizimida pedagog kreativligini rivojlantirish ustuvor vazifa sifatida qaralishi lozim.

Kreativlik o'qituvchining ijodiy faoliyatida, uning ijodiy intilishi, ijodiy qobiliyati, kreativ maqsadi, yo'nalishi hamda o'zini boshqara olishida yaqqol namoyon bo'ladi. Bu sifat pedagogning faolligi, tashabbuskorligi va o'z-o'zini boshqarish qobiliyati orqali uning yetuk, doimiy rivojlanayotgan shaxs ekanligini ko'rsatadi. Kreativ o'qituvchi mavjud bilim va tajribani takrorlash bilan cheklanmaydi, balki ularni boyitadi, yangicha talqin qiladi va o'z faoliyatini takomillashtirib boradi. Shu jihatdan kreativlik pedagogning kasbiy kamolot darajasini ifodalovchi muhim mezonlardan biridir.

Pedagogning kreativ kompetentligi uning umumiy shaxsiy va kasbiy xususiyati sifatida namoyon bo'ladi. U bir tomondan kreativ faoliyatni amalga oshirishning boshlang'ich sharti bo'lsa, ikkinchi tomondan, ushbu faoliyatning yakuniy natijasi hamdir. Ya'ni pedagog ijodiy muhit yaratishga qodir bo'lishi uchun ma'lum darajada kreativlikka ega bo'lishi zarur, shu bilan birga, ijodiy faoliyat jarayonining o'zi ham uning kreativ kompetentligini yanada rivojlantiradi. Kreativ kompetentlik shaxsning o'zini namoyon etish, o'z salohiyatini ochib berish va uni samarali qo'llashga tayyor ekanligini bildiradi.

Kompetentlikka yo'naltirilgan ta'lim konsepsiyasi XX asrning ikkinchi yarmida shakllana boshladi. Bu yo'nalish amerikalik tilshunos Noam Chomsky tomonidan 1965-yilda taklif etilgan "kompetensiya" tushunchasi bilan bog'liq ravishda rivojlandi. Chomsky kompetensiyani insonning ichki bilim tizimi va til qobiliyati sifatida izohladi. Keyinchalik bu tushuncha kengaytirilib, shaxsning muayyan faoliyatni samarali amalga oshirishga tayyorligi va qobiliyati ma'nosida qo'llanila boshlandi.

1996-yilda Yevropa Kengashi dasturi doirasida Bern shahrida o'tkazilgan simpoziumda "kompetensiya" tushunchasi "uquv", "kompetentlik", "qobiliyat", "mahorat" kabi tushunchalar bilan bir qatorda ko'rib chiqildi. 1999-yilda qabul qilingan Bologna Declaration esa ta'lim islohotlarining konseptual asosi sifatida kompetentli yondashuvni rasman e'tirof etdi. Bu hujjat Yevropa ta'lim makonida

yagona standartlarni shakllantirish, ta'lim sifatini oshirish va mutaxassislarning raqobatbardoshligini ta'minlashga qaratilgan edi.

Kompetentlik tushunchasini tizimlashtirishga oid ilmiy qarashlarda G.V. Nikitinaning tasnifi alohida ahamiyat kasb etadi. U kompetentlikni bir necha asoslar bo'yicha guruhlariga ajratadi. Birinchi asos – insonning umumiy kompetentligi bo'lib, u matematik, kommunikativ, informatsion, ijtimoiy va axloqiy kompetentliklarni o'z ichiga oladi. Bu kompetensiyalar shaxsning kundalik hayotda va kasbiy faoliyatda muvaffaqiyatli faoliyat yuritishiga xizmat qiladi.

Ikkinchi asos – faoliyat turlari bo'yicha kompetentlikdir. Bunga mehnat, o'quv, o'yin va kasbiy faoliyat kompetentliklari kiradi. Uchinchi asos – faoliyat yo'naltirilgan obyektlar bo'yicha kompetentlik bo'lib, “inson-inson”, “inson-texnika”, “inson-tabiat”, “inson-badiiy timsol” kabi munosabatlarni qamrab oladi. To'rtinchi asos – ijtimoiy hayot sohalari bo'yicha kompetentlik bo'lib, maishiy, fuqaroviy va madaniy kompetensiyalarni o'z ichiga oladi. Shuningdek, ijtimoiy bilimlar tarmoqlari (matematika, gumanitar fanlar), ishlab chiqarish tarmoqlari (transport, aloqa, mudofaa va boshqalar) hamda qobiliyatlar (pedagogik, psixologik, ijtimoiy, ijodiy, texnik) bo'yicha kompetentliklar ajratiladi.

Yuqorida sanab o'tilgan barcha yo'nalishlar shaxsning umummadaniy kompetentligining tarkibiy qismlari hisoblanadi. Pedagogning kasbiy kompetentligi esa yanada murakkab va ko'p qirrali tuzilishga ega. U, avvalo, pedagogning ish sohasi bo'yicha kompetentligini, ya'ni uzluksiz ta'lim tizimi doirasidagi bilim va ko'nikmalarini o'z ichiga oladi.

Bundan tashqari, ixtisoslik bo'yicha kompetentlik – o'qituvchi, tarbiyachi, psixolog, defektolog, kasb ta'limi o'qituvchisi yoki ishlab chiqarish ustasi sifatidagi professional tayyorgarlikni ifodalaydi. Pedagogning faoliyati yo'naltirilgan obyekt bo'yicha kompetentligi esa talabalar, ota-onalar, sinf jamoasi va sotsium bilan samarali ishlash qobiliyatini anglatadi.

Pedagog faoliyati turi bo'yicha kompetentlik esa yanada kengroq qamrovga ega bo'lib, motivatsion, gnostik (bilish jarayoniga oid), metodologik, metodik, informatsion, kommunikativ, refleksiv, prognostik, konstruktiv, tadqiqot,

texnologik va korreksion kompetensiyalarni o'z ichiga oladi. Ayniqsa, refleksiv va prognostik kompetensiyalar pedagogning o'z faoliyatini tahlil qila olishi hamda kelajakdagi natijalarni oldindan ko'ra bilishida muhim rol o'ynaydi.

Pedagogning kreativ kompetentligi va kasbiy kompetentligi bir-biri bilan uzviy bog'liq tushunchalardir. Kreativlik pedagogik kompetentlikning muhim tarkibiy qismi sifatida ta'lim jarayonini innovatsion asosda tashkil etish, o'quvchilarni mustaqil va tanqidiy fikrlashga yo'naltirish hamda ta'lim sifatini oshirishga xizmat qiladi. Zamonaviy ta'lim tizimida kreativ va kompetent pedagogni shakllantirish ustuvor vazifalardan biri hisoblanadi.

Pedagog kompetentligini tizimli ravishda asoslab bergan olimlardan biri – Anatoly V. Khutorsky hisoblanadi. U o'qituvchi shaxsining kasbiy kompetentligini bir nechta asosiy yo'nalishlar orqali tavsiflaydi. Xutorskiy ta'kidlagan kompetensiyalar o'qituvchining nafaqat kasbiy tayyorgarligini, balki uning shaxsiy, ijtimoiy va madaniy yetukligini ham ifodalaydi.

Birinchi kompetensiya – dunyoqarash asosidagi kompetensiya bo'lib, u o'qituvchining qadriyatlari, e'tiqodi va o'zini anglash darajasi bilan bog'liqdir. Bu kompetensiya pedagogning atrof-muhitdagi voqea va hodisalarning mohiyatini anglay olishi, ularni chuqur tahlil qilishi hamda o'z pozitsiyasini asoslab bera olishini anglatadi. Dunyoqarashi keng pedagog o'quvchilarda ham mustaqil fikrlashni rivojlantira oladi. Mazkur kompetensiya o'qituvchining o'z faoliyatini anglash, refleksiya qilish va takomillashtirish mexanizmini ta'minlaydi.

Ikkinchi – umummadaniy kompetensiya. Bu pedagogning milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat bilan qarashi, jamiyat hayotida faol ishtirok etishi, oilaviy va ijtimoiy mas'uliyatni his qilishi bilan belgilanadi. Umummadaniy kompetensiyaga ega o'qituvchi ilm-fanning inson hayotidagi o'rnini tushunadi va uni yosh avlodga yetkaza oladi. U o'zining madaniy saviyasi orqali o'quvchilarga namuna bo'la oladi.

Uchinchi – o'quv va bilish jarayoniga oid kompetensiya. Bu pedagogning mustaqil bilim olish, mantiqiy fikrlash, o'z bilim va ko'nikmalarini tahlil qilish qobiliyatini o'z ichiga oladi. O'qituvchi o'z faoliyatini baholay olishi, o'quv

jarayonini samarali tashkil etishi va yangicha bilimlarni egallashga intilishi zarur.

To'rtinchi – ma'lumotga ega bo'lish kompetensiyasi. Bu pedagogning o'z faniga va pedagogik faoliyatiga oid chuqur nazariy va amaliy bilimlarga ega bo'lishini anglatadi. Zamonaviy o'qituvchi axborot texnologiyalaridan foydalana olishi, turli manbalardan mustaqil ravishda ma'lumot izlay bilishi lozim.

Beshinchi – muloqotchanlik kompetensiyasi. Bu pedagogning kommunikativ qobiliyati, turli yosh va ijtimoiy qatlam vakillari bilan samarali muloqot o'rnatish, jamoada o'z o'rnini topa olishi bilan belgilanadi. Ta'lim jarayonining samaradorligi ko'p jihatdan o'qituvchining muloqot madaniyatiga bog'liq.

Oltinchi – ijtimoiy kompetensiya. Bu pedagogning jamiyat hayotida faol ishtirok etishi, ijtimoiy mas'uliyatni his qilishi, iqtisodiy va huquqiy bilimlarga ega bo'lishi bilan bog'liq. Ijtimoiy kompetensiya o'qituvchining jamiyat rivojiga befarq bo'lmasligini ko'rsatadi.

Yettinchi – o'z ustida ishlash kompetensiyasi. Bu pedagogning jismoniy, ma'naviy va intellektual jihatdan o'zini doimiy ravishda rivojlantirib borishi, mustaqil ta'lim olishga intilishi, zamonaviy axborot manbalaridan foydalanishi bilan tavsiflanadi. O'z ustida ishlaydigan pedagog doim yangilikka ochiq bo'ladi va kasbiy jihatdan ortda qolmaydi.

Umuman olganda, o'qituvchi kompetensiyasi – bu uning nazariy bilimlari, amaliy ko'nikmalari, dunyoqarashi, e'tiqodi va ijtimoiy-psixologik sifatlarining uyg'un holda namoyon bo'lishidir. Ta'lim sifati va samaradorligini ta'minlovchi asosiy omillardan biri aynan o'qituvchining kasbiy kompetentligidir.

Pedagogik moslashuv tizimi doirasida o'qituvchi quyidagi jihatlarda namoyon bo'ladi: ilmiy bilish va gnoseologik tafakkur; pedagogik faoliyatni mahorat bilan tashkil eta olish; muammoli vaziyatlarga ijodiy-kreativ yondashish; ta'limiy va tarbiyaviy ta'sir jarayonida yuksak ijtimoiy-psixologik sifatlarini ko'rsatish; o'z intellektual va emotsional salohiyatidan samarali foydalanish; jamiyat va insonlarga nisbatan ijobiy munosabatni shakllantirish.

Kasbiy kompetensiyaga ega mutaxassis o'z bilimlarini izchil boyitadi, yangi axborotlarni tez o'zlashtiradi, davr talablarini chuqur anglaydi, bilimlarni qayta

ishlaydi va amaliyotga tatbiq etadi. Bu jarayonda kreativlik alohida ahamiyat kasb etadi.

Pedagoglarning kreativ faoliyatini samarali tashkil etish ularning malaka tizimiga bog'liq. Bu malakalar gnostik (bilimga oid), loyihalash, konstruktiv, tadqiqotchilik, kommunikativ, tashkiliy, protsessual hamda texnik-texnologik ko'nikmalarni o'z ichiga oladi. Ayniqsa, tadqiqotchilik va konstruktiv malakalar kreativlikni rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi.

Kreativ kompetentlik pedagogning tanqidiy va ijodiy fikrlashni uyg'unlashtira olishi, yangi pedagogik g'oyalarni ishlab chiqishi va ularni amaliyotga samarali tatbiq etishi bilan belgilanadi. Kreativ pedagog muammolarning turli yechimlari mavjudligini tushunadi, o'z mahoratini baholay oladi, uni takomillashtirishga intiladi va yangi yechimlarni amalga oshirishga psixologik jihatdan tayyor bo'ladi.

Kreativlik shaxsning umumiy xarakterini yoki uning alohida sifatlarini ifodalashi mumkin. U iqtidor va salohiyatning muhim omili sifatida namoyon bo'ladi hamda zehni o'tkirlikni ta'minlaydi. Natijada talabalar ta'lim jarayoniga faol jalb etiladi.

Xorijiy tajribada pedagoglar o'z kreativlik darajasini aniqlash maqsadida Ellis Paul Torrance tomonidan ishlab chiqilgan testlardan foydalanadilar. Torrance testlari shaxsning kreativ tafakkurini faollik, tezkorlik, originallik va mukammallik mezonlari asosida baholash imkonini beradi. Uning fikricha, kreativlik muammoni ilgari surish, farazlarni tekshirish, natijalarni tahlil qilish va qarama-qarshiliklarga nisbatan sezgirlik bilan bog'liq jarayondir.

Pedagogik kreativlik va kasbiy kompetentlik bir-birini to'ldiruvchi tushunchalardir. Kreativ kompetent pedagog ta'lim jarayonini innovatsion asosda tashkil etadi, talabalarda mustaqil va tanqidiy fikrlashni rivojlantiradi hamda ta'lim samaradorligini oshiradi. Zamonaviy ta'lim tizimida ana shunday pedagog shaxsini shakllantirish ustuvor vazifa hisoblanadi.

Zamonaviy jamiyat taraqqiyoti bo'lajak o'qituvchilardan nafaqat muayyan hajmdagi bilimga ega bo'lishni, balki ushbu bilimlarni turli sohalarda qo'llay

olishni, g'ayrioddiy tafakkur yuritishni va ijodiy yondasha bilishni talab etadi. Bugungi kunda o'qituvchi shaxsiga qo'yilayotgan talablar keskin o'zgardi: u endi faqat bilim beruvchi emas, balki ijodkor, innovator, ijtimoiy faol va refleksiv shaxs bo'lishi zarur. Shu sababli zamonaviy o'qituvchini nafaqat kasbiy, balki kreativ shaxs sifatida tayyorlash pedagogik tadqiqotlarning ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

Bo'lajak o'qituvchini tayyorlash jarayoni uning kasbiy va ijodiy qobiliyatlarini shakllantirish hamda rivojlantirishga qaratilgan bo'lishi lozim. Bu yondashuv zamonaviy ijtimoiy rivojlanish sharoitida o'qituvchining pedagogik ishdagi rolini yanada oshiradi. Kreativ kompetensiyaga asoslangan yondashuv bo'lajak pedagogning kasbiy bilim, ko'nikma va malakalarini real ta'lim faoliyatida qo'llay olishga tayyorligini nazarda tutadi. Bunda faqat nazariy bilim emas, balki shaxsiy fazilatlar, tashabbuskorlik, moslashuvchanlik va mustaqil qaror qabul qilish qobiliyati ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Pedagogning ijodiy faoliyati ichki va tashqi sharoitlar uyg'unligida shakllanadi. Ichki sharoitlarga yangi tajribaga ochiqlik, keng fikrlash, noodatiy kombinatsiyalar tuza olish, ichki baholash markazining mavjudligi kiradi. Ya'ni pedagog o'z faoliyatini tashqi bahoga emas, balki ichki mezonlarga asoslanib baholay olishi kerak. Bu esa mustaqillik va erkin fikrlashni ta'minlaydi.

Tashqi sharoitlar esa psixologik xavfsizlik va erkinlik bilan bog'liq. Ijodkorlik rivojlanishi uchun shaxs o'zini qadrlangan, hurmat qilingan va erkin his qilishi zarur. Psixologik erkinlik mavjud bo'lmagan muhitda kreativlik to'laqonli namoyon bo'la olmaydi. Mashhur psixolog Carl Rogers ijodiy harakatni insonning o'zini namoyon etish ehtiyoji bilan bog'laydi. Uning fikricha, ijodkorlik – bu hayratlanish, yangi ma'lumotlarni o'rganish, noodatiy vaziyatlarda yangi yechim topish va o'z tajribasini tahlil qila olish qobiliyatidir.

Ijodkor shaxsda bir qarama-qarshi sifatlar uyg'unlashgan bo'lishi mumkin: bir tomondan tortinchoqlik, yolg'izlikka moyillik, boshqacha fikrlash; ikkinchi tomondan esa jasorat, o'z g'oyalarini himoya qilishga tayyorlik va ijtimoiy faollik. Demak, kreativlik shaxsning murakkab va ko'p qirrali sifatidir.

Bo'lajak o'qituvchining kreativligi uning ijodiy faoliyatida shakllanadi va rivojlanadi. Bu jarayonda uning ijodiy intilishi, kreativ maqsadi, yo'nalishi va o'zini boshqara olish qobiliyati namoyon bo'ladi. Pedagogning kreativ kompetentligi bir vaqtning o'zida ham boshlang'ich shart, ham yakuniy natija hisoblanadi. Ya'ni ijodiy faoliyat kreativlikni rivojlantiradi, rivojlangan kreativlik esa yangi ijodiy faoliyatni yuzaga keltiradi.

Kreativ kompetentlik – yangi yechimlar ishlab chiqish uchun zarur bo'lgan bilim va tasavvurlarni bilish faoliyati jarayonida shakllantirishdir. Kreativ kompetentlik ko'nikmalari shaxsning maqsadga yo'naltirilgan ijodiy faoliyatda aqliy jarayon bosqichlarini tez va samarali amalga oshirish darajasini ifodalaydi. Kreativ kompetentlik malakalari esa ijodiy faoliyatni qisman avtomatlashgan tarzda, ongli boshqaruv asosida amalga oshira olishni anglatadi.

Bilim va kreativlik o'rtasida murakkab bog'liqlik mavjud. Bir tomondan, chuqur bilim yangi muammolarga samarali yondashish imkonini beradi. Ikkinchi tomondan esa, ortiqcha stereotipik bilim ba'zan yangi yo'llarni izlashga to'sqinlik qilishi mumkin. Shuning uchun pedagogda nafaqat bilim, balki moslashuvchan tafakkur ham bo'lishi zarur.

Kreativ tafakkurga ega bo'lajak pedagoglar odatda boshqalarning xayoliga kelmagan g'oyalarni ilgari suradi, o'zini ifoda etishning o'ziga xos uslubini tanlaydi, ba'zan noodatiy savollar beradi, ochiq yakunli vazifalardan zavqlanadi va dalillarga asoslangan muhokamani afzal ko'radi.

Pedagoglarda kreativ faoliyatni samarali tashkil etish uchun muayyan malaka guruhlari shakllanishi lozim. Bular:

1. Gnostik (bilishga oid) malakalar – yosh va individual xususiyatlarni hisobga olib o'quv-tarbiyaviy vazifalarni belgilash, jarayonni tahlil qilish, samarali metodlarni tanlash.
2. Loyihalash malakalari – pedagogik jarayonni rejalashtirish va modellashtirish.
3. Ijodiy-amaliy (konstruktiv) va tadqiqotchilik malakalari – yangi g'oyalarni ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish.

4. Kommunikativ malakalar – samarali muloqot o‘rnatish.
5. Tashkilotchilik malakalari – jamoaviy faoliyatni yo‘lga qo‘yish.
6. Protsessual malakalar – izchillik va samaradorlikni ta‘minlash.
7. Texnik-texnologik malakalar – zamonaviy axborot vositalaridan foydalanish.

Ayniqsa, gnostik malakalar muhim ahamiyatga ega bo‘lib, ular pedagogning didaktik, psixologik va metodik jihatdan puxta rejalashtirish qobiliyatini belgilaydi. Zamonaviy ta‘lim texnologiyalari, innovatsion metodlar va axborot vositalaridan foydalanish ham kreativlikni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Bo‘ljak o‘qituvchilarning kreativ qiziqish va ehtiyojlarini qondirishga xizmat qiluvchi ilg‘or pedagogik g‘oyalar asosida tashkil etilgan ta‘lim jarayoni kreativlikni rivojlantirishga yo‘naltirilgan mazmunli-faoliyatli yondashuvni shakllantiradi. Zamonaviy pedagog – bu bilimli, kompetent va kreativ shaxsdir. Aynan shunday pedagog jamiyat taraqqiyotiga munosib hissa qo‘sha oladi.

Talabalarning kreativlik ko‘nikmalarini rivojlantirish jarayoni zamonaviy ta‘lim tizimining ustuvor vazifalaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, ularning ixtisoslashgan yo‘nalishdagi, ya‘ni pedagogik kreativlik kompetentligini shakllantirishga alohida e‘tibor qaratish muhim ahamiyat kasb etadi. Pedagogik kreativlik – bu bo‘ljak o‘qituvchining nostandart fikrlashi, yangicha pedagogik g‘oyalar ilgari surishi, ta‘lim jarayoniga innovatsion yondashuvlarni qo‘llay olishi hamda muammoli vaziyatlarda samarali va ijodiy yechim topa bilish qobiliyatidir.

Mazkur kompetentlikni shakllantirish jarayonida ilg‘or axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan oqilona foydalanish muhim o‘rin tutadi. Raqamli platformalar, multimedia vositalari, onlayn ta‘lim resurslari va interaktiv dasturlar talabalarni mustaqil

fikrlashga, izlanishga va yangi g‘oyalar yaratishga undaydi. Shuningdek, innovatsion strategiyalar va interfaol ta‘lim usullarini qo‘llash orqali ta‘lim jarayoni talaba markazli tus oladi. Bu esa talabaning faolligini oshiradi, ijodiy fikrlashini rag‘batlantiradi va o‘z imkoniyatlarini namoyon etishiga sharoit yaratadi.

Talabalar kreativ kompetentligini rivojlantirish bosqichma-bosqich amalga

oshirilishi maqsadga muvofiqdir. Ushbu jarayonni shartli ravishda uch bosqichga ajratish mumkin:

1. Reproduktiv bosqich – bu bosqichda talaba mavjud bilim va ko‘nikmalarni o‘zlashtiradi hamda namuna asosida faoliyat yuritadi. Bu jarayon kreativlikning boshlang‘ich poydevorini yaratadi.

2. Ijodiy-izlanish bosqichi – talaba mustaqil ravishda yangi g‘oyalarni ishlab chiqadi, muammoli vaziyatlarga yechim topadi va o‘z fikrini asoslay oladi. Bu bosqichda tahlil, sintez va refleksiya muhim ahamiyat kasb etadi.

3. Novatorlik bosqichi – talaba yangilik yaratish, innovatsion metod va texnologiyalarni ishlab chiqish hamda amaliyotga tatbiq etish darajasiga ko‘tariladi. Bu bosqich pedagogik kreativlik kompetentligining yuqori darajasini ifodalaydi.

Mazkur bosqichlarning samaradorligini ta‘minlash uchun ijodiy yo‘naltirilgan ta‘lim dasturlarini ishlab chiqish zarur. Bunday dasturlar talabalarning individual qobiliyatlarini aniqlash, ularni rivojlantirish va muntazam ravishda natijalarni baholab borishni nazarda tutadi. Baholash jarayoni faqat nazariy bilimlarni emas, balki talabaning kreativ fikrlash darajasi, muammoli vaziyatlarga munosabati va innovatsion yondashuvini ham qamrab olishi lozim.

Talabalarda pedagogik kreativlik kompetentligini shakllantirish tizimli, maqsadli va innovatsion yondashuv asosida olib borilgandagina samarali natija beradi. Bu esa kelajakda raqobatbardosh, zamonaviy fikrlaydigan va ijodkor pedagog kadrlarni tayyorlashga xizmat qiladi.

Nazorat savollari:

1. *Pedagogik kreativlikni shakllantiruvchi asosiy xususiyatlar qaysilar?*
2. *Pedagoglarda ijodiy-pedagogik faoliyatni amalga oshirish uchun zarur bo‘lgan malaka turlari nimalardan iborat?*
3. *Shaxsda kreativ xususiyatlarni rivojlantirishning samarali usullari qanday?*

4. *Pedagoglarning kreativlik darajasini aniqlovchi asosiy belgilari nimalardan iborat?*
5. *Shaxs kreativligini rivojlantirishda ustuvor tamoyillar qaysilar?*
6. *Pedagoglarning kreativ imkoniyatlari qanday jihatlarda namoyon bo'ladi?*
7. *Pedagoglar kreativlik imkoniyatlarining tarkibiy asoslari nimalardan iborat?*
8. *Pedagoglarning kreativlik imkoniyati qanday mezonlar yordamida aniqlanadi?*
9. *Pedagoglarning kreativlik imkoniyati qanday darajalarda namoyon bo'ladi?*

5- MA'RUZA. KREATIV KOMPETENSIYA MODELINING SHAKLLANISHI

Reja:

1. *O'qituvchi modelining umumiy tavsifi.*
2. *O'qituvchining kreativ kompetensiyasini shakllantirishning modeli.*
3. *Kreativ tayyorgarlik – ijodiy etuklikning tarkibiy qismi.*

Tayanch tushunchalar: kompetentlik, kreativ kompetensiya, model, komponent, ijodiy tafakkur, innovatsion yondashuv, kasbiy kompetentlik, kreativ pedagogika

Bozor munosabatlari sharoitida mehnat bozorida kuchli raqobat muhiti shakllanib bormoqda. Bunday sharoitda har bir mutaxassisdan yuqori darajadagi kasbiy tayyorgarlik, moslashuvchanlik, tashabbuskorlik hamda doimiy ravishda o'z ustida ishlash talab etiladi. Raqobatga bardoshli bo'lish, kasbiy faoliyatda barqaror natijalarga erishish va o'z o'rnini mustahkamlash, avvalo, mutaxassisning kompetentlik darajasiga bog'liqdir. Shu bois "kompetentlik" va "kasbiy kompetentlik" tushunchalari zamonaviy pedagogika va psixologiya fanlarida muhim nazariy kategoriyalardan biri sifatida qaralmoqda.

Kompetentlik tushunchasi (inglizcha *competence* – qobiliyat, layoqat) shaxsning ma'lum faoliyat sohasida nazariy bilimlarni samarali qo'llay olishi, yuqori darajadagi malaka va mahoratni namoyon eta bilishi bilan bog'liqdir. Kompetentlik oddiy bilim yig'indisi emas, balki bilim, ko'nikma, malaka va shaxsiy sifatlarning o'zaro uyg'unlashgan integrativ tizimidir. Psixologik nuqtai nazardan, kompetentlik mutaxassisning noan'anaviy vaziyatlarda to'g'ri yo'l tutishi, kutilmagan holatlarda mustaqil qaror qabul qilishi, muloqot jarayonida samarali strategiya tanlay olishi, ziddiyatli ma'lumotlarni tahlil qilib, maqbul harakat rejasini ishlab chiqishi bilan tavsiflanadi. Demak, kompetentlik – bu shaxsning o'z bilimini real vaziyatda maqsadga muvofiq qo'llay olish qobiliyatidir.

Kasbiy kompetentlik esa yanada kengroq va murakkab tushuncha bo'lib, mutaxassisning o'z kasbiga oid bilim, ko'nikma, malaka, tajriba va qadriyatlarni bir butun holda qo'llay olishini anglatadi. U faqat alohida bilim yoki amaliy ko'nikmaga ega

bo'lishni emas, balki turli kasbiy vazifalarni samarali hal etish uchun zarur bo'lgan integrativ yondashuvni nazarda tutadi. Kasbiy kompetentlik mutaxassisidan doimiy ravishda bilimlarini yangilab borishni, yangi axborotlarni o'zlashtirishni, zamonaviy talab va ehtiyojlarni anglashni hamda ularni o'z faoliyatida qo'llay olishni talab qiladi.

Kasbiy kompetentlik asosida bir qator muhim xususiyatlar namoyon bo'ladi. Bular – kasbiy bilimdonlik, amaliy tayyorgarlik, mas'uliyat, mustaqil qaror qabul qilish qobiliyati, innovatsion fikrlash, moslashuvchanlik va refleksivlikdir. Refleksivlik ayniqsa muhim bo'lib, u mutaxassisning o'z faoliyatini tahlil qilishi, xatolarini anglab yetishi va ularni bartaraf etishga intilishi bilan ifodalanadi. Shu jihatdan kasbiy kompetentlik doimiy rivojlanib boradigan jarayon hisoblanadi.

Pedagog kasbiy kompetentligi alohida e'tiborga loyiqdir. Chunki pedagog jamiyatning intellektual salohiyatini shakllantiruvchi shaxs sifatida nafaqat bilim beruvchi, balki tarbiyachi, yo'naltiruvchi va tashkilotchi vazifasini ham bajaradi. Pedagog o'z faoliyatida metodik, psixologik, kommunikativ, axborot-kommunikatsion va kreativ kompetentlik xususiyatlarini egallashi zarur. U ta'lim jarayonini zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida tashkil eta olishi, o'quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olishi, samarali muloqot o'rnatishi hamda innovatsion yondashuvni qo'llashi lozim. Ayniqsa, kreativ kompetentlik bugungi pedagog uchun muhim sifat bo'lib, u muammolarga noodatiy yechim topish, yangicha metodlarni ishlab chiqish va ta'lim jarayonini ijodiy tashkil etishni nazarda tutadi.

So'nggi yillarda pedagogikada "kreativ pedagogika" tushunchasi keng qo'llanilmoqda. Bu yo'nalish ta'lim jarayoniga innovatsion va ijodiy yondashuvni tatbiq etishga qaratilgan bo'lib, mutaxassisning kasbiy rivojlanishi uchun zarur shart-sharoitlarni yaratishga xizmat qiladi. Kreativ pedagogika pedagogika tarixi, umumiy va kasbiy pedagogika, psixologiya, ta'lim texnologiyalari hamda fanlarni o'qitish metodikasi kabi fanlarning metodologik g'oyalariga tayanadi. U shaxsning ijodiy salohiyatini ochish, mustaqil fikrlashini rivojlantirish va kasbiy yetukligini ta'minlashni maqsad qiladi.

Shaxsning mutaxassis sifatida shakllanishi uzluksiz jarayon bo'lib, u kasbiy yo'nalish tanlash davridan boshlab, faoliyat yakuniga qadar davom etadi. Bu jarayon ichki omillar (qiziqish, motivatsiya, qobiliyat) va tashqi omillar (ijtimoiy-iqtisodiy sharoit, ta'lim muhiti, jamiyat talablari) ta'sirida kechadi. Ijodkor va kompetent mutaxassisni shakllantirish uzluksizlik, tizimlilik va merosiylilik tamoyillariga asoslanadi.

Kompetentlik va kasbiy kompetentlik zamonaviy mutaxassisning asosiy sifat ko'rsatkichidir. Ayniqsa pedagog uchun bu tushunchalar kasbiy mahorat va professional yetuklikning negizini tashkil etadi. Zamonaviy ta'lim tizimi kompetentlikka asoslangan yondashuvni talab etadi, chunki faqat kompetent mutaxassisgina raqobat sharoitida muvaffaqiyat qozona oladi va jamiyat taraqqiyotiga munosib hissa qo'sha oladi.

Kasbiy faoliyatda pedagogning kreativligi turli shakllarda namoyon bo'ladi. Pedagog ijodkorligi faqat dars jarayonini qiziqarli tashkil etish bilan cheklanmaydi, balki u ta'lim-tarbiya tizimining barcha bosqichlarida o'z ifodasini topadi. Jumladan, me'yoriy hujjatlarni, ya'ni o'quv fanlari bo'yicha davlat ta'lim standartlari, o'quv dasturlari va rejalari kabi hujjatlarni tayyorlash jarayonida pedagogdan chuqur tahlil, tizimli fikrlash va yangicha yondashuv talab etiladi. Shuningdek, darslik, o'quv-metodik qo'llanma, metodik tavsiyanoma, lug'at, ensiklopediya, atlas, ish daftari kabi o'quv manbalarini yaratish ham pedagog kreativligining muhim ko'rinishlaridan biridir.

Pedagog kreativligi ta'lim jarayoni va ma'naviy-ma'rifiy ishlar loyihalarini ishlab chiqishda, o'quv axborotlarini, nazorat hamda sinov topshiriqlarini shakllantirishda, darslarni jonli, qiziqarli va jozibador tashkil etishda ham namoyon bo'ladi. Bundan tashqari, ilmiy-tadqiqot ishlarini olib borish, ilmiy va metodik anjumanlarda faol ishtirok etish, ilmiy maqolalar va metodik ishlanmalarni chop ettirish, davriy hisobotlarni topshirish hamda attestatsiyadan muvaffaqiyatli o'tish jarayonlari ham pedagogning ijodiy salohiyati bilan bevosita bog'liqdir.

Pedagogik faoliyatning samarali tashkil etilishi pedagogning kasbiy kompetentligi va kreativlik darajasiga bog'liq. Kasbiy kompetentlik – bu

mutaxassisning o'z sohasini chuqur bilishi, kasbga mosligi, malakasi, tajribasi va mas'uliyatini amaliy faoliyatda namoyon eta olish qobiliyatidir. Kompetent pedagog o'z fanini mukammal egallaydi, pedagogik jarayonni puxta rejalashtiradi va kasbiy sirlarni amaliyotda samarali qo'llaydi. Mazmuniga ko'ra kompetentlik standart, yetakchi va asosiy turlarga bo'linadi. Standart kompetensiya – muayyan soha bo'yicha doimiy vazifalarni bajarish qobiliyatidir. Yetakchi kompetensiya – kasbiy faoliyatning yangi turlarini yaratish va rivojlantirish salohiyatini bildiradi. Asosiy kompetensiya esa innovatsion vazifalarni bajarish, yangilikni joriy etish bilan bog'liqdir.

Pedagogik diagnostika pedagog kasbiy faoliyatining muhim tarkibiy qismi bo'lib, u o'quvchilarning bilim, ko'nikma va psixologik xususiyatlarini aniqlashga qaratilgan jarayondir. Diagnostika yordamida shaxsning o'quv jarayonidagi ehtiyojlari, qiziqishlari va rivojlanish darajasi aniqlanadi. Pedagogik korreksiya esa diagnostika natijalariga tayangan holda o'quvchilardagi kamchilik va qiyinchiliklarni bartaraf etishga qaratilgan faoliyatdir. Korreksiya pedagogikasi shaxs rivojlanishini optimallashtirishga xizmat qiluvchi metod va vositalarni o'z ichiga oladi.

Pedagogning kasbiy kompetentligi bir necha yo'nalishlarni qamrab oladi. Avvalo, pedagog uzluksiz ta'lim tizimi doirasida o'z ish sohasi bo'yicha yetarli bilim va malakaga ega bo'lishi lozim. Ixtisoslik bo'yicha kompetentlik o'qituvchi, tarbiyachi, psixolog, defektolog yoki kasb ta'limi yo'nalishlarida faoliyat yuritishga tayyorgarlikni nazarda tutadi. Faoliyat yo'naltirilgan obyekt bo'yicha kompetentlik esa o'quvchilar, ota-onalar, sinf jamoasi va ijtimoiy muhit bilan samarali hamkorlikni talab etadi.

Pedagogning kasbiy kompetensiya modeli pedagogik-psixologik tayyorgarlikni ham o'z ichiga oladi. U ta'lim jarayonida qo'llaniladigan o'qitish shakllarining pedagogik-psixologik asoslarini bilishi, psixodiagnostika usullaridan foydalana olishi, ma'naviy-ma'rifiy ishlarni tashkil etishda ilmiy-nazariy va madaniy qadriyatlardan samarali foydalanish malakasiga ega bo'lishi zarur. Mustaqil va ijodiy ishlarni tashkil etishda esa talabalarda mustaqil fikrlash va

ijodiy yondashuv ko'nikmalarini shakllantirishning ijtimoiy-pedagogik zarurati va nazariy asoslarini chuqur anglash talab etiladi.

Shuningdek, pedagog talabalar o'zlashtirishini monitoring qilish, zamonaviy baholash usullaridan foydalanish, reyting tizimi asosida turli nazorat topshiriqlarini tuza olish ko'nikmalariga ega bo'lishi lozim. O'z-o'zini kasbiy rivojlantirish esa pedagogdan o'qitilayotgan fanlarni ilmiy-nazariy jihatdan mukammal o'zlashtirishni, ularning tarixini chuqur o'rganib, amaliyotga tatbiq etishni talab qiladi.

Mutaxassislik bilim, ko'nikma va malakalari fanning maqsadi, vazifalari, predmeti va obyektini anglash, asosiy metodlarini egallash hamda fan doirasida qo'yiladigan talablarni o'rgata olishni o'z ichiga oladi. Bu jarayon kasbiy qadriyatlar, kasbiy bilim va tushunchalar, kasbiy ko'nikma hamda malakalar uyg'unligida amalga oshadi.

Kreativlik (inglizcha "create" – yaratmoq, "creative" – yaratuvchan) shaxsning yangi g'oyalarni ishlab chiqishga tayyorligi, noodatiy fikrlash qobiliyati va ijodiy salohiyatini ifodalaydi. Pedagogik faoliyatda kreativlik ta'lim jarayonini innovatsion asosda tashkil etish, muammolarga yangicha yondashuv topish va o'quvchilarni ijodkorlikka yo'naltirish orqali namoyon bo'ladi¹.

Pedagogning kasbiy faoliyati samaradorligi uning kasbiy kompetentligi va kreativlik darajasiga bevosita bog'liqdir. Zamonaviy ta'lim tizimi pedagogdan nafaqat bilimdonlikni, balki ijodkorlik, innovatsion fikrlash va doimiy kasbiy rivojlanishni ham talab etadi. Faqat kreativ va kompetent pedagoggina ta'lim jarayonini samarali tashkil eta oladi hamda barkamol avlodni tarbiyalashga munosib hissa qo'sha oladi.

Kreativ pedagogik ijodkorlik masalasi hech qachon bugungi davrdagidek dolzarb va shoshilinch tus olmagan. Ayniqsa, ikki asr chegarasida insoniyat taraqqiyoti yangi bosqichga qadam qo'ygan bir paytda ta'lim tizimining mazmuni va mohiyatini qayta ko'rib chiqish zarurati keskin namoyon bo'ldi. Avvalgi ta'lim va tarbiya strategiyasi ko'proq ma'muriy-buyruqbozlik tizimiga asoslangan bo'lib, u jamiyat ehtiyojlariga qisman mos kelgan bo'lsa-da, inson tabiatining erkin va

ijodiy rivojlanish imkoniyatlari bilan chuqur ziddiyatga kirishgan edi².

Bunday tizim shaxsni ijodkor, mustaqil fikrlovchi subyekt sifatida emas, balki tayyor ko'rsatmalarni bajaruvchi ijrochi sifatida shakllantirdi. Natijada ta'lim muassasalari ko'proq bilimlarni mexanik ravishda yetkazib beruvchi maskanga aylandi. Shaxsning har tomonlama rivojlanishi, uning ichki salohiyati va tashabbuskorligini qo'llab-quvvatlash esa yetarli darajada ta'minlanmadi. Bosh va qo'l mehnatini, nazariya va amaliyotni, shaxsiy manfaat va ijtimoiy mas'uliyatni uyg'unlashtira oladigan ijodiy insonni tarbiyalash vazifasi ikkinchi planga tushib qoldi³.

Psixologlarning fikricha, bugungi kunda ijodiy qobiliyat to'laqonli rivojlangan insonlar soni juda kam foizni tashkil etadi. Bu esa ta'lim tizimining inson salohiyatini to'liq ochib berishga qodir emasligini ko'rsatadi. Zamonaviy inson ko'pincha ijrochi sifatida shakllanmoqda: u tashabbus ko'rsatishga qiynaladi, mustaqil qaror qabul qilishda ikkilanadi, jamiyatda faol fuqarolik pozitsiyasini namoyon eta olmaydi. Bunday holatning ildizlari bolalik davridan boshlanadi. Maktabgacha ta'lim muassasalarida bolalarning mustaqilligi, tashabbuskorligi va erkin fikrlashi yetarlicha rag'batlantirilmagani, aksincha, ortiqcha nazorat va avtoritar tarbiya usullari qo'llanilgani ularning ijodiy qobiliyatlarini cheklab qo'yadi.

Ta'lim muassasalarining asosiy muammosi shundaki, ular ko'proq "o'qitish" bilan shug'ullanadi, "ta'lim berish" va shaxsni keng qamrovli rivojlantirish vazifasini to'liq bajarmaydi. Natijada 20-asr oxiriga kelib, ko'plab bitiruvchilar hayot va mehnat faoliyatiga yetarli darajada tayyor emasligi ayon bo'ldi. Ijtimoiy tadqiqotlar ham ko'rsatadiki, o'quvchilarning katta qismi ta'lim muassasalariga qiziqish va ishtiyoq bilan emas, balki majburiyat sifatida boradi. Bu esa ta'lim jarayonida motivatsiya, ijodiy muhit va shaxsiy rivojlanish imkoniyatlari yetishmayotganidan dalolat beradi.

¹ Slastenin V.A. va boshqalar. Pedagogika. – Moskva: Akademiya, 2013.

² Lerner I.Ya. Didakticheskie osnovy metodov obucheniya. – Moskva: Pedagogika, 1981.

³ Torrance E.P. Creativity in the Classroom. – New York, 1995.

Shu bois bugungi kunda pedagogik hamjamiyat oldida bolalar va kattalar dunyosi o'rtasidagi munosabatlarni tubdan qayta ko'rib chiqish vazifasi turibdi. Oila, maktabgacha ta'lim muassasasi, maktab va jamiyat o'rtasida uzviy hamkorlik tizimini yaratish zarur. Chunki shaxsning ijodiy rivojlanishi uzluksiz va tizimli yondashuvni talab etadi.

Pedagog bu jarayonda markaziy figura hisoblanadi. Biroq amaliyotda o'qituvchining jamiyat tomonidan e'tirof etilgan mavqei bilan uning real imkoniyatlari o'rtasida tafovut mavjud. Pedagog ijodkor bo'lmasa, ta'lim tizimi yangilanmaydi. Tarbiya va ta'limdagi ijodkorlikning eng yuqori darajasi pedagogik eksperimentda namoyon bo'ladi. Pedagogik eksperiment jarayonida yangi metod va texnologiyalar sinovdan o'tkaziladi, ularning samaradorligi aniqlanadi va muvaffaqiyatli tajribalar amaliyotga joriy etiladi⁴.

Pedagogik eksperiment zamonaviy davr mahsuli emas, balki insoniyat ta'lim-tarbiya tarixi bilan chambarchas bog'liq hodisadir. Biroq tajriba o'tkazish jarayoni tasodifiy yoki modaga ergashgan holda amalga oshirilmasligi lozim. U chuqur ilmiy asos, metodologik tayyorgarlik va professional mahoratni talab etadi. Tajribani shunchaki yangilik sifatida ko'rib chiqish, uning ilmiy asoslarini yetarlicha anglamaslik ta'lim tizimiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Zamonaviy ta'lim tizimi ijrochi emas, balki ijodkor shaxsni shakllantirishga yo'naltirilishi zarur. Bu esa pedagogning kreativligi, innovatsion yondashuvi va pedagogik eksperimentni ilmiy asosda tashkil eta olishi bilan chambarchas bog'liqdir. Faqat ijodkor pedagoggina ijodkor avlodni tarbiyalay oladi.

– Eksperimental o'qituvchi o'z g'oyasini amaliyotga tatbiq etishdan oldin, avvalo, eksperimental faoliyatning ehtimoliy salbiy oqibatlari haqida chuqur o'ylashi zarur. Har qanday pedagogik yangilik ilmiy asoslanmagan va puxta rejalashtirilmagan bo'lsa, ta'lim jarayoniga zarar yetkazishi mumkin¹. Shu bois tajribani boshlashdan oldin uning xavf omillari aniqlanishi, yuzaga kelishi mumkin bo'lgan muammolarni bartaraf etuvchi kompensatsiya mexanizmlari ishlab chiqilishi lozim. Amaliyot shuni ko'rsatadiki, ayrim ta'lim muassasalarida o'tkazilgan tajribalar yetarli darajada metodologik asoslanmagan holda olib boriladi. Tadqiqot metodologiyasida maqsadni aniq belgilash, ilmiy gipoteza ilgari surish, bosqichlarni rejalashtirish va samaradorlik mezonlarini ishlab chiqish muhim ahamiyatga ega². Aks holda tajriba tizimli emas, balki tasodifiy xarakter kasb etadi.⁴ Lerner I.Ya. Didakticheskie osnovy metodov obucheniya. – Moskva: Pedagogika, 1981

– Pedagogik eksperiment ta'lim muassasasining rivojlanish bosqichida ayniqsa zarur bo'ladi. Har qanday muassasa shakllanish, barqaror faoliyat va rivojlanish bosqichlarini bosib o'tadi. Rivojlanish bosqichida mavjud mazmun va texnologiyalar yangi ijtimoiy talablar bilan ziddiyatga kirishadi³. Ana shunday vaziyatda eksperiment ta'lim jarayonini yangilash vositasi sifatida namoyon bo'ladi.

Eksperiment uchun muammo tanlashda bir nechta mezonlar hisobga olinishi kerak: ta'lim jarayonini yangilash zarurati, mintaqaning ijtimoiy buyurtmasi, muassasaning real imkoniyatlari hamda ishtirokchilarning manfaatlari. Chunki pedagogik tajriba ijtimoiy shartlangan hodisa bo'lib, u jamiyat ehtiyojlari bilan uzviy bog'liqdir⁵.

Hozirgi kunda ta'lim muassasalarida o'quv dasturlarini takomillashtirish, yangi o'quv kurslarini yaratish, innovatsion texnologiyalarni joriy etish, besh kunlik o'quv haftasini tashkil etish, kompensatsion ta'lim shakllarini ishlab chiqish hamda yangi iqtisodiy sharoitlarda ta'lim samaradorligini oshirish bo'yicha tajribalar olib borilmoqda. Bunday jarayonlar pedagogning kreativligi va kasbiy kompetentligini talab qiladi⁶.

Pedagogik eksperiment ilmiy asoslangan, maqsadli va tizimli tashkil etilgandagina ta'lim sifatini oshirishga xizmat qiladi. Aks holda u modaga aylanishi va kutilgan natijani bermasligi mumkin.

Nazorat savollari:

1. *“Kompetentlik” va “kasbiy kompetentlik” tushunchalarini tushuntiring.*
2. *Kasbiy kompetentlik asosida qaysi asosiy sifatlar namoyon bo'ladi?*
3. *Pedagog o'zida qanday kompetentlik xususiyatlarini shakllantirishi zarur?*
4. *Pedagogning kasbiy faoliyatidagi kreativlik jihatlarini sanab bering.*
5. *Tajriba yoki ilmiy izlanish uchun qaysi muammoni tanlash maqsadga muvofiq bo'ladi?*

⁵ Podlasiy I.P. Pedagogika. – Moskva: Vlados, 2006.

⁶ Kraevskiy V.V. Metodologiya pedagogicheskogo issledovaniya. – Moskva, 2001.

6-MAVZU. O‘QITUVCHINING TA’LIM JARAYONIGA KREATIV YONDOSHUVI

Reja:

1. *Hozirgi zamon o‘qituvchisining kreativ pedagogik faoliyati.*
2. *O‘qituvchining ta’lim jarayonida kasbiy omilkorligi.*
3. *O‘qituvchining ta’lim jarayonidagi faoliyati va darsga tayyorgarligi.*

Tayanch tushunchalar: *kreativ yondashuv ta’lim jarayoni, g‘oya, kreativ salohiyat, pedagogik-psixologik xususiyat*

Kreativ yondashuv va yaratuvchanlik insoniyat taraqqiyotining muhim omillaridan biri hisoblanadi. Tarixiy rivojlanish jarayonida fan va texnologiya, falsafa, san’at hamda ijtimoiy fanlar sohasidagi buyuk yutuqlar aynan kreativ fikrlash mahsuli sifatida yuzaga kelgan. Kreativlik tasodifiy yoki ilhomiy g‘oyalar bilan cheklanmaydi; u bilim, tajriba va tahliliy tafakkurga asoslangan real ko‘nikma bo‘lib, murakkab vaziyatlarda samarali va innovatsion yechim topishga xizmat qiladi.

Bugungi globallashuv sharoitida jamiyatlar va tashkilotlar muammolarni hal etishda innovatsion bilim va yaratuvchanlikka tobora ko‘proq ehtiyoj sezmoqda. Bu esa kreativ fikrlashning ijtimoiy va iqtisodiy ahamiyatini yanada oshirmoqda. Kreativ fikrlash natijasida yuzaga keladigan innovatsiyalar nafaqat texnologik taraqqiyot, balki ijtimoiy tizimlarning yangilanishiga ham turtki beradi. Shu bilan birga, kreativlik universal xususiyatga ega bo‘lib, har bir inson ma’lum darajada ijodiy fikrlash salohiyatiga ega. Mazkur salohiyatni rivojlantirish esa ta’lim tizimining muhim vazifalaridan biridir.

So‘nggi yillarda kreativ fikrlashni baholash va rivojlantirish masalasi xalqaro miqyosda dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Xususan, Xalqaro PISA baholash dasturida kreativ fikrlash yo‘nalishining kiritilishi ta’lim siyosati va pedagogik amaliyotda ijobiy o‘zgarishlar yuz berishiga zamin yaratmoqda. Ushbu dastur doirasida o‘tkaziladigan tadqiqotlar dalillarga asoslangan tahlil qilish imkonini beruvchi ishonchli baholash vositalarini taqdim etadi. Natijalar ta’lim jarayonida kreativ fikrlashni

rivojlantirishning samarali usullarini aniqlash, ta'lim siyosatini takomillashtirish hamda pedagogik jarayonni modernizatsiya qilishga xizmat qiladi.

PISA dasturidagi kreativ fikrlash yo'nalishi Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkilotining (OECD) yangi pedagogik yondashuvlarni qo'llab-quvvatlashga qaratilgan tashabbuslari bilan uzviy bog'liqdir. Mazkur tashabbuslar ta'lim tizimida an'anaviy bilim berishdan ko'ra, muammoni hal etish, tahlil qilish va innovatsion yondashuvni rivojlantirishga qaratilgan kompetensiyalarni shakllantirishni nazarda tutadi.

Kreativ fikrlashni rivojlantirishdagi ta'limning asosiy vazifasi o'quvchilarda bugungi va kelajak jamiyatida muvaffaqiyatli faoliyat yuritish uchun zarur bo'lgan ko'nikmalarni shakllantirishdan iborat. Hozirgi davr yoshlaridan faqatgina savodxonlik emas, balki tez o'zgarayotgan muhitga moslashish, yangi vaziyatlarga ijodiy yondashish, ilgari mavjud bo'lmagan kasb va yo'nalishlarda faoliyat yurita olish kabi kompetensiyalar talab etilmoqda. Kelajak mehnat bozori doimiy yangilanib borar ekan, kreativ fikrlash yoshlarning professional moslashuvchanligini ta'minlaydigan muhim omilga aylanmoqda.

Bugungi o'quvchi ertaga hali mavjud bo'lmagan sohalarda ishlashi mumkin. Bu esa ta'lim tizimidan oldindan mavjud bo'lmagan muammolarni hal eta oladigan, mustaqil fikrlaydigan va innovatsion qarorlar qabul qila oladigan shaxsni shakllantirishni talab qiladi. Kreativ fikrlash ko'nikmasi murakkablashib borayotgan mahalliy va global muammolarga noodatiy yondashuv asosida yechim topish imkonini beradi.

Maktabda kreativ fikrlashni rivojlantirishning ahamiyati faqat mehnat bozori talablari bilan cheklanmaydi. U shaxsning o'zini anglashiga, ijtimoiy faolligiga, fuqarolik mas'uliyatini his etishiga va jamiyat hayotida faol ishtirok etishiga xizmat qiladi. Kreativ fikrlash shaxsning intellektual, emotsional va ijtimoiy rivojlanishini ta'minlovchi muhim omil sifatida namoyon bo'ladi.

Kreativ fikrlash zamonaviy ta'limning ustuvor yo'nalishlaridan biri bo'lib, u shaxsning individual salohiyatini ro'yobga chiqarish, innovatsion rivojlanishni

ta'minlash va jamiyat taraqqiyotiga munosib hissa qo'shishga zamin yaratadi. Ta'lim tizimi kreativlikni rivojlantirishga yo'naltirilgan holda tashkil etilgandagina kelajak avlod global raqobat sharoitida muvaffaqiyatli faoliyat yurita oladi.

Maktab yoshlar uchun o'z qobiliyat va ko'nikmalarini, shu jumladan ijodiy iste'dodlarini kashf etish va rivojlantirishda muhim ijtimoiy institut hisoblanadi. Aynan maktab muhiti o'quvchining individual salohiyatini aniqlash, qiziqishlarini shakllantirish va mustaqil fikrlashini rivojlantirish uchun qulay sharoit yaratadi. Kreativ fikrlash o'quvchilarning ta'lim olish jarayonini hodisalar, tajribalar va xatti-harakatlarni yangicha, shaxsiy mazmun asosida talqin etish orqali qo'llab-quvvatlaydi. Bu jarayonda o'quvchining qiziquvchanligi va bilishga intilishi muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Ta'lim jarayonida qiziqish va motivatsiya ijodiy fikrlashni faollashtiruvchi kuchli mexanizmga aylanadi. Hatto oldindan belgilangan ta'lim maqsadlari doirasida ham kreativ fikrlash o'quvchi va o'qituvchi o'rtasida samarali o'zaro hamkorlik vositasi bo'lib xizmat qiladi. Shu sababli maktablarda o'quvchilarning ijodiy salohiyati va ichki shijoatini hisobga olgan holda ta'limning yangi shakllarini joriy etish zarur. Bunday yondashuv, ayniqsa, ta'lim jarayoniga qiziqishi past bo'lgan o'quvchilarga ijobiy ta'sir ko'rsatadi, ularni o'z fikrini erkin ifoda etishga va shaxsiy imkoniyatlarini ro'yobga chiqarishga rag'batlantiradi.

Kreativ fikrlash boshqa ko'nikmalar singari amaliy va maqsadli yondashuv asosida rivojlantiriladi. Biroq ayrim o'qituvchilar kreativlikni rivojlantirish o'quv dasturidagi boshqa fanlar hisobiga amalga oshirilayotgandek qabul qilishi mumkin. Aslida esa bu noto'g'ri qarashdir. Kreativ fikrlash barcha fanlar doirasida shakllanishi va rivojlanishi mumkin. U bilimlarni mexanik yodlashga asoslangan an'anaviy yondashuvdan farqli ravishda, tadqiqot, izlanish va ixtirochilikka tayanadigan pedagogik metodlar orqali samarali rivojlanadi.

Shu bois o'qituvchilar kreativ fikrlashning mohiyatini to'g'ri anglashlari, uning namoyon bo'lish sharoitlarini bilishlari hamda o'quvchilarda ijodiy

yondashuvni shakllantirishga xizmat qiluvchi pedagogik strategiyalarni qo'llay olishlari zarur. Kreativ fikrlashning vujudga kelish mexanizmlarini chuqur tushunish o'qituvchilarga o'quvchilarda yangi g'oyalar paydo bo'lishi uchun zarur bo'lgan vaqt va muhitni ta'minlash imkonini beradi. Chunki ijodiy jarayon tezkor emas, balki tafakkur, tahlil va takomillashtirish bosqichlarini o'z ichiga oladigan murakkab faoliyatdir.

Kreativ fikrlash ko'nikmalarini baholash ham zamonaviy ta'limning muhim yo'nalishlaridan biridir. Bunday baholash dalillarga asoslangan tahlilga tayangan holda amalga oshiriladi va o'quvchilarning yaratgan mahsulotlari, javoblari hamda faoliyati orqali ularning fikrlash jarayonini aniqlashga xizmat qiladi. Psixometrik tahlil esa baholash jarayonida ilgari surilgan da'volarning ilmiy asoslanganligini tekshiradi hamda dalillarning yetarlilik darajasini belgilaydi.

Xalqaro PISA baholash dasturi kreativ fikrlashni baholashning asosiy mezonlaridan biri sifatida keng qo'llanilmoqda. PISA dasturida 15 yoshli o'quvchilar uchun kreativ fikrlash original va samarali g'oyalarni ishlab chiqish, baholash va takomillashtirish, shuningdek, tasavvur va innovatsion yondashuv asosida yechimlar topish qobiliyati sifatida talqin etiladi. Ushbu ta'rif o'quvchilarning turli kontekstlarda g'oya yaratish jarayonida faol ishtirok etishini, g'oyaning yangiligi va mosligini baholay olishini hamda uni mukammallashtirish ko'nikmasini rivojlantirishni nazarda tutadi.

Mazkur tavsif ishlab chiqilishida turli soha mutaxassislarining tavsiyalari hamda kreativlikka oid keng qamrovli ilmiy adabiyotlar tahlili inobatga olingan.

Kreativlik tushunchasi nisbatan yangi talqin sifatida shakllanayotgan bo'lsa-da, uning tuzilmasi va mexanizmlari bo'yicha tadqiqotlar uzoq yillik ilmiy an'anaga ega. Zamonaviy yondashuvga ko'ra, kreativlik – bu layoqat, jarayon va muhit o'rtasidagi o'zaro munosabat natijasida yuzaga keladigan hodisa bo'lib, u shaxs yoki guruh tomonidan ma'lum ijtimoiy kontekst uchun yangi va foydali mahsulot yaratish bilan tavsiflanadi. Ijodiy maqsadlarni ro'yobga chiqarish kreativ fikrlashni talab qiladi. Biroq bunda umumiy intellektual

salohiyat, sohaga oid chuqur bilim, tajriba va maxsus qobiliyatlar ham muhim ahamiyat kasb etadi. Demak, kreativ fikrlash alohida ko'nikma sifatida emas, balki bilim, tajriba va muhit uyg'unligida shakllanadigan kompleks jarayon sifatida qaralishi lozim.

Maktab ta'limi kreativ fikrlashni rivojlantirish orqali nafaqat o'quvchilarning akademik muvaffaqiyatini, balki ularning shaxsiy, ijtimoiy va kasbiy rivojlanishini ham ta'minlaydi. Kreativ fikrlashni qo'llab-quvvatlovchi ta'lim muhiti esa kelajak avlodning innovatsion salohiyatini shakllantirishning muhim omili hisoblanadi.

Buyuk ijodkorlik, masalan, san'at durdonalari yoki yirik texnologik kashfiyotlarni yaratish bilan bog'liq faoliyat, faqat kreativ fikrlashning o'zi bilan cheklanmaydi. Bunday darajadagi ijodkorlik uchun salmoqli tug'ma talant, chuqur nazariy va amaliy bilim, muayyan sohada uzoq yillik izlanish va mehnat, shuningdek, yaratilgan mahsulotning jamiyat tomonidan tan olinishi ham muhim ahamiyatga ega. Ya'ni buyuk ijodkorlik individual salohiyat, ijtimoiy e'tirof va kasbiy yetuklikning uyg'unlashuvi natijasidir.

Biroq kundalik yoki "kichik kreativlik" deb ataluvchi ijodiy faoliyat turi deyarli barcha insonlar uchun xosdir. Masalan, fotojurnalda rasmlarni estetik va mazmunli tarzda joylashtirish, oziq-ovqat qoldiqlaridan yangi taom yaratish yoki ish jarayonida yuzaga kelgan murakkab muammoga noodatiy yechim topish kabi vaziyatlar kundalik kreativlik namunasidir. Bunday ijodiy yondashuv insonning mavjud bilim va tajribasidan samarali foydalanishi, vaziyatni yangicha ko'ra bilishi va moslashuvchan fikrlashi bilan bog'liqdir.

Shu sababli PISA xalqaro tadqiqot dasturida kreativ fikrlashni baholash jarayonida aynan kichik, ya'ni kundalik kreativlikka e'tibor qaratiladi. Bu yondashuv tug'ma talantga emas, balki rivojlantirilishi mumkin bo'lgan kreativ fikrlash qobiliyatiga urg'u beradi. PISA doirasida kreativ fikrlash nafaqat insho yozish yoki rasm chizish kabi ichki dunyoni aks ettirishga qaratilgan faoliyatlarda, balki g'oya ishlab chiqish, ijtimoiy muammolarni tahlil qilish va amaliy yechimlar taklif etish kabi kengroq kontekstlarda ham namoyon

bo'ladigan ko'nikma sifatida talqin etiladi.

Kreativ fikrlash testlarining dastlabki avlodi “domen umumiyligi” g'oyasiga asoslangan edi. Bu nazariyaga ko'ra, ijodkorlik barcha sohalarda umumiy xususiyatlarga ega bo'lib, bir sohadagi kreativlik boshqa sohalarga ham ko'chirilishi mumkin, degan taxmin ilgari surilgan. Tadqiqotchilar shaxsning ijodiy qobiliyatini umumlashtirish mumkinligini va bir yo'nalishdagi natijalar boshqa yo'nalishlarda ham namoyon bo'lishini faraz qilganlar.

Keyingi ilmiy izlanishlar esa ijodkorlik qobiliyatlari ko'proq domenlarga bog'liq ekanligini ko'rsatdi. Ya'ni har bir sohada muvaffaqiyatli ijodiy faoliyat yuritish uchun o'sha sohaga xos bilim va ko'nikmalar zarur. Shu bilan birga, ayrim tadqiqotchilar umumiy va domen-spesifik yondashuvlarni uyg'unlashtirgan modelni taklif etadilar. “Domen” tushunchasi ma'lum bir fan yoki faoliyat sohasini (masalan, san'at, adabiyot, tarix, astronomiya) yoki o'sha soha asosida shakllangan bilim va tasavvurlar tizimini anglatadi.

Ilmiy tadqiqotlarda kreativ yondashuvning bir nechta domenlari ajratib ko'rsatilgan: kundalik hayotga oid, ta'limga oid, harakatga oid, ilmiy va san'atga oid sohalar. Ijodiy faoliyat ko'pincha “san'atkorlik” va “ilmiy” yo'nalishlarga ajratiladi. Bundan tashqari, ijodiy faoliyat uch asosiy umumiy sohada namoyon bo'lishi mumkin: verbal (so'z orqali ifodalash), san'atkorlik (tasviriy va estetik faoliyat) hamda muammoni hal qilish. Amaliy tadqiqotlar natijalariga ko'ra, matematika ilmiy sohasi ko'pincha boshqa ijodkorlik sohalaridan ajralib turadi, chunki unda mantiqiy struktura va abstrakt tafakkur ustuvor ahamiyatga ega.

Har qanday shaxsning ijodiy faoliyati to'rt asosiy tarkibiy qismga tayanadi. Birinchisi — sohaga oid bilim va qobiliyatlari. Ikkinchisi — kreativlikka xos fikrlash jarayonlari, ya'ni g'oya ishlab chiqish, alternativ variantlarni ko'rib chiqish va takomillashtirish qobiliyati. Uchinchisi — vazifaga nisbatan ichki motivatsiya, ya'ni ishtiyoq va qiziqish. To'rtinchisi esa — qulay va rag'batlantiruvchi muhitdir. Mazkur omillarning uyg'unligi shaxsning ijodiy salohiyatini ro'yobga chiqaradi.

Kreativlik faqat buyuk san'at yoki ilmiy kashfiyotlar bilan bog'liq hodisa

emas, balki kundalik hayotda ham zarur bo'lgan, rivojlantirilishi mumkin bo'lgan ko'nikmadir. Ta'lim tizimi aynan shu rivojlantiriladigan kreativ fikrlash qobiliyatiga e'tibor qaratishi orqali har bir o'quvchining salohiyatini ochib berishi mumkin.

O'quvchi xarakteri tabiatan qiziquvchanlikka moyil bo'ladi. Bolalik va o'smirlik davrida bilishga intilish, yangi narsalarni o'rganishga qiziqish va atrof-muhitni anglashga bo'lgan ehtiyoj kuchli namoyon bo'ladi. Ta'lim jarayonida o'quvchi turli muammolarni mustaqil hal etishga harakat qilarkan, duch kelgan qiyinchiliklarni yengishda o'qituvchining kreativ salohiyatiga tayanadi. Ana shu hamkorlik jarayonida o'quvchining ijodiy qobiliyatlari shakllanadi va rivojlanadi. Demak, kreativlik tabiiy qobiliyat sifatida mavjud bo'lishi mumkin bo'lsa-da, u o'z-o'zidan shakllanmaydi, balki maqsadli pedagogik ta'sir va qulay ta'lim muhiti orqali rivojlantiriladi.

Kreativlik murakkab tushuncha bo'lib, uning turli talqinlari mavjud. Umuman olganda, kreativlik o'quvchining yangilikka intilishi, yangi bilim va tajribalarni o'zlashtirishi hamda kundalik faoliyatida duch keladigan muammolarni noodatiy yondashuv asosida hal qila olish qobiliyatidir. Ta'limning asosiy vazifasi ham aynan o'quvchilarni kelajakda muvaffaqiyatga erishishlari uchun zarur bo'lgan kompetensiyalar bilan ta'minlashdan iboratdir. Globallashuv jarayonida tez o'zgarib borayotgan ijtimoiy-iqtisodiy muhit zamonaviy yoshlarni moslashuvchan, savodxon va innovatsion fikrlovchi shaxs sifatida shakllantirishni talab etadi.

Kreativ fikrlashni egallagan o'quvchi dolzarb muammolarni hal etishda yangi texnologiyalardan samarali foydalanadi, hali mavjud bo'lmagan sohalarda ishlashga tayyor bo'ladi, mashina bajara olmaydigan ijodiy vazifalarni bajarish qobiliyatiga ega bo'ladi va global muammolarga yangicha yondashuv taklif eta oladi. Shu sababli maktablarda kreativ fikrlashga bo'lgan ehtiyoj ortib bormoqda. Bu ehtiyoj nafaqat mehnat bozori talablari bilan, balki shaxsning ijtimoiy faolligi va fuqarolik pozitsiyasini shakllantirish bilan ham bog'liqdir.

Maktabning jamiyat hayotidagi o'rni shundan iboratki, u o'quvchida

o'zini jamiyatning bir qismi sifatida his etish, uning ravnaqi uchun hissa qo'shish va fuqarolik burchini anglash tuyg'ularini shakllantiradi. Xalqaro tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, kreativ fikrlashni rivojlantirish orqali o'quvchilarning hodisa va vaziyatlarga yangicha yondashishi ta'minlanadi, bu esa ularning bilim olish jarayonini samaraliroq qiladi. O'quvchining qiziquvchanligi va ichki motivatsiyasini oshirish uchun uning ijodiy imkoniyatlarini ochib beruvchi zamonaviy texnologiyalar va innovatsion o'qitish shakllarini joriy etish zarur. Bunday yondashuv, ayniqsa, ta'lim jarayoniga qiziqishi sust bo'lgan o'quvchilarning o'z fikrini ifoda etishiga va qiziqishlarini kuchaytirishga yordam beradi.

Kreativ fikrlash boshqa qobiliyatlar singari maqsadli va amaliy yondashuv asosida rivojlantiriladi. Ayrim o'qituvchilar nazarida o'quvchilarda kreativ fikrlashni rivojlantirish o'quv dasturidan tashqari qo'shimcha faoliyat sifatida ko'riladi. Aslida esa kreativ fikrlash barcha fanlar kesimida shakllanishi mumkin. U yodlashga asoslangan an'anaviy usullardan farqli ravishda, izlanish, kashfiyot va muammoni hal etish jarayonlari orqali rivojlanadi.

Bundan tashqari, o'quvchining kreativ salohiyatining shakllanishi uning ehtiyojlar yo'nalishi va "men konsepsiyasi" bilan uzviy bog'liqdir. Shaxs o'z imkoniyatlarini anglagan sari, mustaqil fikrlash va yangicha yondashuvga intilishi kuchayadi. Ta'lim jarayonida kreativlikni rivojlantirishning asosiy pragmatik vositalaridan biri dialog hisoblanadi. Dialog o'quvchining fikrini erkin bayon etishiga, muhokama qilishga va o'z pozitsiyasini asoslashga imkon yaratadi.

Psixologlar tomonidan shaxsning kreativligini aniqlash usullaridan biri sifatida insho yozdirish keng qo'llaniladi. Insho jarayonida o'quvchi o'z fikrini erkin ifoda etadi, vaziyatga shaxsiy yondashuvini bildiradi va tasavvurini namoyon qiladi. Bu usul orqali o'quvchining ijodiy tafakkur darajasini aniqlash va baholash nisbatan osonlashadi.

Kreativlik masalasi O'zbekiston Respublikasining ta'lim sohasidagi strategik yo'nalishlarida ham alohida e'tirof etilgan. Yosh avlodni har

tomonlama rivojlangan, bilimli va komil shaxs sifatida shakllantirishda o'qituvchining ijodkorligi muhim omil sifatida qaraladi. O'qituvchining kreativ yondashuvi o'quvchining ijodiy salohiyatini rivojlantiruvchi asosiy mexanizmlardan biridir. Psixologik jihatdan esa ijodkorlik bilim, tafakkur va tasavvur jarayonlari bilan uzviy bog'liq holda tahlil qilinadi.

Kreativlik ta'lim jarayonining ajralmas qismi bo'lib, u o'quvchining shaxsiy, ijtimoiy va kasbiy rivojlanishiga xizmat qiladi. Ta'lim tizimida kreativ fikrlashni rivojlantirishga yo'naltirilgan yondashuvlar keng joriy etilgandagina zamonaviy, raqobatbardosh va innovatsion fikrlovchi avlodni shakllantirish mumkin bo'ladi.

Ijodkorlikning psixologik-pedagogik asoslari shaxsning ichki ruhiy jarayonlari va ta'lim muhitining o'zaro ta'siri bilan belgilanadi. Ijodiy faoliyatning shakllanishida, avvalo, xohish va istak muhim o'rin tutadi. Ichki motivatsiya, ya'ni biror faoliyatga bo'lgan qiziqish va intilish ijodkorlikning boshlang'ich nuqtasi hisoblanadi. Ikkinchi muhim omil – tasavvur qilish qobiliyatidir. Tasavvur insonning mavjud tajribasini qayta ishlash, yangi obrazlar va g'oyalar yaratish imkonini beradi. Uchinchidan, o'z-o'zini kuzatish va refleksiya jarayoni ijodiy faoliyatni ongli ravishda boshqarishga xizmat qiladi. Shaxs o'z fikrini tahlil qilishi, xatolarini anglab yetishi va ularni takomillashtirishga intilishi orqali kreativ salohiyatini rivojlantiradi.

Bilimning shakllanish jarayonida fikr yuritish va tasavvur qilish asosiy o'rin egallaydi. Bu jarayon aqliy mehnat, intuitsiya va dunyoqarash kabi elementlar orqali namoyon bo'ladi. Aqliy mehnat – bu tafakkur jarayonining tizimli va maqsadli amalga oshirilishidir. Intuitsiya esa muammoning yechimini tez va bevosita anglash qobiliyatidir. Dunyoqarash shaxsning voqelikni idrok etish va baholash tizimi bo'lib, u ijodiy fikrlashning yo'nalishini belgilaydi.

Buyuk olim V.A. Slastyonin ijodkorlikning asosiy sifatlarini shaxsning ijodiy motivatsiyasi, qiziquvchanligi, ijodiy qiziqishi va yutuqlarga intilishi bilan bog'laydi. Unga ko'ra, kreativlik xayoliy qarash, baholay olish qobiliyati va o'z kamolotiga intilishda namoyon bo'ladi. Shuningdek, ijodiy faoliyat jarayonida

hamkorlik va o‘zaro yordam berish qobiliyati ham muhim ahamiyat kasb etadi. Demak, kreativlik nafaqat individual, balki ijtimoiy xususiyatga ham ega.

Kreativ salohiyatga ega o‘quvchilar boshqalarga ko‘r-ko‘rona taqlid qilmaydi. Ular vazifa va muammolarga mustaqil yondashadi, o‘ziga xos usulni tanlaydi va natijada shaxsiy fikrga egaligi bilan ajralib turadi. Bunday o‘quvchilar jamiyatda tezda ko‘zga tashlanadi va yetakchilik fazilatlarini namoyon qiladi. Shu bois boshlang‘ich sinflardan o‘quvchilarning psixologik holatini inobatga olgan holda kreativlikni rivojlantirish muhimdir. Chunki bolaning ruhiy holati, xarakter xususiyatlari va o‘ziga bo‘lgan ishonchi kelajakdagi ijtimoiy mavqeini shakllantiradi. To‘g‘ri tanlangan pedagogik yondashuv natijalari esa yuqori bosqichlarda asta-sekin namoyon bo‘la boshlaydi.

Kreativ fikrlashni rivojlantirishda xalqaro dasturlar, xususan, PISA tadqiqotlari alohida ahamiyat kasb etadi. PISA nafaqat ijodkor o‘quvchilarni aniqlash, balki o‘quvchilarning fikrlash darajasi, o‘z fikrini ifodalash qobiliyati hamda bu jarayonning maktab faoliyati bilan uzviy bog‘liqligini baholashga qaratilgan. Ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi – ta’lim va pedagogika sohasida samarali natijalarga erishish imkonini beruvchi kreativ fikrlash ko‘nikmasi haqida xalqaro darajadagi ishonchli ma’lumotlarni taqdim etishdir.

Kreativ fikrlash ko‘nikmasi aynan ta’lim jarayonida shakllanadi. O‘rta ta’lim bosqichida o‘quvchilarning kreativ fikrlash imkoniyatlarini rivojlantirish aniq va o‘lchab bo‘ladigan natijalarga olib keladi. Shu sababli PISA doirasidagi topshiriqlar maktab fanlari bilan uzviy bog‘liq, amaliy va o‘quvchilarga tanish kontekstda tuziladi. Test va umumiy ma’lumot qismlaridan iborat baholash tizimi o‘quvchining mulohaza yuritish, baholash va tahlil qilish qobiliyatlarini aniqlashga xizmat qiladi.

To‘plangan ma’lumotlar o‘quvchilarning kreativ fikrlashini rivojlantirishga qaratilgan boshqa pedagogik yondashuvlar bilan boyitiladi. Ochiqlik, maqsadga yo‘naltirilganlik va ishonchlilik kabi omillar sinf va sinfdan tashqari mashg‘ulotlarda faol ishtirok orqali mustahkamlanadi. Ushbu dastur

doirasida yosh chegarasi mavjud bo'lsa-da, uning ta'limiy ahamiyati katta.

Bundan tashqari, PIRLS dasturi o'quvchilarning matnni o'qib tushunish darajasini rivojlantirishga xizmat qiladi. PISA esa ularning ta'limiy yutuqlarini baholab, natijalar asosida rag'batlantiradi. Mazkur dasturlarni deyarli barcha fanlarga tatbiq etish mumkin. Ayniqsa, ijtimoiy fanlarda mantiqiy fikrlashni, matnni tushunishni va voqealarga tanqidiy-tahliliy yondashuvni shakllantirishda PIRLS va PISA dasturlarining o'rni katta.

Umuman olganda, zamonaviy pedagogik metodlar o'quvchini mustaqil fikrlashga, o'z ustida ishlashga, mantiqiy tahlil qilishga va kreativ yondashuvni shakllantirishga yo'naltiradi. Kreativlikni rivojlantirish ta'limning strategik vazifalaridan biri bo'lib, u shaxsning har tomonlama kamol topishiga xizmat qiladi.

Kreativ fikrlash bugungi yoshlar egallashi zarur bo'lgan muhim kompetensiyalardan biridir. Zamonaviy jamiyat tez sur'atlar bilan o'zgarib bormoqda va oddiy savodxonlik endilikda yetarli ko'nikma hisoblanmaydi. Bugungi davr yangilanayotgan, moslashuvchan va innovatsion fikrlay oladigan kadrlarni talab etadi. Shu bois kreativ fikrlash yosh avlodga doimiy o'zgarishlarga moslashish, yangi vaziyatlarga yangicha yondashish hamda murakkab sharoitlarda samarali qaror qabul qilish imkonini beradi.

Bugungi o'quvchi kelajakda hozircha mavjud bo'lmagan sohalarda faoliyat yuritishi mumkin. Mehnat bozori doimiy ravishda yangilanib, yangi kasblar va faoliyat yo'nalishlari paydo bo'lib bormoqda. Shunday sharoitda kreativ fikrlash o'quvchilarga yangi muammolarni hal etish, yangi ko'nikmalarni egallash va tobora murakkablashayotgan mahalliy hamda global masalalarga noodatiy yondashuv orqali yechim topish imkonini beradi.

Maktabda kreativ fikrlashni rivojlantirishning ahamiyati faqat mehnat bozori bilan cheklanmaydi. Maktab yoshlar uchun o'z qobiliyat va ko'nikmalarini, shu jumladan ijodiy iste'dodlarini kashf etish va rivojlantirish maydoni hisoblanadi. Kreativ fikrlash o'quvchilarning hodisalar, tajribalar va xatti-harakatlarni yangicha hamda shaxsiy mazmun asosida talqin etishiga

yordam beradi. Bu esa ta'lim jarayonini mazmunli va samarali qiladi.

O'quvchining qiziquvchanligi ta'lim jarayonida muhim vosita hisoblanadi. Kreativ fikrlashni rivojlantirish orqali o'quvchi va o'qituvchi o'rtasida samarali o'zaro aloqalar shakllanadi. Hatto oldindan belgilangan ta'lim maqsadlari doirasida ham ijodiy yondashuv ijobiy natijalarga olib keladi. Shu sababli maktablarda har bir o'quvchining ijodiy salohiyati va shijoatini inobatga oluvchi yangi pedagogik yondashuvlar va metodlarni joriy etish zarur. Bu ayniqsa ta'lim jarayoniga qiziqishi sust bo'lgan o'quvchilarga ijobiy ta'sir ko'rsatadi, ularning o'z fikrini erkin ifoda etishiga va ichki imkoniyatlarini ochishiga yordam beradi.

Shaxsning ruhiy xususiyatlari — aql, idrok, iroda, diqqat va boshqa psixik jarayonlarning rivojlanishi — uning hayotda o'z o'rnini topishiga, jamiyat ravnaqi yo'lida fidokorona xizmat qilishiga va komil inson sifatida shakllanishiga zamin yaratadi. Bu jarayon boshlang'ich sinflardanoq maqsadli ravishda yo'lga qo'yilishi zarur. Ta'lim va tarbiya bir-biridan ajralmas jarayon bo'lib, faqat ularning uyg'unligi orqali kutilgan natijaga erishish mumkin.

Yangi bilimlarni o'zlashtirish jarayonida o'quvchilarning eslab qolish, esda saqlash va esga tushirish qobiliyatlarini rivojlantiruvchi metodlardan foydalanish muhim ahamiyatga ega. Mantiqiy xotirani shakllantirish o'quvchining tafakkur jarayonini mustahkamlaydi. O'quvchilar xotiraga tayangan holda mantiqiy mashqlarni bajarish orqali bilimga bo'lgan qiziqishlarini kuchaytiradi. Natijada dars jarayonining samaradorligi ortadi, o'quvchilar va o'qituvchilarning darsga bo'lgan mas'uliyati oshadi.

Kreativ fikrlashni rivojlantirish maktab ta'limining muhim vazifalaridan biridir. U nafaqat o'quvchining akademik muvaffaqiyatini, balki uning shaxsiy, ijtimoiy va kasbiy rivojlanishini ham ta'minlaydi. Zamonaviy ta'lim tizimi ijodkor, mustaqil fikrlovchi va mas'uliyatli shaxsni shakllantirishga yo'naltirilgandagina jamiyat taraqqiyotiga xizmat qiluvchi avlodni voyaga yetkazish mumkin bo'ladi.

Nazorat savollari:

1. *O'quvchilarda kreativlikni shakllantirish usullari – kreativ fikrlashni rivojlantirish uchun qanday metodlar va usullar qo'llaniladi?*
2. *O'qituvchilar qanday qilib kreativ fikrlashni rivojlantirishi mumkin?*
3. *Kreativ fikrlashni rivojlantirishda ishlatiladigan texnologiyalar – qaysi pedagogik yoki axborot texnologiyalari yordam beradi?*
4. *Ijodkorlikning psixologik-pedagogik asoslari – ijodiy fikrlashni qo'llab-quvvatlovchi psixologik va pedagogik prinsiplar nimalardan iborat?*
5. *PISA dasturi nima? – uning maqsadi va mohiyati qanday?*
6. *PISA dasturida o'quvchilarning kreativ fikrlashini shakllantirish – bu jarayon qanday tashkil qilinadi va qanday usullar bilan amalga oshiriladi?*

7-MAVZU. KREATIV TOPSHIRIQLAR TIZIMI. KREATIV DARSNING INNOVATSION TUZILISHI

Reja:

1. *Kreativ shaxsni rivojlantirish modeli.*
2. *Maktab o'quvchilarining kreativ tafakkurini uzluksiz*

shakllantirish va kreativ qobiliyatlarini rivojlantirishning pedagogik tizimi.

3. *Kreativ darsning tuzilishi bo'yicha ko'rsatmalar.*

Tayanch tushunchalar: *kreativ topshiriq, muammoli topshiriq, kognitiv faollik, interfaol topshiriq, innovatsion dars, dars modeli, integratsiyalashgan dars, innovatsion texnologiyalar*

Jahonda globallashtirish va ta'limning integratsiyalashuvi jarayonlari kuchayib borayotgan bir davrda bo'lajak mutaxassislarning kasbiy-ijtimoiy tayyorgarligini rivojlantirish dolzarb vazifalardan biri sifatida namoyon bo'lmoqda. Zamonaviy jamiyat innovatsion taraqqiyot yo'lidan ildam harakatlanar ekan, yosh avlodni tez o'zgaruvchan ijtimoiy-iqtisodiy muhitga moslashtirish, ularda zamon talablariga javob bera oladigan bilim, ko'nikma va kompetensiyalarni shakllantirish oliy ta'lim muassasalari pedagoglarining muhim kasbiy vazifasiga aylanmoqda.

Bugungi kunda O'zbekistonda kadrlar tayyorlash sifatini oshirish, xalqaro standartlarga mos yuqori malakali mutaxassislarni yetishtirish uchun zarur shart-sharoitlarni yaratish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biridir. Har bir oliy ta'lim muassasasi jahonning yetakchi ilmiy-ta'lim markazlari bilan hamkorlikni kengaytirishi, o'quv jarayonida ilg'or pedagogik texnologiyalar, zamonaviy o'quv dasturlari va o'quv-uslubiy materiallarni joriy etishi lozim. Bu esa ta'lim jarayonini modernizatsiya qilish, xalqaro ta'lim standartlariga moslashtirish va talabalarning raqobatbardoshligini ta'minlashga xizmat qiladi.

Talabalar hamda ilmiy-pedagogik kadrlarning zamonaviy kasbiy bilimlari va kreativ qobiliyatlarini rivojlantirishda innovatsion texnologiyalardan samarali foydalanish alohida ahamiyat kasb etadi. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, raqamli platformalar va interaktiv ta'lim vositalari shaxsga yo'naltirilgan ta'lim muhitini

shakllantirishga imkon beradi. Bunday muhit talabalarni mustaqil fikrlashga, muammoli vaziyatlarga ijodiy yondashishga va yangi g'oyalar ishlab chiqishga undaydi.

Prezidentimizning “2019–2021-yillarda O‘zbekiston Respublikasini innovatsion rivojlantirish strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi farmonida jamiyat va davlat hayotining barcha sohalarida islohotlarni zamonaviy innovatsion g'oyalar, ishlanmalar va texnologiyalar asosida amalga oshirish zarurligi alohida ta'kidlangan. Bu esa ta'lim tizimining ham innovatsion yondashuvlarga asoslanishini talab etadi. Shuningdek, 2019-yil 24-may kuni O‘zbekiston Milliy universitetida o‘tkazilgan uchrashuvda iste’dodli yoshlarni aniqlash va ularni maqsadli qo‘llab-quvvatlash zarurligi qayd etilgan. Mazkur fikrlar ta'lim ustuvorligi va mazmunining yangilanishini taqozo etadi.

Shaxs o‘z qobiliyati, iqtidori, tafakkuri, diqqati va xarakter xususiyatlarini anglab, ularni to‘g‘ri yo‘naltira olgan taqdirdagina jamiyat uchun foydali bo‘la oladi. Shu sababli pedagogik-psixologik bilimlar nafaqat kasbiy tayyorgarlik, balki shaxsning ichki salohiyatini rivojlantirish vositasi sifatida ham muhim ahamiyat kasb etadi.

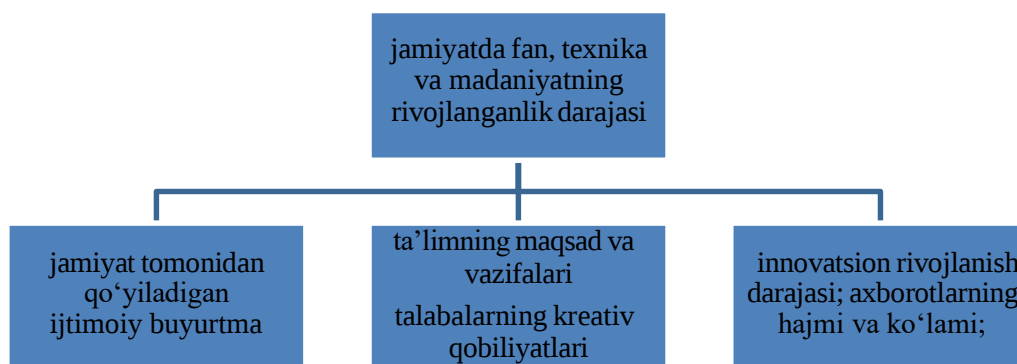
Oliy o‘quv yurti talabalarining kreativ qobiliyatlarini innovatsion texnologiyalar asosida rivojlantirish masalasi bugungi kunda keng ilmiy tadqiqotlar doirasida o‘rganilmoqda. Bu muammoni hal etishning asosiy shartlaridan biri talabalar kreativligining nazariy asoslarini aniqlash va uni amaliyotga joriy etishdir. Ilmiy izlanishlarda bo‘lajak mutaxassislarning kasbiy-innovatsion tayyorgarligini shakllantirish, kreativ sifatlarni rivojlantirishga ta'sir etuvchi ijtimoiy omillar, shaxs faolligi hamda tanqidiy va kreativ tafakkurni shakllantirish yo‘llari yoritilgan.

Innovatsion ta'lim va axborot-kommunikatsiya texnologiyalari vositasida ta'lim oluvchilarda o‘z-o‘zini ijodiy faollashtirish, kreativ mahsulotlar yaratish va erkin ta'lim muhitini tashkil etish masalalari ham ilmiy asoslangan. Shaxsga yo‘naltirilgan ta'lim modeli talabalarning mustaqil izlanishi, o‘z fikrini asoslab bera olishi va ijodiy faoliyat tajribasini egallashiga xizmat qiladi.

Talabalarning kreativ qobiliyatlarini innovatsion texnologiyalar asosida rivojlantirish mazmuni deganda, ularning egallashi lozim bo'lgan aniq belgilangan bilim, ko'nikma, malaka va kompetensiyalar majmui tushuniladi. Bu jarayon quyidagi tarkibiy qismlarni o'z ichiga oladi: olam va inson haqidagi tizimli bilimlar; faoliyatni amalga oshirish usullari; ijodiy faoliyat tajribasi; shuningdek, atrof-muhitga nisbatan emotsional-faoliyat tajribasi.

Demak, talabalar kreativ qobiliyatlarini rivojlantirish uzluksiz, tizimli va innovatsion yondashuvni talab etadi. Bunday yondashuv orqali bo'lajak mutaxassislar nafaqat kasbiy jihatdan yetuk, balki ijodkor, tashabbuskor va raqobatbardosh shaxs sifatida shakllanadi.

Talabalarning kreativ qobiliyatlarining innovatsion texnologiyalar asosida
takomillashib borish omillariga quyidagilarni kiritish mumkin:

Zamonaviy sharoitda fan va texnika rivoji ta'lim va uning natijalariga qo'yiladigan talablarni tubdan o'zgartirishni talab etmoqda va ana shu asosdan kelib chiqqan holda talabalarning kreativ qobiliyatlarini innovatsion texnologiyalar asosida takomillashtirish hozirgi kundagi muhim masalalardan biridir.

Bugungi kunda oliy ta'lim muassasalarida tashkil etilayotgan o'quv-tarbiya jarayonining mohiyati ko'p hollarda talabalarning ehtiyoj va qobiliyatlarini rivojlantirishga emas, balki o'quv fanlari bo'yicha bilimlarni axborot-verbal tarzda yetkazish hamda ko'nikma va malakalarni shakllantirish bilan cheklanib qolmoqda. Bunday reproduktiv yondashuv asosida o'zlashtirilgan ma'lumotlar talabaning kreativ qobiliyatlarini rivojlantirish uchun yetarli imkoniyat bermaydi. Natijada talabalarda ortiqcha axborotlar jamg'arilishi, ta'lim samaradorligining pastligi va

uning real hayotiy ehtiyojlarga to‘liq mos kelmasligi kabi muammolar yuzaga kelmoqda.

Mazkur muammoli vaziyatdan chiqishning samarali yo‘llaridan biri – oliy ta‘lim jarayoniga kompetent yondashuvni joriy etishdir. Talabalarning kreativ qobiliyatlarini innovatsion texnologiyalar asosida rivojlantirish aynan kompetent yondashuv bilan uzviy bog‘liqdir. Hozirgi kunda pedagogik hamjamiyatda “kompetensiya” va “kompetentlik” tushunchalarining mazmuni, ularning o‘zaro farqi hamda universal tayanch birlik sifatida qaysi biri ustuvorligi yuzasidan ilmiy munozaralar davom etmoqda.

Kompetent yondashuv talabalardan alohida bilim va ko‘nikmalarni emas, balki ularni yaxlit tizim sifatida o‘zlashtirishni talab etadi. Shu bilan bog‘liq ravishda o‘qitish metodlarini tanlash va qo‘llash tizimi ham o‘zgaradi. Endilikda ta‘lim jarayonida faqat bilim berish emas, balki ularni amaliy faoliyatda qo‘llash, real vaziyatlarda muammoni hal eta olish va mustaqil qaror qabul qilish kompetensiyalarini shakllantirish ustuvor ahamiyat kasb etadi.

An‘anaviy didaktik triada – “Bilim – Ko‘nikma – Malaka” bugungi zamon talablariga to‘liq javob bermaydi. Shu sababli uni quyidagi kengaytirilgan tizim asosida ko‘rib chiqish maqsadga muvofiqdir:

“Bilim – Ko‘nikma – Malaka – Amaliy faoliyat tajribasi – Kompetensiya – Kompetentlik.”

Bu kengaytirilgan model oliy ta‘limni modernizatsiya qilishning nazariy asoslaridan biri sifatida qaraladi.

Talabalarning kreativ qobiliyatlarini innovatsion texnologiyalar asosida rivojlantirishda pedagogik kreativlik alohida ahamiyat kasb etadi. Pedagogik kreativlik – bu pedagogning an‘anaviy pedagogik fikrlashdan farqli ravishda ta‘lim va tarbiya jarayonining samaradorligini oshiruvchi yangi g‘oyalarni yaratish hamda mavjud pedagogik muammolarni ijobiy hal etishga tayyorligini ifodalovchi qobiliyatidir.

Pedagogik kreativlik, avvalo, ikki muhim vazifani kafolatlashi lozim. Birinchisi – talabalarning diqqatini jalb qilish. Ya‘ni o‘qituvchi o‘zlashtirish

darajasi past yoki zerikarli deb baholanayotgan fanlarni talabalar uchun qiziqarli shaklga keltira olishi, ularni chuqur o'zlashtirishga yo'naltira olishi kerak. Ikkinchisi – kreativlikni rag'batlantirish. Bunda o'qituvchi talabalarda kreativ fikrlash va ijodiy faoliyatni rivojlantirishga xizmat qiladigan strategiya va vositalarni qo'llashi, auditoriyada bunday muhitni yaratishi zarur.

Kreativlik shaxsning yaratuvchanlik va ijodkorlik sifatleri bilan bog'liq ko'nikmalar majmui sifatida namoyon bo'ladi. U muammolarga yuqori sezgirlik, intuitsiya, natijalarni oldindan ko'ra bilish, fantaziya, tadqiqotchilik va refleksiya kabi sifatleri o'z ichiga oladi. Shaxs kreativ salohiyatini rivojlantirish jarayonida mustaqil fikrlash, yangilik yaratish va mavjud tajribani qayta ishlash ko'nikmalarini egallaydi.

Tadqiqotchi N. Fayzullaeva ta'kidlashicha, pedagogik tafakkurga ega bo'lish uchun talabalar pedagogikaga oid bilimlarni puxta o'zlashtirishi zarur. Bunda pedagogikaning asosiy g'oyalari va konsepsiyalarini bilish, pedagogik hodisalarning rivojlanish qonuniyatlarini anglash, nazariy kategoriyalar va tushunchalarni tushunish hamda ta'lim va tarbiyaning umumiy metodologiyasiga oid amaliy bilimlarni egallash muhim ahamiyatga ega.

Talabalarda kreativlikni shakllantirish uchun quyidagi pedagogik shartlar muhimdir: savol berishga rag'batlantirish va bu odatni qo'llab-quvvatlash; mustaqillik va javobgarlikni kuchaytirish; mustaqil faoliyatni tashkil etish uchun imkoniyat yaratish; talabalar qiziqishlariga e'tibor qaratish. Ushbu omillar talabaning ichki motivatsiyasini kuchaytiradi va kreativ tafakkurini rivojlantiradi.

Kreativlik bo'yicha olib borilgan ilmiy tadqiqotlar auditoriya muhitining ahamiyatini alohida ta'kidlaydi. Talabalarda kreativ fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishda o'qituvchining roli beqiyosdir. O'qituvchi auditoriyada erkin, ochiq va qo'llab-quvvatlovchi muhit yaratishi zarur. Bunday muhitda talabalar o'z fikr va g'oyalarini erkin bayon qila oladi, xato qilishdan qo'rqmaydi va ijodiy tavakkal qilishga jur'at topadi. Chunki kreativlik ma'lum darajada tavakkalchilikni, yangilikni sinab ko'rishni talab etadi.

Oliy ta'lim tizimida reproduktiv yondashuvdan kompetent va kreativ

yondashuvga o'tish zamon talabi hisoblanadi. Innovatsion texnologiyalar asosida talabalarning kreativ qobiliyatlarini rivojlantirish orqali bo'lajak mutaxassislarning kasbiy-ijtimoiy tayyorgarligini ta'minlash mumkin. Bu esa ta'lim tizimini modernizatsiya qilishning muhim sharti sifatida namoyon bo'ladi.

Talabalar o'z kreativ g'oya va fikrlarini turli shakllarda ifoda etish imkoniyatiga ega bo'lishlari zarur va bu jarayon ta'lim tizimida qadrlanishi lozim. Kreativlikning namoyon bo'lishi faqat og'zaki bayon bilan cheklanmaydi; u yozma, tasviriy, musiqiy, harakatli yoki boshqa noverbal shakllarda ham ifodalanishi mumkin. Talabalarning fikrlash jarayonini faollashtirish uchun ular mavjud qoidalar va standartlar doirasidan tashqariga chiqib, erkin savollar berishlari, muammolarga noodatiy yondashishlari muhimdir. Bunday erkinlik ijodiy tafakkur rivojining asosiy shartlaridan biridir.

O'qituvchi talabalardagi kreativlikni qo'llab-quvvatlashda muhim rol o'ynaydi. U noodatiy g'oyalarni ilgari surishga undash, yangi fikrlarni qadrlash va ularni verbal hamda noverbal rag'batlantirish orqali ijodiy muhit yaratadi. Talabalarning ilgari surayotgan kreativ g'oyalariga nisbatan o'qituvchining to'g'ri va ijobiy munosabati ularning imkoniyatlarini anglashiga, o'z fikriga ishonch hosil qilishiga hamda mumkin va mumkin bo'lmagan chegaralarni ongli ravishda tushunishiga yordam beradi. Bu jarayon o'qituvchi va talaba o'rtasidagi o'zaro hurmat va ishonchga asoslangan munosabatning muhim tarkibiy qismidir.

Shu bilan birga, pedagoglarda kreativ sifat va malakalarning rivojlanishiga to'sqinlik qiluvchi omillar ham mavjud. Bunday omillarni anglash va ularni bartaraf etish pedagogik jarayon samaradorligini oshiradi. Kreativlik rivojiga salbiy ta'sir ko'rsatuvchi omillar qatoriga o'zini tavakkaldan olib qochish, fikrlash va xatti-harakatlarda qo'pollik, fantaziya va tasavvurni yetarlicha qadrlamaslik, boshqalarga haddan tashqari tobelik hamda har qanday vaziyatda faqat muvaffaqiyatni o'ylash kiradi. Ayniqsa, xato qilishdan qo'rqish va doimiy ravishda ideal natijani kutish ijodiy tajriba va izlanish jarayonini cheklaydi.

Kreativ muhitni shakllantirishda yangilik muhim omil hisoblanadi. O'qituvchi talabalarning diqqatini jalb etish uchun dars jarayoniga yangicha

elementlarni kiritishi mumkin. Qiziquvchanlik va hayrat uygʻotuvchi maʼlumotlar talabalarda bilim olishga boʻlgan intilishni kuchaytiradi. Miya faoliyati boʻyicha olib borilgan tadqiqotlar shuni koʻrsatadiki, yangilik miyaning faollashuviga sabab boʻladi. Oʻqituvchi yangi maʼlumot, yangi manba yoki yangi metodni qoʻllaganida talabalar diqqati oshadi va oʻquv jarayoniga faolroq jalb etiladi.

Masalan, dars davomida adabiy asar qahramoni yoki tarixiy shaxs obraziga kirish, tarixiy yoki zamonaviy predmetlardan foydalanish, musiqa eshittirish, latifalar aytish, auditoriya jihozlarining joylashuvini oʻzgartirish, interaktiv oʻyinlar tashkil etish yoki dars shaklini yangilash kabi usullar kreativ muhitni yaratishga xizmat qiladi. Bu usullar nafaqat oʻrta maktab oʻquvchilari, balki oliy taʼlim muassasalari talabalari uchun ham samarali hisoblanadi.

Kreativlikni rivojlantirish uchun erkin fikrlash muhiti, ijobiy ragʻbat va yangilikka ochiq pedagogik yondashuv zarur. Oʻqituvchi tomonidan yaratilgan qoʻllab-quvvatlovchi muhit talabalarni oʻz fikrini dadil bayon etishga, tavakkal qilishga va ijodiy izlanishga undaydi. Ana shunday muhitda kreativ tafakkur shakllanadi va talabalarning shaxsiy hamda kasbiy rivojlanishiga mustahkam zamin yaratiladi.

Kreativ muhitda oʻqituvchi talabalarga tez-tez tanlash imkoniyatini berishi muhim pedagogik tamoyillardan biridir. Tanlov jarayoni kreativlikni shakllantirishda muhim omil boʻlib xizmat qiladi, chunki u talabalarda mustaqillik, masʼuliyat va oʻz faoliyatini boshqarish koʻnikmalarini rivojlantiradi. Tanlov imkoniyati talabalarga oʻqish jarayonini nazorat qilish, oʻz qiziqish va ehtiyojlariga mos yoʻnalishni tanlash, shuningdek, shaxsiy pozitsiyasini ifoda etish imkonini beradi. Natijada talabaning ichki motivatsiyasi kuchayadi va u oʻquv jarayonida faol subyektga aylanadi.

Tanlov huquqi oʻqituvchi va talaba oʻrtasidagi munosabatni ham ijobiy tomonga oʻzgartiradi. Bu jarayon ikki tomonlama hurmat va ishonchga asoslangan hamkorlik muhitini shakllantiradi. Tanlov imkoniyati oʻqituvchining ham, talabaning ham individualligini namoyon etishiga zamin yaratadi. Chunki har bir shaxs oʻziga xos fikrlash uslubi, qiziqishi va tajribasiga ega.

Ba'zi hollarda tanlov bir tomonlama bo'lishi mumkin, ya'ni talaba mustaqil ravishda qaror qabul qiladi va bajarilgan vazifa natijasini ikki yoki undan ortiq shaklda taqdim etadi. Masalan, bir xil mazmundagi topshiriq yozma insho, prezentatsiya, videorolik yoki ijodiy loyiha ko'rinishida taqdim etilishi mumkin. Bunday yondashuv talabada ijodiy tafakkur, muqobil variantlarni ko'ra bilish va o'z qobiliyatlarini namoyon etish imkonini kengaytiradi.

Xorijiy mamlakatlar ta'lim tizimi amaliyotida shaxsning kreativ sifatlarini shakllantirish va rivojlantirishga qaratilgan turli metod va strategiyalar keng qo'llaniladi. Ushbu metodlarning didaktik ahamiyati shundaki, ular talaba va o'quvchilarni o'quv materiallari ustida chuqur fikrlashga, muammoni tahlil qilishga va mustaqil xulosa chiqarishga undaydi. Muammoli vaziyatlar, loyihaviy ta'lim, bahs-munozara, "aqliy hujum", keys-stadi va reflektiv topshiriqlar shular jumlasidandir.

Biroq shuni ham ta'kidlash lozimki, kreativlikni rivojlantirishga qaratilgan metod va strategiyalarni qo'llash uchun ma'lum tayyorgarlik zarur. Kreativ sifatleri past darajada rivojlangan o'quvchi yoki talaba bilan ishlash jarayonida bu metodlarni bevosita va to'liq qo'llash kutilgan natijani bermasligi mumkin. Bunday holatda avvalo o'quvchining motivatsiyasini oshirish, mustaqil fikrlash ko'nikmalarini bosqichma-bosqich shakllantirish, oddiydan murakkabga qarab harakat qilish maqsadga muvofiqdir.

Demak, kreativ muhitni shakllantirishda tanlov imkoniyati, erkinlik va mas'uliyat uyg'unligi muhim ahamiyatga ega. O'qituvchi tomonidan yaratilgan bunday pedagogik sharoit talabalarning shaxsiy salohiyatini ochib berishga, ularni faol va ijodkor subyekt sifatida shakllantirishga xizmat qiladi. Tanlov asosida tashkil etilgan ta'lim jarayoni esa zamonaviy kompetent yondashuvning muhim ko'rinishi sifatida namoyon bo'ladi.

Kreativ shaxslar odatda **ikki turga bo'linadi**:

Katta kreativlar ("katta K") – ular faoliyat olib borayotgan sohaning yetakchilari bo'lib, doimiy ravishda o'zgarishlar yaratishga intiladi.

Kichik kreativlar ("kichik K") – ular kreativ qobiliyatlarini asosan

kundalik hayotda ma'lum foyda olish uchun ishlatadi.

Ko'pchilik talabalar o'zlarini kreativ shaxs deb hisoblamaydi. Ularning fikricha, kreativlik – bu faqat iqtidorli shaxslarga xos bo'lgan, ularga erishish qiyin bo'lgan narsa. Ba'zi talabalar kreativlik faqat o'z sohasining yetakchilari, ya'ni “katta K” (Big-C creativity) toifasiga kiruvchi shaxslar yoki san'at yo'nalishida tahsil olayotgan hamda faoliyat yuritayotgan insonlargagina xos, degan fikrga ega bo'ladilar. Ularning nazarida kreativlik buyuk ixtirochilar, mashhur rassomlar yoki ilm-fan arboblari xos noyob sifat sifatida talqin qilinadi. Bunday qarash esa ko'plab talabalarni o'z imkoniyatlarini past baholashga olib keladi.

Aslida esa kreativ shaxs bo'lish uchun albatta o'z sohasining yetakchisi bo'lish shart emas. Talabalar ushbu haqiqatni anglab yetganlarida, o'zlarida mavjud kreativ sifatlarni rivojlantirishga nisbatan ijobiy munosabat shakllanadi. Shundagina ular o'zlarini past baholashdan voz kechib, yangi va ilg'or g'oyalar bilan o'z salohiyatlarini namoyon etishga intiladilar. Natijada ta'lim jarayonidagi faollik ortadi, o'qishga bo'lgan qiziqish kuchayadi va o'zlashtirish ko'rsatkichlari yaxshilanadi.

Talabalar o'z imkoniyatlariga ishonch hosil qilgan sari, kreativ sifatlarni namoyon etishda mavjud natijalardan ham yuqori ko'rsatkichlarga erishishga harakat qiladilar. Amaliyot shuni ko'rsatadiki, talabalar qancha ko'p kreativlik namoyon etsalar, shuncha ko'p tashabbuskorlik va faollikka erishadilar. Bu esa ularning shaxsiy va kasbiy rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Talabalarning kreativ qobiliyatlarini innovatsion texnologiyalar asosida rivojlantirishda turli axborot-kommunikatsiya vositalari samarali xizmat qiladi. Zamonaviy pedagog kreativ yondashuv asosida tayyorlangan elektron va multimedia mahsulotlardan foydalanib, ta'lim jarayonini boyitishi mumkin.

Multimedia — grafik, matnli, raqamli, ovozli, musiqali, video, audio, fotografiya hamda animatsion tasvirlar kabi turli ko'rinishdagi axborotlarni birlashtiruvchi kompyuter texnologiyalari majmuidir. Multimedia vositalari o'quv materialini ko'rgazmali, tushunarli va qiziqarli shaklda yetkazish imkonini beradi.

Elektron albom — rasmlar, suratlar, chizmalar va boshqa grafik tasvirlar

hamda ularning izohlarini o'z ichiga olgan elektron shakldagi to'plamdir. Bu vosita ayniqsa tasviriy materiallar asosida o'qitiladigan fanlar uchun muhim ahamiyatga ega.

Elektron atlas — muayyan o'quv moduli yoki fan bo'yicha grafik tasvirlar asosida tuzilgan elektron manba bo'lib, o'quv maqsadlariga muvofiq ravishda foydalaniladi. U murakkab jarayon va obyektlarni vizual tarzda anglashni osonlashtiradi.

Raqamli videolavhalar — o'quv fanlari bo'yicha bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantirishga xizmat qiluvchi zamonaviy 3D o'lchamdagi o'quv manbalardir. Ular abstrakt tushunchalarni aniq va jonli tasvir orqali tushuntirish imkonini beradi.

Virtual stendlar — real obyekt, jarayon yoki hodisalarning elektron modeli bo'lib, matn, rasm, sxema, jadval va diagrammalar asosida yaratiladi. Ular virtual muhitda tajriba o'tkazish, jarayonlarni modellashtirish va tahlil qilish imkonini yaratadi.

Imitatsion virtual trenajyorlar esa elektron o'quv-mashqlantiruvchi qurilmalar bo'lib, real mehnat faoliyati sharoitini modellashtiradi. Masalan, mexanizmlarni boshqarish, murakkab texnik uskunalar bilan ishlash yoki maxsus kasbiy ko'nikmalarni shakllantirish jarayonida qo'llaniladi. Bunday trenajyorlar orqali ko'nikmalar malakaga aylantiriladi va takomillashtiriladi.

Axborot texnologiyalarining keng imkoniyatlari hamda pedagoglarning kasbiy faoliyatga ijodiy yondashuvi natijasida yaratilgan multimedia mahsulotlari, audio va video materiallar, jumladan, videoanimatsiyalar ta'lim jarayonida samarali qo'llanilmoqda. Ushbu vositalar talabalarning tasavvurini boyitadi, qiziqishini oshiradi va kreativ fikrlashini faollashtiradi.

Shunday qilib, kreativlikni rivojlantirish faqat iqtidorli yoki yetakchi shaxslargagina xos jarayon emas, balki har bir talabaning shaxsiy imkoniyatlari va to'g'ri tashkil etilgan pedagogik muhit orqali shakllanadigan sifatdir. Innovatsion texnologiyalar esa bu jarayonni samarali tashkil etishning muhim vositasi hisoblanadi.

Multimedia mahsulotlari axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining dasturiy va texnik imkoniyatlari asosida yaratilgan bo'lib, ular audio, video, matn, grafika hamda animatsiya effektlari yordamida o'quv materialini tinglovchilarga yetkazib berishni mujassamlashtiradi. Bunday mahsulotlar o'quv jarayonini ko'rgazmali, interaktiv va samarali tashkil etish imkonini beradi.

Audio va videovizual materiallar o'quv axborotlarini kompyuter texnologiyalari yordamida ovozli hamda vizual shaklda qabul qilishni ta'minlaydi. Bu vositalar orqali talaba ma'lumotni nafaqat o'qish, balki eshitish va ko'rish orqali ham qabul qiladi. Natijada o'zlashtirish darajasi oshadi, eslab qolish jarayoni mustahkamlanadi.

Videoanimatsiyalar chizilgan yoki kichik hajmli obrazlarni (hajmiy, qo'g'irchoq yoki o'yinchoqli obyektlar) harakatga keltirish va bu harakatning har bir bosqichini ketma-ket suratga olish asosida yaratilgan elektron tasvirlardir. Animatsiyalar murakkab jarayon va hodisalarni dinamik ko'rinishda tushuntirish imkonini beradi. Ayniqsa, abstrakt tushunchalarni izohlashda ularning ahamiyati katta.

Prezentatsiya (lotincha "praesentatio" — taqdim etish) muayyan mavzu yoki muammo yuzasidan o'quv, ilmiy yoki amaliy xarakterdagi materiallarni texnik vositalar yordamida taqdim etish shaklidir. Prezentatsiyalar oddiy qog'oz materiallari yoki axborot-kommunikatsiya vositalari — kompyuter, proyektor, protsessor va boshqa qurilmalar yordamida namoyish etiladi. Ular ma'lumotni tizimli, mantiqiy va vizual tarzda yetkazishga xizmat qiladi.

Mohiyatiga ko'ra, axborot texnologiyalari yordamida tayyorlangan va ta'limiy maqsadlarda foydalaniladigan ijod mahsulotlari talabaning bilish faoliyatini faollashtirishi zarur. Bunday vositalar o'quv materialini tushunish va o'zlashtirishni kuchaytirishi, fanlararo aloqani chuqurlashtirishi hamda talabaning mustaqil fikrlashini rivojlantirishi lozim. Elektron shakldagi ijod mahsulotlari turli jarayon va hodisalarni

anglashni osonlashtirishi, tajribalarni bajarish usullari bilan tanishtirishi va laboratoriya jihozlarida ishlashni yengillashtirishga yo'naltirilgan bo'lishi kerak.

O'qitish texnologiyasini takomillashtirish ta'lim samaradorligini oshirishning muhim omili hisoblanadi. Hozirgi bosqichda o'qituvchilardan o'quv jarayonini zamonaviy texnologiyalar asosida tashkil etish bo'yicha chuqur bilim va malakaga ega bo'lish talab etiladi. Ta'lim jarayonida qo'llaniladigan har qanday texnik vosita, jumladan kompyuter texnologiyalari, maqsadga muvofiq va ilmiy asoslangan holda qo'llanilishi zarur.

Ilmiy va amaliy jihatdan asoslangan har qanday texnologiya uch asosiy belgi bilan tavsiflanadi: birinchidan, jarayonning o'zaro bog'liq bosqichlarga ajratilishi; ikkinchidan, maqsadga erishishga yo'naltirilgan ish-amallarning muvofiqlashtirilgan holda bosqichma-bosqich bajarilishi; uchinchidan esa, natijaga erishishning muqarrar sharti bo'lgan ish-amallarning qat'iy ta'minlanishi. Aynan shu talablar ta'limni axborotlashtirish konsepsiyasi doirasida pedagogik dasturiy vositalarni ishlab chiqishda asos sifatida olinadi.

Shunday qilib, multimedia va axborot texnologiyalari vositalaridan samarali foydalanish talabalarning bilish faoliyatini faollashtiradi, o'quv materialini chuqur o'zlashtirishga yordam beradi hamda kreativ fikrlashni rivojlantirishga xizmat qiladi. Zamonaviy pedagog esa ushbu texnologiyalarni ijodkorona qo'llay olishi orqali ta'lim sifatini yangi bosqichga olib chiqadi.

Hozirgi vaqtda ta'limni bosqichma-bosqich axborotlashtirish asosida yagona axborot muhitini yaratish dasturi joriy etilmoqda. Bugungi kunda o'qituvchilar ta'lim jarayonida axborot texnologiyalarini o'quv faoliyatining quyidagi turlarida qo'llamoqda:

- yangi nazariy materiallarni o'rganish va bayon etishda;
- komputer dasturlaridan foydalanib, virtual laboratoriya ishlarini o'tkazishda;
- o'rganilgan o'quv materialini mustahkamlash, nazorat qilish va tekshirishda;
- talabalarning mustaqil ishlarida;
- ochiq darslar, telekonferensiyalar,
- audiokonferensiyalar, namunaviy mashg'ulotlarni o'tkazishda.

Axborot va kommunikatsiya texnologiyalari ma'lum didaktik

imkoniyatlarga ega. Axborot va kommunikatsiya texnologiyalarining didaktik imkoniyatlaridan foydalanish ta'lim jarayonini jadallashtirishga, shuningdek ta'lim oluvchilarning aqliy qobiliyatini rivojlantirishga, bilish faoliyatini faollashtirishga, bilimlarni mustaqil egallashga yo'naltirilgan metodikalarni yaratishga zamin tug'diradi. Axborot va kommunikatsiya texnologiyalarining didaktik imkoniyatlari qatoriga quyidagilarni kiritish mumkin:

- axborot va kommunikatsiya texnologiyalari ham foydalanuvchilar o'rtasida interfaol muloqot o'rnatish(bu interfaol muloqot shu bilan xarakterliki, bunda foydalanuvchining har bir so'roviga sistema javob qaytaradi va aksincha, sistema "replikasi" foydalanuvchidan ma'lum ishni amalga oshirishni talab etadi);

- o'rganilayotgan ob'yekt, jarayon haqidagi o'quv axborotlarini komputerda aks ettirish(ekranda yaqqol ko'rsatish: o'rganilayotgan ob'yektni, uning tarkibiy qismlarini yoki ularning modellarini; jarayonni yoki uning modelini, shu jumladan, uning real olamda bevosita ko'rinmaydigan qismi modelini; o'rganilayotgan jarayonning tadqiq etilayotgan qonuniyatini grafik talqin etish);

- o'rganilayotgan yoki tadqiq etilayotgan obyektlar, ularning o'zaro munosabatlari, real, shuningdek virtual sharoitda yuz beradigan hodisalar, jarayonlarni komputer yordamida modellashtirish;

- taqdim etilayotgan o'quv materialini tasvirlar yordamida tushuntirish;
- gipermedia asosida axborotlarni taqdim etish;
- katta hajmdagi axborotlarni arxivlash va saqlash;
- hisoblash, axborot-izlash faoliyati jarayonini avtomatlashtirish;
- tajriba-sinovlarni yoki ularning elementlarini o'quv jarayonida ko'p marta takrorlash, tajriba natijalarini qayta ishlash;

- o'quv faoliyati va bilimlarni o'zlashtirish natijalarini nazorat qilishning axborot-metodik ta'minoti jarayonini avtomatlashtirish va boshqarish.

Oliy ta'lim muassasalarini va o'quv-tarbiya jarayonini modernizatsiyalash, pedagog mutaxassislarni tayyorlash sifatini oshirish, bo'lajak o'qituvchilarni zamonaviy kasbiy bilim, malaka va ko'nikmalar bilan ta'minlash hamda ularda kasbiy faoliyatga nisbatan motivatsiyani shakllantirish – pedagog mutaxassislarning kreativ kompetentligini rivojlantirishdagi muhim

vazifalardandir.

Hozirgi vaqtda ta'lim tizimini bosqichma-bosqich axborotlashtirish asosida yagona axborot muhitini yaratish jarayoni amalga oshirilmoqda. Bu jarayon ta'limning sifat va samaradorligini oshirish, o'quv-tarbiya faoliyatini zamonaviy texnologiyalar bilan uyg'unlashtirish hamda pedagogik jarayonni innovatsion asosda tashkil etishni nazarda tutadi. Zamonaviy sharoitda o'qituvchilar axborot texnologiyalaridan o'quv faoliyatining turli bosqichlarida keng foydalanmoqdalar.

Axborot texnologiyalari yangi nazariy materiallarni o'rganish va bayon etishda, kompyuter dasturlari yordamida virtual laboratoriya mashg'ulotlarini tashkil etishda, o'tilgan mavzularni mustahkamlash, nazorat qilish va baholash jarayonida, talabalarning mustaqil ishlarini yo'lga qo'yishda, shuningdek ochiq darslar, telekonferensiyalar, audiokonferensiyalar va namunaviy mashg'ulotlarni o'tkazishda samarali qo'llanilmoqda. Bu esa ta'lim jarayonining ko'lamini kengaytirib, uni interaktiv va dinamik tusga kiritadi.

Axborot va kommunikatsiya texnologiyalari (AKT) muhim didaktik imkoniyatlarga ega. Ularning imkoniyatlaridan foydalanish ta'lim jarayonini jadallashtirish, o'quvchilarning aqliy salohiyatini rivojlantirish, bilish faoliyatini faollashtirish hamda bilimlarni mustaqil egallashga yo'naltirilgan metodikalarni yaratishga zamin yaratadi.

AKTning asosiy didaktik imkoniyatlari quyidagilarda namoyon bo'ladi: birinchidan, foydalanuvchilar o'rtasida interfaol muloqotni ta'minlaydi. Interfaollik shundan iboratki, foydalanuvchining har bir so'roviga tizim javob qaytaradi va aksincha, tizimning javobi foydalanuvchidan muayyan harakatni amalga oshirishni talab etadi. Bu jarayon ta'lim oluvchini faol ishtirokchiga aylantiradi.

Ikkinchidan, o'rganilayotgan obyekt va jarayonlar haqidagi o'quv axborotlarini kompyuter ekranida yaqqol aks ettirish imkoniyati mavjud. Obyektning tarkibiy qismlari, jarayonlarning modeli, real hayotda bevosita kuzatib bo'lmaydigan bosqichlari ham grafik, sxematik yoki animatsion shaklda namoyish etilishi mumkin. Bu esa murakkab tushunchalarni oson anglashga yordam beradi.

Uchinchidan, kompyuter yordamida real va virtual sharoitlarda yuz

beradigan hodisa va jarayonlarni modellashtirish imkoniyati mavjud. Modellashtirish o'quvchiga nazariy bilimlarni amaliy tasavvur bilan bog'lash imkonini beradi. Taqdim etilayotgan o'quv materialini tasvirlar, grafiklar va diagrammalar yordamida tushuntirish esa mavzuning aniqligi va ravshanligini ta'minlaydi.

Shuningdek, gipermedia asosida axborotlarni taqdim etish, katta hajmdagi ma'lumotlarni arxivlash va saqlash, hisoblash hamda axborot izlash faoliyatini avtomatlashtirish, tajriba-sinovlarni bir necha bor takrorlash va natijalarni qayta ishlash kabi imkoniyatlar ham AKTning muhim jihatlaridan hisoblanadi. Bundan tashqari, o'quv faoliyati va bilimlarni o'zlashtirish natijalarini nazorat qilish jarayonini avtomatlashtirish ta'lim sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Oliy ta'lim muassasalarini va o'quv-tarbiya jarayonini modernizatsiyalash, pedagog mutaxassislarni tayyorlash sifatini oshirish, bo'lajak o'qituvchilarni zamonaviy kasbiy bilim, malaka va ko'nikmalar bilan qurollantirish hamda ularda kasbiy faoliyatga nisbatan barqaror motivatsiyani shakllantirish – pedagoglarning kreativ kompetentligini rivojlantirishning muhim vazifalaridan biridir. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan oqilona va maqsadli foydalanish esa ushbu jarayonning samarali amalga oshirilishini ta'minlaydi.

Kreativlik bevosita innovatsiyalar bilan chambarchas bog'liq jarayondir. Zero, o'qituvchining kreativ faoliyat yuritishi uchun u nafaqat o'z fan sohasidagi eng so'nggi yangiliklardan, balki jamiyat hayotida ro'y berayotgan ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy o'zgarishlardan ham xabardor bo'lishi zarur. Zamonaviy pedagog innovatsion g'oyalarni anglay olishi, ularni tanqidiy baholashi va o'z kasbiy faoliyatida maqsadga muvofiq qo'llay bilishi lozim. Ana shundagina kreativlik real pedagogik natijaga aylanishi mumkin.

“Innovatsiya” atamasi ingliz tilidagi “innovation” so'zidan olingan bo'lib, “yangilik”, “yangilik kiritish” degan ma'nolarni anglatadi. U muayyan ijtimoiy birlik — tashkilot, jamoa, jamiyat yoki tizimga yangi va nisbatan barqaror unsurlarni kiritish hamda natijada maqsadga muvofiq o'zgarishlarni yuzaga keltirish jarayonidir. “Innovatsiya” tushunchasi dastlab XIX asrda

madaniyatshunoslik sohasida qo'llanilib, bir madaniyat elementlarini boshqasiga joriy etish ma'nosini bildirgan. XX asrning 30-yillarida esa AQShda "firma innovatsion siyosati", "innovatsion jarayon" kabi atamalar shakllandi va iqtisodiy hamda boshqaruv sohasida keng qo'llanila boshlandi.

Innovatsiyalar odatda ikki turga bo'linadi. Birinchisi — stixiyali innovatsiyalar bo'lib, ular ijtimoiy ehtiyoj natijasida o'z-o'zidan yuzaga keladi. Bunday innovatsiyalarni yaratishda oldindan ishlab chiqilgan aniq reja, metod yoki texnologiya mavjud bo'lmaydi.

Ikkinchisi — ongli innovatsiyalar bo'lib, ular ilmiy asoslangan, maqsadga yo'naltirilgan va rejalashtirilgan jarayon mahsuli hisoblanadi. Pedagogika sohasida aynan ongli innovatsiyalar muhim ahamiyat kasb etadi.

"Innovatsion pedagogika" tushunchasi G'arb mamlakatlarida XX asrning 50-yillari oxirlarida paydo bo'lgan bo'lsa, mamlakatimizda so'nggi o'n yilliklarda faol qo'llanila boshlandi. Jahon pedagogik nashrlari va ilmiy jurnallarda innovatsion yondashuvlarga bag'ishlangan maqolalar e'lon qilina boshladi. YUNESKO huzurida Ta'limni rivojlantirish bo'yicha Osiyo pedagogik innovatsiyalar markazining tashkil etilishi bu jarayonning xalqaro miqyosda rivojlanganini ko'rsatadi. Ushbu markaz turli mamlakatlardagi pedagogik yangiliklarni umumlashtirib, ta'lim sohasidagi ilg'or tajribalarni keng jamoatchilikka yetkazib borgan.

Mazkur jarayonlar bilan bog'liq holda "innovatsion jarayon" tushunchasi shakllandi. Innovatsion jarayon — bu o'quv-tarbiya faoliyatini zamonaviy pedagogika va psixologiya yutuqlari asosida, xalqaro standartlar darajasida tashkil etishga xizmat qiluvchi tizimli harakatlar majmui hisoblanadi. U muayyan tuzilma va qonuniyatlarga ega bo'lib, ta'lim tizimining yangilanishini ta'minlaydi.

Innovatsion jarayonlarga nisbatan ikki xil qarash mavjud. Birinchi qarashga ko'ra, innovatsiya hayotga joriy etilgan yangi g'oya sifatida talqin etiladi. Ikkinchi qarash esa alohida kiritilgan yangiliklarning o'zaro ta'siri, raqobati va natijada birining o'rnini boshqasi egallashi jarayonini nazarda tutadi. Ya'ni innovatsiya dinamik va uzluksiz yangilanish jarayonidir.

Innovatsion jarayon bir necha bosqichlardan iborat. Birinchi bosqich — yangi g'oyaning paydo bo'lishi bo'lib, u fundamental yoki amaliy ilmiy tadqiqotlar natijasida yuzaga keladi. Ikkinchi bosqich — kashf etish, ya'ni yangilikning moddiy yoki ma'naviy mahsulot sifatida namuna ko'rinishida yaratilishi. Uchinchi bosqich — yaratilgan yangilikni takomillashtirish va qo'shimcha ishlab chiqish bo'lib, bu bosqich samaradorlikka erishish bilan yakunlanadi. To'rtinchi bosqich — yangilikning keng tarqalishi va turli sohalarga diffuziyanishi, ya'ni ommalashuvi. Beshinchi bosqich esa yangilikning muayyan sohada hukmronlik qilishi bilan tavsiflanadi.

Vaqt o'tishi bilan har qanday yangilik o'z yangilik xususiyatini yo'qotadi va yangi innovatsiya bilan almashinadi. Bu jarayon innovatsion rivojlanishning uzluksizligini ta'minlaydi. Shunday qilib, kreativlik va innovatsiya o'zaro uzviy bog'liq bo'lib, zamonaviy pedagog faoliyatining ajralmas qismiga aylanadi. Innovatsion yondashuv asosida faoliyat yuritgan pedagoggina talabalarda kreativ kompetentlikni samarali shakllantira oladi.

Yangilikning ikki asosiy turi mavjud. Birinchi tur — mutlaqo yangi yaratilgan yangilik bo'lib, u ixtiro darajasidagi kashfiyotga tenglashtiriladi. Bunday yangilik ilgari mavjud bo'lmagan haqiqatni ochib berish yoki amaliyotga joriy etish bilan tavsiflanadi. Ikkinchi tur esa avval mavjud bo'lgan nazariya yoki amaliy tajribani takomillashtirish, uni zamonaviy talablar asosida yangilash va moslashtirishdan iboratdir. Ta'lim sohasida ko'proq ikkinchi turdagi innovatsiyalar uchraydi, chunki pedagogik jarayon doimiy ravishda rivojlanib, zamon talablari asosida boyitilib boriladi.

Ilmiy adabiyotlarda innovatsion jarayonning to'rtta asosiy qonuni qayd etiladi. Birinchisi — pedagogik innovatsiya muhitining nazorat qilinmasligi qonuni bo'lib, unga ko'ra innovatsiya doimiy va o'zgarmas sharoitda emas, balki pedagogik jarayon hamda ongning yangilikni qabul qilishi va baholashi asosida yuzaga chiqadi. Ikkinchisi — nihoyatga yetkazish qonuni bo'lib, innovatsiya hayotiy tarzda, erta yoki kech, stixiyali yoki ongli ravishda amalga oshishini anglatadi. Uchinchi qonun — komillashtirish qonuni, ya'ni pedagogik innovatsiya

shakllanib, amaliy faoliyatda o'z tendensiyasini namoyon etadi. To'rtinchi qonun — davriylik va qaytish qonuni bo'lib, innovatsiya yangi sharoitlarda qayta tiklanishi va yangicha ko'rinishda namoyon bo'lishini bildiradi.

Innovatsion pedagogik jarayonlarni amalga oshirishda bir qator metodologik yondashuvlar muhim ahamiyatga ega. Madaniyatshunoslik yondashuvi bilish jarayonida inson omilining ustuvorligini ta'kidlaydi. Shaxsiy-faoliyat yondashuvi ta'lim jarayonida yangi pedagogik texnologiyalardan foydalanishni nazarda tutadi. Dialogik yondashuv ko'p tomonlama muloqot orqali kasbiy tayyorgarlikni shaxsga yo'naltirishga xizmat qiladi. Individual-ijodiy yondashuv esa o'qituvchi va talabalar o'rtasidagi hamkorlikka asoslangan kreativ faoliyatni rivojlantirishni ko'zda tutadi.

Innovatsion pedagogik jarayonlarning asosiy belgilari sifatida o'quvchilarning o'zini-o'zi boshqarish ko'nikmalarining rivojlanganligi, ularning bilish faoliyatining faolligi hamda ta'lim jarayonidagi tashabbuskorlik darajasining ortishi ko'rsatiladi.

Bunday jarayonda o'quvchi passiv qabul qiluvchi emas, balki faol subyekt sifatida ishtirok etadi.

Pedagoglarda kreativlikni rivojlantirish maqsadida maxsus metodik dasturlar ishlab chiqiladi. Ular quyidagilarni o'z ichiga oladi: ijodiy fikrlash va pedagogik masalalarni hal qilish bo'yicha psixologik-pedagogik tahlillar; innovatsion faoliyatni amalga oshirishning texnologik va tuzilmaviy asoslari; yangilikni qabul qilishdagi psixologik to'siqlarni bartaraf etish; nizolarsiz muloqot treninglari; ijodiy masalalarni ochish, "Aqliy hujum", innovatsion o'yinlar va boshqa interaktiv metodlar; shuningdek, o'qituvchining refleksiv qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan mashg'ulotlar.

O'qituvchining innovatsion faoliyatga tayyorgarligini baholashda uning shaxsiy va kasbiy xususiyatlari muhim mezon hisoblanadi. Jumladan, ijodiy yo'nalganlik, pedagogik tadqiqot metodlarini bilish, ijodiy faoliyatni mustaqil olib borish, tahlil va umumlashtirish qobiliyati, hamkorlik va o'zaro yordamga tayyorlik, ko'p sonli yechimlarni amaliy qo'llash, mustaqil fikrlash, tasavvur va

ijodiy hayol, tavakkalchilik, tanqidiy fikrlash hamda o'z faoliyatini tahlil qila olish kabi sifatlar pedagogning kreativligini belgilaydi.

Bu jihatlar o'qituvchining kreativligi va innovatsion munosabati rivojlanayotgan pedagogik muhit ta'sirida shakllanishini ko'rsatadi. Kreativlik — mavjud bilim chegarasidan chiqish, dolzarb muammoni shaxsiy fikr va yondashuv asosida qo'yish va hal etish qobiliyatidir. O'qituvchi faoliyat yuritadigan muhit yuqori darajadagi noaniqlik va ko'p variantlilikka ega bo'lishi lozim. Noaniqlik tayyor yo'nalishlarni qabul qilishni emas, balki mustaqil izlanishni rag'batlantiradi; ko'p variantlilik esa muqobil yechimlarni topish imkonini beradi.

Olima R.A. Mavlanovanning tadqiqotlarida talaba-yoshlar kreativligini rivojlantirishga qaratilgan refleksiv-innovatsion amaliyot dasturi taklif etilgan. Mazkur dastur ishtirokchilarni tanishtirish va emotsional-refleksiv ochiqlik muhitini yaratishdan boshlanadi. Keyingi bosqichlarda ijodiy fikrlashni rivojlantiruvchi mashqlar, hikoya yaratish va uni pedagogik vaziyatlarga tatbiq etish, qahramonlar xarakterini tahlil qilish, maktab muammolarini aniqlash va modellashtirish kabi faoliyatlar amalga oshiriladi.

Dastur doirasida “Assotsiativ davra”, “Pedagogik konsilium”, “Ijodiy tortishuvlar”, “Ochiq darslar”, “Praktikumlar” kabi mashqlar qo'llanilib, talabalar o'z refleksiv fikrlashini baholash va tahlil qilish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Bu jarayon pedagogik innovatsion faoliyatning tarkibiy qismlarini modellashtirishga xizmat qiladi.

Yuqoridagilardan kelib chiqib aytish mumkinki, o'qituvchining kreativligi va innovatsion faoliyati zamonaviy ta'lim tizimining muhim omili hisoblanadi. Innovatsion muhit va kreativ yondashuv uyg'unlashgandagina pedagogik jarayon samaradorligi oshadi hamda bo'lajak mutaxassislarning kreativ kompetentligini shakllantirish imkoniyati kengayadi.

Nazorat savollari:

1. *Ma'ruza matnining vizual xususiyati – matnni vizual jihatdan tashkil etishning ma'ruza samaradorligidagi ahamiyati qanday?*
2. *O'quv topshiriqlari turlari – ularning asosiy turlari qaysilar?*
3. *O'quv mashg'ulotlari uchun topshiriqlarni shakllantirish –*

nimalarga e'tibor qaratish zarur?

4. *O'quv topshiriqlari uchun ish qog'ozlarini tayyorlash – bu jarayonning didaktik ahamiyati nima?*
5. *Kreativ yondashuv asosida nazorat va sinov topshiriqlarini tayyorlash – qanday talablar inobatga olinadi?*
6. *Talabalarning o'quv faolligini oshirish – keys va darajali testlar to'plamini shakllantirishning ahamiyati qanday?*

8- MAVZU. PEDAGOGIK QOBILIYATNI

SHAKLLANTIRISHDA KREATIV

YONDOSHUV

Reja:

1. Qobiliyatning pedagogik-psixologik tasnifi.
2. O'qituvchi pedagogik qobiliyatini rivojlantirishda kreativ funksiyalari.
3. Pedagogik qobiliyatning asosiy sifatlari va xususiyatlari.

Tayanch tushunchalar: kreativlik, qobiliyat, pedagogik qobiliyat, ijodiylik, ijodiy faoliyat, ijodiy tasavvur

Ma'lumki, pedagogning kasbiy ijodkorlik metodologiyasidan xabardor bo'lishi, ijodiy tafakkurni rivojlantira olishi hamda kreativ xarakterga ega shaxsiy sifatlarni yetarli darajada o'zlashtirishi zamonaviy ta'lim tizimining muhim talablaridan biridir. Ijodkor shaxs o'zaro uyg'un holda amalga oshirilgan ijodiy faoliyat va yaratilgan mahsulotlar orqali rivojlanadi. Bu jarayonning tezligi va qamrovi biologik hamda ijtimoiy omillar, shaxsning faollik darajasi, kreativ sifatlari, shuningdek mavjud shart-sharoitlar va hayotiy hamda kasbiy vaziyatlarga bevosita bog'liqdir.

Zamonaviy sharoitda pedagogning kreativlik sifatlariga ega bo'lishi kasbiy kompetentligining ajralmas qismi sifatida qaralmoqda. So'nggi yillarda yetakchi xorijiy mamlakatlar ta'lim tizimida talabalar va o'quvchilarda kreativlikni shakllantirish masalasiga alohida e'tibor qaratilmoqda. Bu borada Bronson va Merriyman (2010), Ken Robinson (2007), Fisher va Treffinger (2008) hamda boshqa tadqiqotchilar tomonidan olib borilgan ilmiy izlanishlar kreativlikni rivojlantirishning nazariy va amaliy asoslarini ochib bergan. Ularning tadqiqotlarida ta'lim jarayonida erkin fikrlash muhiti, muammoli vaziyatlar, mustaqil izlanish va innovatsion metodlardan foydalanish zarurligi ta'kidlanadi.

Hozirgi vaqtda o'qituvchilarda pedagogik faoliyatni kreativ yondashuv asosida tashkil etish ko'nikma va malakalarini shakllantirishga doir ko'plab adabiyotlar chop etilmoqda. Ta'lim departamentlari tomonidan tayyorlangan videolavhalar asosida noan'anaviy darslar tashkil etilmoqda, interaktiv metodlar

keng joriy qilinmoqda. Biroq salmoqli amaliy ishlar olib borilayotganiga qaramay, ko'plab o'qituvchilar hali ham o'zlarida hamda talabalarda kreativlik sifatlarini qanday samarali shakllantirish mumkinligi borasida yetarli tajribaga ega emaslar.

Amaliy harakatlar talabalarda muayyan darajada yutuqqa erishish, oldinga intilish ehtiyojini shakllantiradi va ularning o'quv-bilish qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi. Ammo o'quv yilining yakuniga kelib, oliy ta'lim muassasalarida talabalarning fanlarni o'zlashtirish ko'rsatkichlarida yuqori darajadagi ijobiy natijalar har doim ham kuzatilmayapti. Ko'plab talabalar ta'limga bo'lgan qiziqishini yo'qotmoqda, natijada o'qituvchilarning ham kasbiy faoliyatga bo'lgan motivatsiyasi susaymoqda.

Ta'lim tizimini boshqaruvchi organlar tomonidan ta'lim olishga nisbatan xohish-istagi past bo'lgan talabalar hamda ularni o'qitishga qiziqmayotgan pedagoglar faoliyatini o'zgartirish yuzasidan turli chora-tadbirlar belgilanayotgan bo'lsa-da, vaziyat sezilarli darajada o'zgarayotgani yo'q. Buning sababi nimada?

Ehtimol, darslarning haddan tashqari qat'iy rejalashtirilganligi, ijodiy erkinlik uchun yetarli imkoniyatning mavjud emasligi talabalarda qiziqish uyg'otmayotgandir. Balki ta'lim mazmunining muayyan qolipga solinganligi, standartlashgan yondashuvning ustuvorligi talabalar uchun yetarli stimul bermayotgandir. Ta'lim jarayonining bir xil ssenariy asosida tashkil etilishi, muammoli vaziyatlarning yetishmasligi, tanlov imkoniyatining cheklanganligi talabaning ichki motivatsiyasini pasaytirishi mumkin.

Shunday ekan, zamonaviy ta'lim tizimida kreativ yondashuvni faqat metod darajasida emas, balki ta'lim falsafasi darajasida joriy etish zarur. Pedagog ijodiy fikrlashni o'zi namoyon etgan taqdirdagina, talabalarda ham kreativ sifatlar shakllanishi mumkin. Ta'lim jarayonini moslashuvchan, muammoli, tanlovga asoslangan va shaxsga yo'naltirilgan tarzda tashkil etish orqali talabalarning qiziqishi, ichki motivatsiyasi va bilish faolligini oshirish mumkin.

Demak, pedagogning kreativligi nafaqat shaxsiy sifat, balki ta'lim tizimini samarali yangilashning muhim omilidir. Kreativ yondashuv asosida tashkil etilgan

ta'lim jarayoni talabalarning bilimlarni chuqur o'zlashtirishi, mustaqil fikrlashi va innovatsion kompetentligini rivojlantirishga xizmat qiladi.

O'quv mashg'ulotlarini haddan tashqari qat'iy va o'zgarmas shaklda rejalashtirish ba'zan talabalarning tanqidiy hamda kreativ tafakkurini rivojlantirishga to'sqinlik qilishi

mumkin. Moslashuvchan, vaziyatga qarab yangilanadigan va talabalarni faol ishtirokga undaydigan dars modeli esa ularni ijodiy fikrlashga, yangi g'oyalar yaratishga hamda ta'lim jarayoniga nisbatan munosabatini ijobiy tomonga o'zgartirishga xizmat qiladi. Shu ma'noda o'quv mashg'ulotlarida yetishmayotgan asosiy omillardan biri — kreativlikdir.

Shaxsda kreativlik sifatlarini rivojlantirish jarayonining mohiyatini anglash uchun avvalo "kreativlik" tushunchasining mazmunini aniqlab olish zarur. Ken Robinsonning fikriga ko'ra, "kreativlik — o'z qiymatiga ega original g'oyalar majmui"dir (Azzam, 2009). Gardner esa kreativlikni shaxs tomonidan amalga oshiriladigan amaliy harakat sifatida izohlaydi va u yangilikni aks ettirishi hamda amaliy qiymatga ega bo'lishi lozimligini ta'kidlaydi. Demak, kreativlik nafaqat noodatiy fikrlash, balki amaliy natija beruvchi yangilik yaratish jarayonidir.

Ilmiy tadqiqotlarda intellekt va kreativlik o'rtasidagi bog'liqlik masalasida turli qarashlar mavjud. Ayrim tadqiqotchilar ular o'rtasida bevosita aloqadorlik yo'qligini ta'kidlasa, boshqalar kreativlik va intellekt darajasi o'zaro bog'liq ekanligini ko'rsatadi (Kim, 2005). Shu bois kreativlikni faqat yuqori intellekt bilan bog'lash to'liq asosli emas; u shaxsning motivatsiyasi, muhit va tajribasi bilan ham chambarchas bog'liqdir.

Har tomonlama fikrlash talabalardan masalalarni hal qilish jarayonida ko'plab g'oyalarni hisobga olishni talab qiladi. Aksincha, bir tomonlama fikrlash faqat bitta to'g'ri javobga yo'naltirilgan bo'ladi. Amalda esa masalani tahlil qilish jarayonida har ikki fikrlash turi uyg'unlashadi. Shu sababli kreativlikni rivojlantirishda divergent (ko'p variantli) va konvergent (bir yo'nalishli) fikrlash birdek muhim ahamiyat kasb etadi.

Ta'limning dolzarb muammolaridan biri — yangi bilimlar, innovatsion usul va vositalar, yangi faoliyat turlarini yaratishga qodir bo'lgan ijodiy shaxsni shakllantirishdir.

A.I. Ostromov va O.F. Ostroumovalarning ta'kidlashicha, ijodiy shaxsni shakllantirish zarurati, birinchidan, uning hayotiy yo'nalganligini belgilashi; ikkinchidan, ijtimoiy ijodkorlikning asosiy omili bo'lishi; uchinchidan esa, ijodiy ta'lim va tarbiyaning konseptual psixologik-pedagogik tamoyillarini o'zida mujassam etishi bilan izohlanadi.

Bugungi kunda ta'limni axborot texnologiyalarisiz tasavvur etib bo'lmaydi. Shaxsiy kompyuter va internet ta'lim imkoniyatlarini tubdan o'zgartirdi, yangi pedagogik texnologiyalarni tatbiq etish uchun keng imkoniyatlar yaratdi. Mustaqillik sharoitida O'zbekistonda ta'lim tizimini isloh qilish jarayoni ham ilg'or axborot texnologiyalarini

joriy etish bilan uzviy bog'liq. Rivojlangan mamlakatlarda ta'limni texnologiyalashtirishga alohida e'tibor qaratilmoqda, pedagogik texnologiyalarni joriy etish esa ta'lim sohasidagi islohotlarning markaziy yo'nalishiga aylangan.

O'zbekiston Respublikasida oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasida talabalarda mustaqil ta'lim olish, tanqidiy va ijodiy fikrlash, tizimli tahlil qilish hamda tadbirkorlik ko'nikmalarini shakllantirish ustuvor vazifa sifatida belgilangan. Bu esa kompetensiyaga asoslangan ta'lim metodikalarini joriy etish, amaliy ko'nikmalarni rivojlantirish va xalqaro standartlarga mos ilg'or pedagogik texnologiyalarni keng qo'llashni taqozo etadi.

Kreativlik shaxsning yaxlit xususiyatlarini, zehni tezlik va o'tkirlik darajasini ifodalaydi hamda iqtidorning muhim omili sifatida namoyon bo'ladi. Biroq pedagog o'z-o'zidan ijodkor bo'lib qolmaydi. Kreativlikni rivojlantirish uchun maxsus metodik yondashuvlar, refleksiv tahlil, tajriba almashinuvi va uzluksiz o'z ustida ishlash zarur. Ijodkorlik va yaratuvchanlik bugungi mutaxassisdan talab etiladigan asosiy sifatlar qatorida yuqori o'rinni egallaydi.

Zamon taraqqiyoti har bir davlat va uning fuqarolaridan muntazam ravishda yangilik sari intilishni, kutilmagan yondashuvlar va innovatsion yechimlarni talab qilmoqda. Ushbu jarayondan ortda qolish esa raqobatbardoshlikning pasayishiga va ilg'or davlatlarga qaramlikka olib kelishi mumkin. Shunday ekan, zamonaviy pedagog shiddat bilan o'zgarayotgan raqamlashtirish davrida faol ishtirokchi

bo'lishi, yangi huquqiy, ijtimoiy va texnologik o'zgarishlarga moslashishi zarur.

Aynan kreativ qobiliyatga ega pedagoglarga ta'lim tizimini zamon talablari asosida yangilay oladi va mamlakatimizning rivojlangan davlatlar qatoridan munosib o'rin egallashida muhim rol o'ynaydi. Bugungi kunda ijodkorlik, yaratuvchanlik va yangilik yaratishga yo'naltirilgan faoliyat kreativ faoliyat sifatida e'tirof etilmoqda. Demak, pedagogning kreativligi — nafaqat shaxsiy sifat, balki milliy taraqqiyot omilidir. Har qanday qobiliyat shaxsga xos murakkab psixologik tuzilma bo'lib, u muayyan faoliyat talablariga mos keluvchi xususiyatlar tizimini o'z ichiga oladi. Qobiliyat deganda alohida bir sifat emas, balki shaxsning faoliyat talablariga javob bera oladigan hamda ushbu faoliyatda yuqori natijalarga erishishni ta'minlovchi sifatlar sintezi tushuniladi.

Demak, qobiliyat – bu shaxsning muvaffaqiyatli faoliyat yuritishiga imkon beruvchi ichki psixologik imkoniyatlar majmui hisoblanadi.

Barcha qobiliyatlar uchun tayanch xususiyatlardan biri kuzatuvchanlikdir. Kuzatuvchanlik insonning obyekt yoki hodisadagi muhim belgilarni ko'ra olish, ularni farqlay bilish va mazmunini anglay olish ko'nikmasini anglatadi. Qobiliyatning yetakchi jihatlaridan yana biri — narsa va hodisalar mohiyatini ijodiy tasavvur eta olishdir. Tasavvur va tafakkurning uyg'unligi shaxsga mavjud vaziyatdan tashqariga chiqish, yangi g'oyalarni ilgari surish imkonini beradi.

Qobiliyat taraqqiyotining tabiiy sharti sifatida miya tuzilishining sezgi a'zolari va funksional xususiyatlariga bog'liq bo'lgan layoqat namoyon bo'ladi. Layoqat — bu qobiliyatning biologik asosi bo'lib, u ko'p qirrali xarakterga ega. Shaxs oldiga qo'yilgan talablarning tabiatiga qarab ayni bir xil layoqat asosida turli qobiliyatlar rivojlanishi mumkin. Tarixan F.A. Gall tomonidan ilgari surilgan fikrga ko'ra, insonning aqliy va boshqa qobiliyatlari miya yarim sharlarida maxsus markazlarga ega bo'lib, ularning rivojlanish darajasi miya qismlarining hajmiga bog'liq, degan qarash mavjud bo'lgan. Biroq zamonaviy fan qobiliyatlarni faqat anatomik tuzilma bilan izohlash yetarli emasligini, ular ijtimoiy muhit va faoliyat jarayonida rivojlanishini ta'kidlaydi.

Qobiliyatlar, ayniqsa, kasbiy faoliyat jarayonida rivojlanadi. Ularni takomillashtirishning birinchi sharti — faoliyatga bo'lgan ehtiyojni

shakllantirishdir. Mehnatga qiziqish va unga odatlanish qobiliyat taraqqiyotida muhim rol o'ynaydi. Shaxsning talantli bo'lishi uning psixik jarayonlari — idrok, xotira, tafakkur, tasavvur, diqqat kabi sifatlarning rivojlanish darajasi bilan chambarchas bog'liqdir. Masalan, musiqachi uchun eshitish idroki, rassom uchun ko'rish idroki alohida ahamiyat kasb etadi. Ayrim qobiliyatlarning takomillashuvida tegishli bilish jarayonlarining yuqori darajada rivojlanganligi hal qiluvchi omil bo'lib xizmat qiladi.

Shaxs o'z qobiliyatlarini rivojlantirish bilan shug'ullanar ekan, bu jarayon shunchaki individual maqsad emas, balki jamiyatga foydali a'zo bo'lib yetishish vazifasi bilan bog'liq bo'lishi lozim. Qobiliyatning haqiqiy qiymati uning ijtimoiy ahamiyatida namoyon bo'ladi.

Kreativ qobiliyat pedagog faoliyatida alohida o'rin tutadi. Bu — o'qituvchining o'z ongida yangi tushunchalarni o'zlashtirish, ularni tahlil qilish, yangilikka intilish, o'z sohasiga oid axborotlarni tizimlashtirish hamda ularni ta'lim-tarbiya jarayoniga tatbiq eta olish qobiliyatidir. Kreativ pedagog o'z faoliyatini doimiy ravishda boyitib boradi, mavjud bilimlar asosida yangi metodik yechimlar ishlab chiqadi.

Kreativlik keng ma'noda tafakkur qobiliyati va har qanday hayotiy jarayonga nisbatan yangicha yondashuvdir. Mazmunan kreativlik kundalik hayotda — ish faoliyatida, shaxslararo munosabatlarda, o'qish jarayonida va o'z-o'zini rivojlantirishda namoyon bo'ladigan kreativ kompetentlikni anglatadi. Ijod tushunchasi faqat musavvir, musiqachi, rejissyor, aktyor yoki yozuvchilarga xos emas. U shifokor, muhandis, pedagog va boshqa mutaxassislar faoliyatida ham namoyon bo'lishi mumkin. Chunki har qanday kasbda muammoni yangicha ko'ra bilish, samarali yechim topish va yangilik yaratish jarayoni mavjud.

Shunday qilib, qobiliyat va kreativlik shaxsning kasbiy va ijtimoiy rivojlanishida muhim omil bo'lib, ular biologik asos, psixik jarayonlar, muhit va faoliyat uyg'unligida shakllanadi. Ayniqsa, pedagog kasbida kreativ qobiliyat ta'lim jarayonining samaradorligini ta'minlovchi asosiy sifat sifatida namoyon bo'ladi.

Pedagogika (yunoncha “*paidagogike*” — “paidagogos” — bola va “yetaklayman”) ijtimoiy tarbiyaning umumiy qonuniyatlarini, muayyan jamiyatda yagona ijtimoiy maqsadga muvofiq yosh avlodni tarbiyalash hamda unga ta’lim berishning mohiyati, mazmuni va muammolarini o’rganadigan fan hisoblanadi. Pedagogika shaxs rivojlanishini ilmiy asosda tadqiq etib, ta’lim va tarbiya jarayonining nazariy hamda amaliy jihatlarini yoritadi.

Pedagogika fani shaxsni rivojlantirish jarayonini ikki asosiy nazariy yo’nalishda o’rganadi:

1. ***Didaktika (ta’lim nazariyasi)*** – ta’lim jarayonining mazmuni, qonuniyatlari, metod va shakllarini o’rganadi.
2. ***Tarbiya nazariyasi*** – shaxsni ma’naviy-axloqiy, ijtimoiy va madaniy jihatdan shakllantirish masalalarini tadqiq etadi.

Qobiliyat — bu har bir shaxsga xos psixologik xususiyat bo’lib, u insonning muayyan faoliyatni muvaffaqiyatli amalga oshirish imkoniyatini belgilaydi. Qobiliyat inson hayoti davomida shakllanadi, rivojlanadi va faoliyat jarayonida namoyon bo’ladi. Har bir insonda bir nechta qobiliyatlar mavjud bo’lib, ular kasbiy faoliyat va ijtimoiy hayot davomida takomillashib boradi. Insonning hayotda o’z o’rnini topishi, kasb yoki hunar tanlashi va unda muvaffaqiyat qozonishi ko’p jihatdan qobiliyat darajasiga bog’liq. Pedagogik qobiliyat esa o’qituvchi faoliyati uchun zarur bo’lgan muhim kasbiy sifatdir. Ayrim shaxslarda pedagogik qobiliyat tug’ma layoqat sifatida namoyon bo’lsa, boshqalarda u ta’lim, tajriba va o’z ustida ishlash orqali shakllanadi. Pedagogik qobiliyat

quyidagi to’rtta asosiy xususiyatni o’z ichiga oladi:

1. *Asosiy xususiyatlar*
2. *Yetakchi xususiyatlar*
3. *Yordamchi xususiyatlar*
4. *Tayanch xususiyatlar*

Pedagogik qobiliyatning asosiy tarkibiy qismlaridan biri — kommunikativlikdir. Kommunikatsiya o’qituvchining o’quvchilar, ota-onalar, mahalla faollari va hamkasblar bilan samarali muloqot o’rnatish qobiliyatini anglatadi. O’qituvchining nutqi, muomala madaniyati, tinglay bilishi va empatiya ko’nikmalari uning pedagogik mahoratini belgilaydi.

Bugungi kunda pedagoglarning kasbiy qobiliyatlarini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Bu jarayonning asosiy maqsadi — kelajak pedagoglarini bilimli, mas'uliyatli va kasbiga sodiq mutaxassis sifatida tarbiyalash, shuningdek, o'quvchilarni barkamol shaxslar etib shakllantirishdan iboratdir.

Qobiliyat — bu insonning muayyan faoliyatga layoqati va uni muvaffaqiyatli amalga oshirish sharti hisoblanadi. U har bir insonda o'ziga xos tarzda namoyon bo'ladi. Qobiliyat hayot davomida rivojlantiriladi yoki aksincha, undan yetarlicha foydalanilmasa, sustlashib qolishi mumkin.

Bilim esa ilmiy izlanishlar va tajriba natijasida hosil bo'lgan tushunchalar tizimidir. Bilim insonning o'z tajribasi yoki boshqalarning ilmiy faoliyati natijasida shakllanadi. Ilmni shartli ravishda ikki turga ajratish mumkin:

- **Foydali ilm** — inson hayoti va faoliyatida amaliy ahamiyat kasb etadigan bilim;
 - **Foydasiz ilm** — o'rganilgan, biroq amaliyotda qo'llanilmaydigan bilim.
- Ko'nikma — o'qituvchining kasbiy faoliyati jarayonida orttirilgan tajriba va bilimlar asosida shakllangan ish usulidir. Bu o'qituvchining bilim va tajribasiga tayangan holda faoliyat yuritish qobiliyatidir.

Malaka esa ongli faoliyatni bajarish jarayonida shakllanadigan, avtomatlashtirilgan kasbiy harakatlar yig'indisidir. Malaka kasbiy intellektning amaliy ko'rinishi bo'lib, tajriba orqali mustahkamlanadi.

Shunday qilib, pedagogika fani shaxsni har tomonlama rivojlantirishga qaratilgan bo'lib, pedagogik qobiliyat, bilim, ko'nikma va malaka o'qituvchining kasbiy kompetentligini belgilovchi muhim omillar hisoblanadi. Ayniqsa, zamonaviy ta'lim sharoitida pedagogik qobiliyat va kommunikativlik o'qituvchining muvaffaqiyatli faoliyat yuritishida hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi.

Demak, malaka o'qituvchining kasbiy intellektiga tayangan holda uning amaliy faoliyatida namoyon bo'ladigan avtomatlashtirilgan harakatlar tizimidir. Malaka pedagogning ongli ravishda egallagan bilim va ko'nikmalari asosida shakllanib, ish faoliyatini samarali tashkil etishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Mohirlik esa pedagogik ko'nikmalar yig'indisi bo'lib, o'qituvchining kasbiy

tajribasi asosida dars jarayonini Davlat ta'lim standartlari talablari darajasida tashkil eta olish qobiliyatini anglatadi. Mohir pedagog o'z faoliyatini puxta rejalashtiradi, samarali metodlardan foydalanadi va belgilangan maqsadlarga erishadi.

Mahsuldorlik — muayyan muammoga ijodiy yondashib, unga samarali yechim topish qobiliyatidir. Bunda pedagog avvalo muammoning kelib chiqish sabablarini tahlil qiladi, ularni bartaraf etish yo'llarini ishlab chiqadi va amaliyotga tatbiq etadi. Evristik qobiliyat esa kasbga oid yangiliklardan xabardor bo'lish, ularni faoliyatda qo'llash va targ'ib qilishni anglatadi. Kreativlik esa mavjud tajriba asosida yangi g'oya, metod va nazariyalar yaratish qobiliyati bo'lib, zamon bilan hamnafas holda yangicha yondashuvlarni ishlab chiqishni taqozo etadi.

Pedagogik qobiliyatlar funksiyasiga ko'ra ikki turga bo'linadi:

1. **Umumiy qobiliyatlar** — aqliy faoliyat, tanqidiy va tizimli fikrlash, tahlil qilish, sintezlash, tezkor reaksiya, diqqatni jamlash va e'tiborlilik kabi sifatlarni o'z ichiga oladi.

2. **Maxsus qobiliyatlar** — tashkilotchilik, muhandislik-texnik, loyihalashtirish, matematik, ijodiy, badiiy va musiqaviy qobiliyatlarni qamrab oladi.

Talant esa muayyan faoliyatni mustaqil, mukammal va muvaffaqiyatli bajarishni ta'minlaydigan noyob qobiliyatlar birikmasidir.

Olimlar pedagogik qobiliyatning asosiy xususiyatlari sifatida quyidagilarni ko'rsatadilar:

- o'z kasbiga muhabbat va o'quvchilarga mehr bilan munosabatda bo'lish;
- mutaxassislik fanini chuqur bilish va unga qiziqish;
- pedagogik takt va estetik didga ega bo'lish;
- bolalar jamoasiga singa olish;
- mehnatga ijodiy yondashish;
- javobgarlikni his etish;
- tarbiyaviy bilimlarga ega bo'lish.

Pedagogik qobiliyatlar tizimi asosiy, tayanch, yetakchi va yordamchi xususiyatlardan iborat.

Kommunikativ qobiliyat pedagogik faoliyatning muhim tarkibiy qismi bo'lib, o'qituvchining o'quvchilar, ota-onalar, mahalla faollari va pedagogik jamoa bilan

samarali muloqotini ta'minlaydi.

Perseptiv qobiliyat — kuzatuvchanlik, o'quvchining ruhiy olamini anglay olish va vaziyatga adolatli yondasha bilishdir.

Empatik qobiliyat — o'quvchilarning hissiy holatini tushunish, ularga hamdard bo'lish va to'g'ri maslahat bera olishdir.

Didaktik qobiliyat — darsni samarali tashkil etish va uni Davlat ta'lim standartlari hamda xalqaro talablar asosida olib borishdir.

Tashkiliy qobiliyat — o'quvchilarni jamoaviy faoliyatga jalb qilish va ularning iste'dodlarini rivojlantirishdir.

Konstruktiv qobiliyat — o'quv jarayonini puxta rejalashtirish va metodlarni to'g'ri tanlashdir.

Bilish qobiliyati — o'z fanini chuqur bilish bilan birga, unga aloqador fanlardan ham xabardor bo'lishdir.

Anglash qobiliyati — har bir o'quvchining individual xususiyatlarini hisobga olib, ularga adolatli munosabatda bo'lishdir.

Yetakchi xususiyat har bir pedagogda o'ziga xos tarzda namoyon bo'ladi. Bu uning individual uslubini belgilaydi. Tayanch xususiyat esa kuzatuvchanlik va ko'ra bilish qobiliyatidir. Yordamchi xususiyatlarga esa hozirjavoblik, tanqidiy fikrlash, nutq madaniyati, aktyorlik mahorati, pedagogik takt va nazokat kiradi.

Kommunikativ qobiliyatning asosiy yo'nalishlari:

1. O'quvchilarni ishontirish;
2. Ularning ongiga ta'sir etish;
3. Taqlid jarayonini boshqarish.

Pedagog o'quvchiga ta'sir ko'rsatishda hissiyotlarga berilmasligi, har bir o'quvchining psixologik holatini o'rganishi, sinfdagi norasmiy yetakchini aniqlashi va pedagogik mahoratini doimiy takomillashtirib borishi zarur.

Pedagogik ta'sir ko'rsatishning asosiy usullari: talab qo'yish, istiqbolni belgilash, rag'batlantirish va jazolash, jamoatchilik fikridan foydalanish.

Pedagogik munosabatda muvaffaqiyatga erishish uchun o'qituvchi:

- sinf xususiyatlarini oldindan bilishi,
- samimiy va demokratik muhit yaratishi,
- munosabatlarni tahlil qilib borishi lozim.

Yosh o'qituvchi uchun xushmuomalalik mezonlari esa o'z ustida ishlash,

kasbiy faoliyatini baholash, autogen mashqlar orqali o'zini boshqarish, milliy muomala madaniyatiga tayanish va nutqiy mahoratni rivojlantirishdan iboratdir.

Shunday qilib, pedagogik qobiliyat — bu o'qituvchining kasbiy kompetentligini belgilovchi murakkab va ko'p qirrali tizim bo'lib, u bilim, ko'nikma, malaka, mahorat va shaxsiy sifatlar uyg'unligida namoyon bo'ladi. Zamonaviy ta'lim sharoitida pedagogning kommunikativ, didaktik va kreativ qobiliyatlari uning kasbiy muvaffaqiyatining asosiy omili hisoblanadi.

O'qituvchi — bu shunday shaxski, u o'quvchini ruhlantirishi, unda ishonch uyg'otishi yoki aksincha, noto'g'ri yondashuv orqali uning ruhiyati va motivatsiyasiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shu sababli o'qituvchi nafaqat bilim beruvchi, balki

shaxsni shakllantiruvchi muhim ijtimoiy subyekt hisoblanadi. U o'z pedagogik qobiliyatlaridan samarali foydalangan holda o'quvchining jamiyatda o'z o'rnini topishiga, mustaqil fikrlovchi va faol fuqaroga aylanishiga ko'maklashishi zarur.

O'qituvchi har bir darsni puxta rejalashtirishi lozim. Dars jarayonini qisqa vaqt ichida, ortiqcha kuch sarflamasdan, Davlat ta'lim standartlari talablari asosida hamda zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalaridan foydalangan holda tashkil etish uning kasbiy mahoratini ko'rsatadi. Mazmunli, tizimli va maqsadga yo'naltirilgan dars o'quvchilarning bilimni samarali o'zlashtirishiga xizmat qiladi.

Pedagog o'zi faoliyat yuritayotgan sinf jamoasini chuqur o'rganishi, ular bilan samimiy va bevosita aloqa o'rnatishi zarur. Har bir o'quvchini alohida shaxs sifatida ko'rib, uning qobiliyatlari, qiziqishlari va psixologik xususiyatlarini aniqlashi hamda shu asosda ularni jamoat ishlari va fan to'garaklariga jalb etishi muhimdir. Bu jarayon o'quvchilarning ijtimoiy faolligini oshiradi va shaxsiy salohiyatini rivojlantirishga yordam beradi.

Sinf jamoasi bilan muntazam fikr almashish, o'quvchilarning qarash va takliflarini inobatga olish pedagogik jarayonning demokratik tamoyillariga asoslanadi. O'qituvchi o'z tarbiyalanuvchilariga asosli talab qo'yishi, jamoani adolat bilan boshqarishi va yetakchilikni mas'uliyat bilan amalga oshirishi lozim. Shu bilan birga, sinf jamoasidagi norasmiy yetakchini aniqlab, uning ta'sir

doirasini to'g'ri yo'naltirish ham muhim pedagogik vazifalardan biridir.

Har bir o'quvchining ruhiy holatini, o'zlashtirish darajasini va ijtimoiy faolligini to'g'ri baholash o'qituvchining perseptiv va empatik qobiliyatlariga bog'liq. O'qituvchi muammoli vaziyatlarga individual yondashib, har bir tarbiyalanuvchiga mos pedagogik yechimlar ishlab chiqishi zarur.

Zamonaviy pedagog nafaqat o'z mutaxassislik fanini chuqur bilishi, balki unga bevosita bog'liq bo'lgan fanlardan ham xabardor bo'lishi talab etiladi. Fanlararo integratsiya o'quvchilarning dunyoqarashini kengaytiradi va bilimlarning tizimli o'zlashtirilishini ta'minlaydi.

Demak, o'qituvchi o'quvchining kelajagi uchun mas'ul bo'lgan muhim shaxsdir. Agar sinf jamoasiga kichik bir davlat sifatida qaralsa, unda o'qituvchi boshqaruvchi va yo'naltiruvchi lider, norasmiy sinf sardori esa jamoa ichidagi ijtimoiy muvozanatni ta'minlovchi faol shaxs sifatida namoyon bo'ladi. Qolgan o'quvchilar esa o'z xulq-atvori, qobiliyati va faolligiga ko'ra jamoada o'z o'rnini egallaydi. Bu metafora pedagogik boshqaruvning murakkab va mas'uliyatli jarayon ekanligini ifodalaydi.

Shunday qilib, o'qituvchi shaxsiy namuna, kasbiy mahorat va adolatli boshqaruv orqali o'quvchilar jamoasini shakllantiradi, ularni barkamol inson sifatida voyaga yetkazishda hal qiluvchi rol o'ynaydi.

Nazorat savollari:

1. *Pedagogning kreativlik sifatlari qaysilarni o'z ichiga oladi?*
2. *Qobiliyatlar kasbiy faoliyat davomida qanday rivojlanadi?*
3. *Pedagogik qobiliyat deganda nimani tushunasiz?*
4. *Pedagogik qobiliyatning asosiy xususiyatlarini sanab bering.*
5. *Pedagogik qobiliyatlar funksiyalariga ko'ra nechiga bo'linadi?*
6. *Kommunikativ qobiliyatning nechta yo'nalishi mavjud?*

9- MAVZU. KASBIY KOMPETENSIYALARNI SHAKLLANTIRISHDA KREATIV YONDOSHUV

Reja:

1. *“Kompetentlik” va “kasbiy kompetentlik” tushunchalarining mohiyati. Kasbiy kompetentlik sifatlari.*
2. *Pedagogning kasbiy kompetentligini rivojlantirish. Pedagogik kompetensiya tushunchasi.*
3. *Bo‘lajak pedagoglarda pedagogik savodxonlikni oshirish tizimi.*
4. *Pedagogik kompetensiyalarni shakllantirishda ijodiy yondoshuv.*

Tayanch tushunchalar: kompetentlik, pedagogik kompetentlik, qobiliyat, kasbiy kompetentlik, malaka, mahorat, iqtidor texnologik kompetentlik, shaxsiy kompetentlik, ekstramental kompetentlik, maxsus kompetentlik

Kompetentlik (inglizcha *“competence”* — qobiliyat) — bu faoliyat jarayonida nazariy bilimlardan samarali foydalanish, yuqori darajadagi kasbiy malaka, mahorat va iqtidorni namoyon eta olish qobiliyatidir. Kasbiy kompetentlik mutaxassis tomonidan alohida bilim yoki ko‘nikmalarni egallashni emas, balki muayyan faoliyat yo‘nalishi bo‘yicha integrativ bilimlar va amaliy ko‘nikmalarni uyg‘un holda o‘zlashtirishni nazarda tutadi.

Kompetensiya mutaxassisdan doimiy ravishda o‘z bilimlarini boyitib borishni, yangi ma’lumotlarni o‘rganishni, muhim ijtimoiy talablarni anglay olishni, zarur axborotni izlab topish, uni qayta ishlash va amaliyotda samarali qo‘llay bilishni talab qiladi. Demak, kompetentlik — bu statik holat emas, balki uzluksiz rivojlanib boruvchi jarayondir.

Kasbiy kompetentlik quyidagi holatlarda yaqqol namoyon bo‘ladi:

- murakkab jarayonlarni boshqarishda;
- noaniq yoki nostandart vazifalarni bajarishda;
- bir-biriga zid ma’lumotlardan oqilona foydalanishda;
- kutilmagan vaziyatlarda tezkor va aniq harakat rejasini ishlab chiqishda.

Shu o'rinda ta'kidlash lozimki, har bir pedagogni ham to'liq kasbiy kompetent deb bo'lmaydi. Kasbiy kompetentlikka ega pedagog o'z bilimlarini muntazam ravishda boyitib boradi, kreativlikka intiladi, yangi axborotlarni izchil o'zlashtiradi, davr bilan hamnafas bo'ladi, o'z bilimlarini qayta ishlaydi va ularni amaliyotda qo'llashning samarali yo'llarini izlaydi.

Ma'lumki, pedagogik kompetentlik pedagogik jarayon asosida namoyon bo'ladi. Pedagogik jarayon to'g'ri tashkil etilgandagina ta'lim beruvchi o'z kompetentligini to'liq namoyon eta oladi.

Pedagogik jarayon — bu zarur bilimlar, amaliy ko'nikma va malakalar, shuningdek, shaxs va guruhning axloqiy-siyosiy, psixologik hamda jismoniy sifatlarini shakllantirish maqsadida ta'lim beruvchi va ta'lim oluvchi tomonidan tashkil etilgan hamda yo'naltirilgan faoliyatdir. Pedagogik jarayon boshqa ijtimoiy jarayonlar bilan uzviy bog'liq bo'lib, ta'lim oluvchini jamiyatdagi o'zgarishlardan xabardor qilish, uni ijtimoiy hayotga tayyorlash vazifasini ham bajaradi.

Kasbiy kompetentlik bir nechta asosiy sifatlar orqali namoyon bo'ladi:

1. Ijtimoiy kompetentlik

Ijtimoiy munosabatlarda faol bo'lish, kasbiy faoliyatda turli subyektlar bilan samarali muloqot qila olish, ijtimoiy mas'uliyatni his etish.

2. Maxsus kompetentlik

Kasbiy-pedagogik faoliyatni tashkil eta olish, pedagogik vazifalarni oqilona hal qilish, faoliyat natijalarini real baholay olish va bilim, ko'nikma, malakalarni izchil rivojlantirish.

Maxsus kompetentlik doirasida quyidagi tarkibiy kompetensiyalar ajralib turadi:

a) *Psixologik kompetentlik* — pedagogik jarayonda sog'lom psixologik muhit yaratish, ta'lim jarayoni ishtirokchilari bilan ijobiy muloqot o'rnatish, ziddiyatlarni anglay olish va bartaraf etish.

b) *Metodik kompetentlik* — ta'lim jarayonini metodik jihatdan to'g'ri tashkil etish, shakl, metod va vositalarni maqsadga muvofiq tanlash hamda samarali qo'llash.

c) *Informatsion kompetentlik* — axborotni izlash, saralash, qayta ishlash va undan maqsadli foydalanish ko'nikmasi.

d) *Kreativ kompetentlik* — pedagogik faoliyatga nisbatan tanqidiy va ijodiy yondashish, o'z ijodkorlik salohiyatini namoyon eta olish.

e) *Innovatsion kompetentlik* — ta'lim va tarbiya jarayonini takomillashtirishga doir yangi g'oyalarni ilgari surish va ularni amaliyotga tatbiq etish.

f) *Kommunikativ kompetentlik* — ta'lim jarayonining barcha ishtirokchilari bilan samarali, samimiy va madaniyatli muloqot olib borish.

g) *Shaxsiy kompetentlik* — kasbiy o'sishga intilish, malaka darajasini muntazam oshirib borish, ichki imkoniyatlarni ro'yobga chiqarish.

h) *Texnologik kompetentlik* — zamonaviy texnika va pedagogik texnologiyalardan samarali foydalanish.

i) *Ekstremal kompetentlik* — favqulodda vaziyatlarda, pedagogik nizolar yuzaga kelganda oqilona qaror qabul qilish va to'g'ri harakat qilish qobiliyati.

Kasbiy kompetentlik — bu pedagogning bilim, ko'nikma, malaka, shaxsiy sifat va kasbiy tajriba uyg'unligida namoyon bo'ladigan murakkab integrativ sifatdir. Zamonaviy ta'lim sharoitida pedagogning kompetentligi uning pedagogik jarayonni samarali tashkil etishi, ijtimoiy o'zgarishlarga moslashuvi va kreativ yondashuvi bilan belgilanadi.

Har bir pedagog o'z kasbiy kompetentligiga ega bo'ladi va aynan shu sifatlar orqali pedagogik jarayonning faol ishtirokchisiga aylanadi. Biroq pedagogik jarayonda muvaffaqiyatli ishtirok etish uchun yuqorida qayd etilgan kompetensiyalarni nafaqat bilish, balki ularni o'z shaxsida mujassam etish ham zarur. Kasbiy kompetentlikning barcha tarkibiy sifatlarini o'zida shakllantirgan pedagog ularni amaliyotda izchil va samarali qo'llay olishi lozim.

Pedagog o'z bilimlarini ta'lim oluvchiga aynan kasbiy kompetentligiga tayangan holda yetkaza olgan taqdirdagina ta'lim jarayonida haqiqiy natijaga erishadi. Chunki kompetent pedagog nafaqat bilim beruvchi, balki o'quvchining mustaqil fikrlashi, ijodiy yondashuvi va ijtimoiy faolligini rivojlantiruvchi shaxsdir.

Mutaxassis, ya'ni pedagog o'z kasbiy kompetentligini oshirish uchun doimiy

ravishda o‘z-o‘zini tahlil qilishi, o‘z ustida ishlashi va o‘z faoliyatini xolis baholay olishi zarur. Ayniqsa, o‘z ustida ishlash kasbiy rivojlanishning eng muhim omillaridan biridir. Pedagogning o‘z ustida ishlashi quyidagi jihatlarida namoyon bo‘ladi:

- kasbiy bilim, ko‘nikma va malakalarni muntazam takomillashtirib borish;
- faoliyatga tanqidiy va ijodiy yondashish;
- kasbiy va ijodiy hamkorlikka intilish;
- ishchanlik va tashkiliy qobiliyatni rivojlantirish;
- salbiy odatlarni bartaraf etish;
- ijobiy shaxsiy sifatlarni shakllantirish va mustahkamlash.

Demak, har bir bo‘lajak pedagog o‘z kasbiy kompetentligini anglab yetishi, o‘z ustida izchil ishlashi va o‘zini xolis baholay olishi zarur. Pedagog o‘zini to‘g‘ri baholay olgandagina o‘z kamchiliklarini ko‘ra oladi va ularni bartaraf etishga harakat qiladi. Bu esa uning kasbiy yetuk mutaxassis sifatida shakllanishiga xizmat qiladi.

Kasbiy kompetentlik nafaqat pedagogika, balki barcha sohalar uchun muhim omil hisoblanadi. Biroq pedagogika sohasida bu masala alohida dolzarblik kasb etadi. Chunki pedagogik jarayon bevosita inson shaxsini shakllantirish bilan bog‘liq bo‘lib, undagi har bir xato yoki muvaffaqiyat kelajak avlod taqdiriga ta’sir ko‘rsatadi.

Zamonaviy jamiyat ta’lim tizimi oldiga yuqori malakali, raqobatbardosh, tashabbuskor, ma’naviy va jismoniy jihatdan barkamol shaxslarni tarbiyalash vazifasini qo‘ymoqda. 2017–2021-yillarda O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasida ham yuksak bilimli va intellektual rivojlangan avlodni tarbiyalash, oliy ta’lim muassasalarida kompetent ilmiy-pedagogik kadrlar zaxirasini yaratish ustuvor vazifa sifatida belgilangan.

Shu nuqtai nazardan, “kompetentli pedagog kim?” va “uning shakllanish jarayoni qanday kechadi?” degan savollar dolzarb ahamiyat kasb etadi. Avvalo, “kompetensiya” va “kompetentlik” tushunchalarining farqini aniqlash muhimdir.

Kompetensiya — bu shaxsning muayyan faoliyat sohasida samarali harakat qilish uchun zarur bo‘lgan bilim, ko‘nikma va malakalar majmui.

Kompetentlik esa — ana shu kompetensiyalarni real amaliyotda samarali

qo'llay olish, vaziyatga mos ravishda qaror qabul qilish va natijaga erishish qobiliyatidir.

Demak, kompetensiya — imkoniyat, kompetentlik esa — ushbu imkoniyatning amaliy ifodasidir. Pedagogning haqiqiy kasbiy yetukligi aynan kompetentlik darajasi bilan belgilanadi.

Kompetent pedagog — bu o'z kasbiga mas'uliyat bilan yondashadigan, bilimni muntazam boyitib boradigan, o'z faoliyatini tahlil qila oladigan, zamonaviy talablarga mos ravishda ijodiy va innovatsion ishlay oladigan mutaxassisdir. Bunday pedagoggina pedagogik jarayonni samarali tashkil etib, jamiyat taraqqiyotiga munosib hissa qo'sha oladi.

Kompetentlik — bu pedagogning bilimlari, ko'nikmalari, qobiliyatlari va tajribasini o'z ichiga olgan integrativ tushuncha bo'lib, uning muayyan kasbiy faoliyatni samarali amalga oshirish qobiliyatini ifodalaydi. “Kompetensiya” va “kompetentlik” atamaları mazmunan o'zaro yaqin bo'lsa-da, ular orasida farq mavjud: kompetensiya — bu zarur bilim va ko'nikmalar majmui, kompetentlik esa — ushbu majmuaning amaliy faoliyatda namoyon bo'lish darajasidir.

Bo'lajak pedagogning kasbiy kompetentligini shakllantirish pedagoglarni tayyorlash tizimidagi murakkab va dolzarb masalalardan biridir. Ayniqsa, ta'limni modernizatsiyalash jarayonida kasbiy-pedagogik faoliyatga moslashish muammosi yanada dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Bugungi kunda pedagoglarni tayyorlash jarayoni nafaqat amaliy, psixologik, metodik va tadqiqotchilik yo'nalishlari bilan, balki kasbiy kompetentlikni shakllantirish talabi bilan ham boyib bormoqda.

Kasbiy kompetentlik tashhisi pedagogning kasbiy shakllanishiga oid muhim xarakteristikalarini o'z ichiga oladi. Jumladan, diagnostik, kommunikativ, boshqaruv va proektiv ko'nikmalar guruhi pedagogning kasbiy yetukligini belgilovchi asosiy mezonlar hisoblanadi.

Pedagogning bilish faoliyati o'rganilayotgan jarayonlarning murakkabligi, dinamikligi va nostandartligi bilan tavsiflanadi. Ijtimoiy hodisalarning noaniqligi, chegaralarning nisbiyligi pedagogdan yuqori darajadagi kuzatuvchanlik, suhbatdoshning ichki dunyosini modellashtirish qobiliyatini talab etadi. Shu bilan birga, o'z-o'zini tartibga solish, o'z bilim va malakalarini muntazam takomillashtirish, o'z xatti-harakatlarini boshqalarga nisbatan muvofiqlashtirish

kabi sifatlar kasbiy kompetentlikning muhim tarkibiy qismlaridir.

Pedagogning kasbiy tarbiyalanganlik layoqatliligi quyidagi turlarda namoyon bo'ladi:

- *Maxsus tarbiyalanganlik layoqatliligi* — kasbiy faoliyatni yuqori darajada egallaganlik, o'zining kelgusi kasbiy rivojlanishini loyihalash qobiliyati;

- *Ijtimoiy tarbiyalanganlik layoqatliligi* — jamoaviy faoliyat va hamkorlik ko'nikmalariga egalik, kasbiy muloqot madaniyatini o'zlashtirish hamda o'z kasbiy natijalari uchun ijtimoiy mas'uliyatni his etish.

Bo'lajak pedagogning kasbiy kompetentligi individual sifatlar asosida shakllanadi. Bular qatoriga iroda sifatlari, intellektual salohiyat, hissiy barqarorlik, amaliy ko'nikmalar va o'zini boshqara olish qobiliyati kiradi. Ushbu sifatlar shaxsning ijtimoiy-madaniy faollik darajasi bilan uzviy bog'liqdir.

Yevropa davlatlarida shakllangan an'anaga ko'ra, kasbiy malaka mutaxassisning kompetentligini ifodalaydi. Uni rivojlantirishga yo'naltirilgan ta'lim tizimi esa bilim, ko'nikma va malakalar darajasi asosida baholanadi. Demak, zamonaviy ta'lim tizimi pedagogning integrativ kasbiy tayyorgarligini ta'minlashga qaratilgan bo'lishi lozim.

Bo'lajak pedagogni tayyorlash jarayonida quyidagi pedagogik shart-sharoitlar muhim ahamiyatga ega:

1. Zamonaviy talablarga javob beruvchi me'yoriy va o'quv-metodik hujjatlarning (Davlat ta'lim standarti, o'quv rejalari, dasturlar, darsliklar, metodik tavsiyanomalar va boshqalar) mavjudligi;

2. Ilmiy-pedagogik kadrlarning (professor-o'qituvchilar, malakali ustalar, texnik xodimlar) yuqori kasbiy kompetentlik darajasiga va ilmiy salohiyatga ega bo'lishi;

3. O'quv jarayonining moddiy-texnik bazasi yetarli darajada ta'minlanganligi (zamonaviy auditoriyalar, laboratoriyalar, axborot texnologiyalari, multimedia vositalari va boshqalar);

4. Ijtimoiy va o'quv-texnologik jihatdan qulay muhitning yaratilganligi (o'zaro hurmat, hamkorlik, maqsadlar birligi);

5. Tashkiliy hamda o‘quv-amaliy faoliyatning izchil, uzluksiz va tizimli yo‘lga qo‘yilganligi.

Bo‘lajak pedagogning kasbiy kompetentligini shakllantirish ko‘p omilli, tizimli va izchil jarayon bo‘lib, u shaxsiy sifatlar, nazariy tayyorgarlik, amaliy tajriba hamda ta‘lim muhitining o‘zaro uyg‘unligi asosida amalga oshadi. Zamonaviy ta‘lim tizimining asosiy vazifasi — kompetent, kreativ va ijtimoiy mas‘uliyatli pedagog shaxsini shakllantirishdan iboratdir.

“Pedagogning kasbiy kompetentligi” tushunchasiga berilgan ta‘rif va tavsiflarni umumlashtirgan holda, uni quyidagicha talqin etish mumkin: pedagogning kasbiy kompetentligi — bu uning kasbiy faoliyatni samarali amalga oshirish bilan bog‘liq barcha ehtiyojlari, qobiliyatlari, mahorati, bilimlari, tajribasi va kasbga bo‘lgan qiziqishlarining integrativ ifodasidir. Ya‘ni, kasbiy kompetentlik pedagogning nafaqat bilimga egaligi, balki ushbu bilimlarni amaliy faoliyatda qo‘llay olishi, kasbiy vazifalarni ijodiy hal eta olishi bilan belgilanadi.

Pedagog kasbiy kompetentlikka ega bo‘lishi uchun:

- ijodiy izlanish jarayonini boshqarishga moyil bo‘lishi;
- ijodiy faoliyat samaradorligi uning pedagogik, psixologik va nazariy tayyorgarligiga bog‘liq ekanligini anglab yetishi;
- o‘z kasbiy rivojlanish yo‘nalishini aniq belgilay olishi zarur.

Shu bilan birga, pedagog kompetentlik va kompetensiya tushunchalarining mazmunini chuqur anglab, kasbiy o‘shish uchun qaysi yo‘nalishda harakatlanishi kerakligini bilishi muhimdir.

Professionalizm va **kompetentlik** tushunchalari o‘zaro yaqin bo‘lsa-da, mazmunan farqlanadi. Professionalizm deganda faqat bilim va malaka emas, balki kasbga bo‘lgan munosabat, mas‘uliyat, mehnat madaniyati va faoliyatning o‘ziga xos xususiyatlarini anglash tushuniladi. Kompetentlik esa bilimlarning mavjudligi bilan birga, ularni real vaziyatlarda samarali qo‘llay olish qobiliyatini ham o‘z ichiga oladi.

Rivojlangan kompetensiyalar tezda seziladi, chunki professional pedagog o‘z ko‘nikmalarini muntazam rivojlantiradi, aniq maqsad va natijalarga intiladi, kasbiy qadriyatlarni shakllantiradi va o‘z faoliyatini belgilangan standartlar asosida tashkil

etadi. Biroq shuni ta’kidlash kerakki, har doim ham belgilangan talab va standartlarga mos keladigan shaxs chinakam professional bo‘lavermaydi. Chunki ba’zi hollarda bilim mavjud bo‘lsa-da, uni amaliyotda qo‘llash qobiliyati yetarli bo‘lmaydi. Natijada pedagogik faoliyat samaradorligi pasayadi.

Kasbiy pedagogik kompetensiyalarni quyidagi asosiy turlarga ajratish maqsadga muvofiq:

1. Maxsus pedagogik kompetensiya

Pedagogik faoliyatni zarur darajada amalga oshirish uchun yetarli nazariy va amaliy bilimga ega bo‘lishni anglatadi. Shuningdek, pedagogning o‘z kasbiy darajasini baholay olishi va kelgusidagi rivojlanish strategiyasini belgilash qobiliyati ham ushbu turga kiradi.

2. Ijtimoiy pedagogik kompetensiya

Hamkasblar bilan samarali munosabat o‘rnatish, jamoaviy faoliyatni rejalashtirish, muloqot madaniyatiga ega bo‘lish va ish natijalari uchun ijtimoiy mas’uliyatni his etish bilan tavsiflanadi.

3. Shaxsiy pedagogik kompetensiya

Pedagogik faoliyatni oqilona tashkil etish, vaqtni to‘g‘ri boshqarish, o‘z ustida ishlash va kasbiy o‘sishga intilish qobiliyatini bildiradi. Shaxsiy kompetensiyasi yuqori bo‘lgan pedagoglar charchoqqa kamroq uchraydi, stressga bardoshli bo‘ladi va vaqt bosimi ostida ham samarali ishlay oladi.

Har bir kompetensiya turi turli bilimlar, ko‘nikmalar va qobiliyatlar majmuini o‘z ichiga oladi hamda pedagoglarda turli darajada namoyon bo‘ladi. Xizmat vazifalarini muvaffaqiyatli bajarish uchun pedagog mazkur kompetensiyalarni uyg‘unlashtira olishi va ularni pedagogik jarayonda kompleks tarzda qo‘llay bilishi lozim.

Xulosa qilib aytganda, pedagogning kasbiy kompetentligi — bu uning professional yetukligini, shaxsiy rivojlanish darajasini va pedagogik faoliyat samaradorligini belgilovchi integrativ sifatdir. Zamonaviy ta’lim sharoitida kasbiy kompetentlikka ega pedagoggina ta’lim jarayonini yuqori saviyada tashkil eta oladi va jamiyat ehtiyojlariga mos, raqobatbardosh shaxsni tarbiyalashga qodir bo‘ladi.

Kompetentlik qanday shakllanadi?

Pedagogning kasbiy kompetentligini shakllantirishda eng muhim omil — maxsus kasbiy ta'limdir. Chunki pedagogning kelgusida amaliy faoliyatida qo'llaydigan bilim, ko'nikma va malakalari aynan ta'lim jarayonida shakllanadi. Oliy ta'lim bosqichida egallangan nazariy bilimlar va amaliy tayyorgarlik boshlang'ich kompetensiya darajasini hosil qiladi va keyingi kasbiy rivojlanish uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

Ko'p bosqichli ta'lim tizimida yangi standart va dasturlar joriy etilgan sharoitda o'quv jarayonini eskirgan usullar asosida tashkil etish mumkin emas. Shu bois ta'lim tizimidagi keng qamrovli islohotlar pedagoglardan ilg'or pedagogik texnologiyalarni o'zlashtirishni va ularni o'quv jarayoniga samarali tatbiq etishni talab etadi.

Pedagog kompetentligining shakllanishida texnologik yondashuv muhim ahamiyat kasb etadi. Bu yondashuv nafaqat pedagogik texnologiyalardan foydalanishni, balki ularni milliy madaniyat, an'ana va tajriba bilan uyg'unlashtirishni ham nazarda tutadi. Pedagogik texnologiyaning asosiy xususiyati shundaki, u o'quv maqsadlariga erishishni kafolatlaydigan tarzda o'quv jarayonini puxta rejalashtirish va bosqichma-bosqich amalga oshirish imkonini beradi.

Texnologik yondashuv tasvirlash bilan cheklanmaydi, balki loyihalashtirilgan natijalarni amalda ro'yobga chiqarishga yo'naltirilgan aniq amaliy mexanizmlarni o'z ichiga oladi. Bunda quyidagi omillar muhim hisoblanadi:

- ta'limning umumiy maqsadini aniq belgilash;
- umumiy maqsaddan kelib chiqib, konkret o'quv maqsadlarini ishlab chiqish;
- o'quvchilarning bilim darajasini dastlabki tashxis asosida aniqlash;
- oraliq natijalarni muntazam diagnostik baholash;
- ta'lim jarayonini bosqichma-bosqich tashkil etish.

Mazkur tamoyillar takrorlanishi mumkin bo'lgan, kafolatlangan natijaga yo'naltirilgan ta'lim texnologiyasining asosini tashkil etadi.

Tarbiyalash texnologiyasi va kompetentlik

Kompetentlik shakllanishida tarbiyaviy jarayon ham muhim o'rin tutadi. Tarbiyalash texnologiyasi — bu tarbiyaviy maqsadlarga samarali erishishni ta'minlovchi vositalar, shakllar va usullar tizimidir. U tarbiya mazmunini emas, balki belgilangan maqsad va vazifalarni samarali amalga oshirish mexanizmlarini

ishlab chiqadi.

Zamonaviy tarbiyalash texnologiyasi quyidagi talablarni o'z ichiga oladi:

- tarbiyalanuvchiga tafakkur, sezgi va xulq yo'nalishlarida kompleks ta'sir ko'rsatish;

- aqliy, jismoniy, axloqiy, estetik va mehnat tarbiyasining uzviyligini ta'minlash;
- tarbiya jarayonini tizimli boshqarish;
- ichki va tashqi omillarni hisobga olish.

Pedagog bu omillarning o'zaro ta'sirini chuqur anglagan holda tarbiyaviy jarayonni boshqara olishi lozim. Shundagina kasbiy kompetentlik amaliy faoliyatda namoyon bo'ladi.

Axborot texnologiyalari va kreativ rivojlanish

Zamonaviy sharoitda pedagog kompetentligini shakllantirish axborot texnologiyalaridan samarali foydalanish bilan chambarchas bog'liqdir. O'quv-tarbiya jarayonida talabalarni:

- ijodiy va tanqidiy fikrlashga o'rgatish;
- o'zgaruvchan vaziyatlarga moslashishga tayyorlash;
- mustaqil qaror qabul qilishga yo'naltirish;
- elektron darsliklar, multimedia vositalari va raqamli platformalardan

foydalanishga jalb etish ularning kasbiy va shaxsiy rivojlanishiga xizmat qiladi.

Bunday yondashuv talabada mustaqillik, erkin fikrlash, o'z faoliyatini tahlil qilish, kelajak kasbiy rejalarini aniq belgilash kabi sifatlarni shakllantiradi. Natijada kompetentlik tashqi talab emas, balki shaxsning ichki ehtiyojiga aylanadi.

Demak, pedagogning kasbiy kompetentligi maxsus kasbiy ta'lim, texnologik yondashuv, tizimli tarbiyaviy faoliyat va doimiy o'z ustida ishlash jarayonida shakllanadi. Kompetentlikni rivojlantirish usullarini mukammal egallagan pedagog o'z kasbiy mahoratini oshiradi, pedagogik jarayonni samarali tashkil etadi va ta'lim-tarbiya sifatini ta'minlay oladi.

Shunday qilib, kompetentlik — bu faqat bilimga egalik emas, balki uni zamonaviy sharoitda maqsadli, samarali va ijodiy qo'llay olish qobiliyatidir.

Kreativ yondashuv va zamonaviy ta'lim talablari

Kreativ yondashuv va yaratuvchanlik insoniyat taraqqiyotining muhim omillaridan biri bo'lib, fan va texnologiyadan tortib falsafa, san'at hamda ijtimoiy

fanlarga bo'lgan ko'plab sohalarda tamaddun rivojini ta'minlab kelgan. Tarixan qaranganda, har bir yirik innovatsion sakrash ortida yangicha fikrlash, mavjud bilimlarni qayta talqin qilish va muammolarga noodatiy yechim topish qobiliyati yotadi.

Kreativ fikrlash shunchaki tasodifiy g'oyalar ilgari surish emas. U bilim va tajribaga tayangan, muayyan vaziyatlarda samarali natijaga erishishga imkon beruvchi

real intellektual ko'nikmalar majmuasidir. Kreativ fikrlovchi shaxs murakkab va noaniq sharoitlarda ham moslashuvchanlikni saqlaydi, muammolarga ko'p variantli yondashadi hamda yangicha qarorlar ishlab chiqadi.

Bugungi kunda butun dunyoda jamiyatlar va tashkilotlar muammolarni hal etishda innovatsion bilim va yaratuvchanlikka tobora ko'proq ehtiyoj sezmoqda. Raqobat kuchayib borayotgan global muhitda kreativ fikrlash nafaqat individual muvaffaqiyat, balki milliy taraqqiyot omiliga aylanmoqda. Shu bois innovatsiya va kreativlik masalasi zamonaviy ta'lim siyosatining markaziga ko'tarilmoqda.

Kreativ fikrlashning yana bir muhim jihati — uning universalligidir. Ya'ni, har bir inson ma'lum darajada kreativ fikrlash qobiliyatiga ega. Bu qobiliyatni rivojlantirish esa ta'lim jarayonining asosiy vazifalaridan biriga aylanishi lozim.

O'zbekiston Respublikasida ham ta'lim tizimini modernizatsiya qilish jarayonida aynan kreativ va innovatsion yondashuvlarni rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasida maktab o'quv dasturlarini ilg'or xorijiy tajriba asosida takomillashtirish, o'quv yuklamalarini qayta ko'rib chiqish, ularni xalqaro standartlarga moslashtirish hamda darslik va adabiyotlar sifatini oshirish zarurligi alohida ta'kidlandi. Bu esa ta'lim tizimida sifat jihatdan yangi bosqichga o'tish zaruratini ko'rsatadi.

Ilgari, kasblar soni nisbatan cheklangan, jamiyat barqarorroq tuzilishga ega bo'lgan davrlarda maktabning asosiy vazifasi savodli inson tayyorlash, ya'ni bilim berishdan iborat bo'lgan. Biroq bugungi texnologik inqilob sharoitida vaziyat tubdan o'zgardi. Axborot oqimining keskin ortishi, raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi, sun'iy intellekt va avtomatlashtirish jarayonlari inson

faoliyatining deyarli barcha sohalarini qamrab oldi.

Hozirgi texnologik o'zgarishlar ko'lami, tezligi va murakkabligiga ko'ra insoniyat tarixidagi avvalgi davrlardan keskin farq qiladi. Bunday sharoitda faqat savodli bo'lish yetarli emas. Inson o'zgarishlarga moslasha olishi, yangi vaziyatlarda mustaqil qaror qabul qila bilishi, tanqidiy va kreativ fikrlay olishi zarur.

Shu bois zamonaviy ta'lim konsepsiyasi maktabni shunchaki bilim beruvchi institutdan ko'nikma va kompetensiyalarni shakllantiruvchi institutga aylantirish tamoyiliga asoslanmoqda. Maktab endilikda XXI asr mutaxassisidan talab qilinayotgan

quyidagi ko'nikmalarni shakllantiruvchi muhitga aylanishi lozim:

- kreativ va tanqidiy fikrlash;
- muammolarni kompleks hal eta olish;
- axborot bilan ishlash madaniyati;
- kommunikativ va ijtimoiy moslashuvchanlik;
- raqamli savodxonlik;
- mustaqil ta'lim olish qobiliyati.

Natijada maktab jamiyatning intellektual salohiyatini belgilovchi hal qiluvchi institutga aylanadi. Kreativ fikrlashni rivojlantirish esa nafaqat shaxsiy muvaffaqiyat, balki mamlakatning barqaror ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyoti uchun ham muhim omil sifatida namoyon bo'ladi.

Zamonaviy ta'lim tizimi bilim berish bilan cheklanmay, o'quvchilarda kreativ fikrlash va innovatsion yondashuvni shakllantirishga qaratilishi lozim. Chunki XXI asrda muvaffaqiyat kaliti — bu o'zgaruvchan sharoitda yangicha fikrlay olish va yangilik yaratish qobiliyatidir.

Kreativ fikrlash va zamonaviy maktab ta'limining ustuvor yo'nalishlari
Maktabni tamomlayotgan o'quvchining xotirasida u yerda olgan bilimlarining faqat bir qismi saqlanib qoladi. Biroq o'n bir yillik ta'lim davomida shakllangan ko'nikmalar inson hayoti davomida unga xizmat qiladi. Albert Eynshteyn ta'kidlaganidek, ta'lim — bu maktabda o'rganganlarimizni unutganimizdan so'ng biz bilan qoladigan ko'nikmadir. Mazkur fikr zamonaviy ta'lim mazmunining mohiyatini aniq ifodalaydi.

Bugungi kunda yangilik va kashfiyotlar eng ko'p amalga oshirilayotgan

davlatlar fuqarolari “yaratuvchan nou-xau ko‘nikmalari”ga ega, ya’ni ular innovatsion fikrlash, tashabbuskorlik va yangilik kiritishga intilish ruhida tarbiyalangan. Shu sababli ko‘plab davlatlar maktab ta’limini shaxsda hayot uchun zarur bo‘lgan universal ko‘nikmalarni shakllantirishga yo‘naltirmoqda.

Bunday ta’lim tizimining bitiruvchisi:

- turli vaziyatlarda mas’uliyatni o‘z zimmasiga olishga tayyor bo‘lishi;
- murakkab vaziyatlarda qat’iyat va iroda bilan muammolarga yechim topa olishi;
- mustaqil qaror qabul qila olishi zarur.

Bilishga oid ko‘nikmalar qatoriga quyidagilar kiradi:

- tanqidiy fikrlash;
- muammolarni hal etish;
- bilimlarni amaliyotda qo‘llay olish;
- yaratuvchanlik va

tadbirkorlik. Shaxsiy

ko‘nikmalar esa:

- samarali muloqot qilish;
- hamkorlik o‘rnatish;
- yetakchilik;
- mustaqil o‘rganishga intilish kabi sifatlarni o‘z ichiga oladi.

Ayni paytda rivojlangan davlatlardan Kanada, Germaniya, Shveytsariya hamda rivojlanayotgan davlatlardan Vetnam ta’lim tizimini ana shunday ko‘nikmalarni shakllantirishga yo‘naltirgan. Masalan, Xitoyda darsliklarga PISA (O‘quvchilarni baholash xalqaro dasturi) testlari integratsiya qilingan; Avstraliyada onlayn platformalar orqali o‘quvchilarning tanqidiy fikrlash ko‘nikmalari baholanadi; Singapurda esa kreativ va tanqidiy fikrlashni rivojlantirish ta’lim dasturining ajralmas qismiga aylantirilgan.

Singapur tajribasiga ko‘ra, avvalo zamon talablariga mos ko‘nikmalarni shakllantiruvchi darsliklar yaratiladi, shundan so‘ng pedagoglarning malakasi oshiriladi. Bu yondashuv ta’limni tizimli ravishda modernizatsiya qilishga xizmat qiladi.

Zamonaviy pedagogikada “kreativ pedagogika” tushunchasi nisbatan yaqinda shakllangan bo‘lsa-da, innovatsion va ijodiy yondashuvlarga bo‘lgan ehtiyoj uning mustaqil ilmiy yo‘nalish sifatida ajralib chiqishiga sabab bo‘ldi.

Kreativ pedagogika fanining metodologik asoslarini pedagogika tarixi, umumiy va kasbiy pedagogika, psixologiya, xususiy fanlarni o'qitish metodikasi, ta'lim texnologiyasi va kasbiy etika kabi fanlar tashkil etadi.

Maktab yoshlar uchun o'z qobiliyat va ko'nikmalarini, jumladan ijodiy iste'dodlarini kashf etish maydoni hisoblanadi. Kreativ fikrlash o'quvchilarga hodisalar, tajribalar va xatti-harakatlarni yangicha hamda shaxsan mazmunli tarzda talqin etish imkonini beradi. Bu esa ta'lim jarayonini samaraliroq va o'quvchi uchun qiziqarliroq qiladi.

O'quvchining qiziquvchanligi ta'lim jarayonining asosiy harakatlantiruvchi kuchlaridan biridir. Kreativ fikrlash mazkur qiziquvchanlikni qo'llab-quvvatlaydi va hatto oldindan belgilangan ta'lim maqsadlari doirasida ham samarali natija beradi. Ayniqsa, ta'lim jarayoniga qiziqishi past bo'lgan o'quvchilar uchun ijodiy yondashuv muhim ahamiyat kasb etadi. Ular o'z fikrini erkin ifodalash, o'z salohiyatini namoyon qilish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Shu bois zamonaviy maktabda barcha o'quvchilarning ijodiy salohiyatini hisobga oladigan ta'lim shakllarini joriy etish zarur. Bu nafaqat bilim sifati, balki shaxsning ichki motivatsiyasini oshirishga ham xizmat qiladi.

Kreativ fikrlash har qanday kasb egasi uchun muhim kompetensiya hisoblanadi. U insonning fikrlash darajasini kengaytiradi, ijodiy yondashuvni rivojlantiradi va innovatsion faoliyatga zamin yaratadi. Talabalarning asosiy bilim, ko'nikma va malakalari aynan amaliy faoliyat jarayonida shakllanadi. Mustaqil faoliyat ko'rsatish qobiliyati rivojlanadi va kelgusida mustaqil ijodiy ishlashga qiziqish paydo bo'ladi.

Shu sababli ta'lim jarayonida amaliy mashg'ulotlarni to'g'ri tashkil etish, zarur shart-sharoitlarni yaratish, o'quvchilarni nafaqat o'qitish, balki o'rganishga o'rgatish, bilim olish yo'llarini ko'rsatish alohida ahamiyat kasb etadi. Zero, XXI asr ta'limining asosiy vazifasi — bilimli emas, balki fikrlay oladigan, yarata oladigan va yangilikka intiladigan shaxsni tarbiyalashdan iboratdir.

Nazorat savollari:

1. *Kasbiy kompetentlik qaysi vaziyatlarda aniq va ravshan ko'rinadi?*
2. *Kasbiy kompetentlikning asosiy xususiyatlari va ularning mazmuni nimadan iborat?*
3. *Ijtimoiy kompetentlik tushunchasi nimani anglatadi va uning*

ahamiyati qanday?

4. *Maxsus kompetentlik deganda nimani tushunasiz va u pedagog faoliyatida qanday namoyon bo'ladi?*
5. *Kompetentli pedagog kimdir va u qanday belgilarga ega bo'ladi?*
6. *Pedagogning kasbiy kompetentligi tushunchasini qanday tushunasiz va u pedagogik faoliyatda qanday rol o'ynaydi?*

10- MAVZU. KREATIV KOMPETENSIYANING MAZMUNI VA TUZILISHI

Reja:

1. *Kreativ eruditsiya – ijodiy salohiyatning dastlabki komponenti.*
2. *Kreativ pedagogik faoliyat tajribasi – ijodiy salohiyatning*

asosiy komponenti.

3. *Kreativ kompetensiyaning mezonlari va darajalari.*
4. *Pedagogning kreativ kompetensiyasini shakllantirishning*

tamoyillari va omillari.

Tayanch tushunchalar: kreativlik, bilim, tajriba, ijod, iste'dod, tasavvur, yangilik

Ma'lumki, ijod – insonning fan, texnika, ishlab chiqarish, madaniyat va boshqa sohalarda ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan yangilik yaratishi bilan bog'liq murakkab psixologik jarayondir. Ijod jarayonida insonning tafakkuri, xotirasi, tasavvuri, diqqati va irodasi faol ishtirok etadi. Shuningdek, bilim, tajriba va iste'dod ham ijodiy faoliyatning muhim tarkibiy qismlari hisoblanadi. Sharq mutafakkiri Abu Nasr Farobiy ta'kidlaganidek, ijod bilish jarayonining eng oliy ko'rinishi bo'lib, inson undan samarali foydalanish uchun o'zidagi barcha fazilatlarni ishga solishi zarur.

Darhaqiqat, ijod qilish jarayonida shaxs izlanadi, kuzatadi, tajribalar o'tkazadi, olingan natijalarni tahlil qiladi va mantiqiy xulosalar chiqaradi. Xulosalarning to'g'riligi esa amaliy sinovlar orqali tekshiriladi. Shu jihatdan kreativ kompetentlik shaxsning mustaqil fikrlash qobiliyatining eng faol va samarali namoyon bo'lish shakli sifatida talqin etiladi.

Kreativ kompetentlikka berilgan ta'riflar turlicha bo'lishiga qaramay, ularning umumiy jihatlarini ajratib ko'rsatish mumkin. Birinchidan, kreativ faoliyat natijasida yaratilgan mahsulot yangilik xususiyatiga ega bo'ladi. Ikkinchidan, mazkur yangilik avval mavjud bo'lmagan g'oya yoki yechimga asoslanadi. Uchinchidan, har qanday kreativ faoliyat intellektual izlanish va mustaqil tafakkurni talab etadi.

O'quvchilarda kreativ kompetentlik faoliyati bir necha mezonlar asosida tasniflanadi. Ijod turi jihatidan u texnik, texnologik, tashkiliy, iqtisodiy, ijtimoiy, ma'naviy, pedagogik, didaktik yoki aralash ko'rinishda bo'lishi mumkin. Ijod darajasiga ko'ra monoijod, multiijod va megaijod shakllari ajratiladi. Qamrovi jihatidan esa bilim sohasi doirasidagi, tarmoqlararo, milliy, mintaqaviy va xalqaro miqyosdagi ijod turlari farqlanadi. Davomiyligiga ko'ra qisqa, o'rta va uzoq muddatli; shakliga ko'ra innovatsion, ta'limiy, investitsion yoki aralash ko'rinishlarda namoyon bo'ladi.

Ijodiy mahsulotning mazmuni va murakkabligiga qarab ratsionalizatorlik taklifi, ixtiro yoki kashfiyot darajasidagi natijalar kuzatiladi. Bu esa o'quvchilarda kreativ kompetentlikni shakllantirish jarayonining bosqichma-bosqich va tizimli tashkil etilishini talab qiladi.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, o'quvchining ijodkorligi, avvalo, muammoli vaziyatlarda mustaqil fikr yurita olishi bilan namoyon bo'ladi. Masalan, masalalar yechishda, insho yozishda, tajriba ishlarini bajarishda yoki o'quv topshiriqlarini hal etishda o'quvchi mavjud bilimlarini yangi vaziyatga moslashtira olsa, bu uning kreativ salohiyatidan dalolat beradi. Demak, o'quvchining ijodi – o'zlashtirilgan bilimlarni real hayot hodisalari bilan bog'lay olish, natijalarni tahlil qilish, umumlashtirish va to'g'ri baholash qobiliyatidir.

Biroq ijodiy faoliyatni samarali tashkil etish o'qituvchi va o'quvchilarning psixologik tayyorgarligiga ham bevosita bog'liq. An'anaviy usullarga haddan tashqari tayanish yangi vaziyatlarga moslasha olmaslikka olib keladi. Bunday holat o'zgalar fikrini qabul qilmaslik, eskicha yondashuvni saqlab qolish yoki yangi muammoni eski usulda hal qilishga urinish kabi ko'rinishlarda namoyon bo'ladi.

O'quvchilarda kreativ kompetentlikni rivojlantirishda ikki muhim vazifani hisobga olish lozim. Birinchisi – mustaqil fikrlashni rivojlantirish, bilimga intiluvchanlik va ilmiy dunyoqarashni shakllantirish. Ikkinchisi – o'zlashtirilgan bilimlarni amaliy faoliyatda mustaqil qo'llay olish ko'nikmasini hosil qilish.

Kreativ kompetentlikni shakllantirish mezonlari sifatida quyidagi ko'rsatkichlar muhim ahamiyatga ega: mustaqil qaror qabul qilish, o'z

imkoniyatiga ishonch, faol izlanuvchanlik, fikrlash tezligi va moslashuvchanligi, g'oyaning o'ziga xosligi va mukammalligi, axborotni qayta ishlash qobiliyati, tasavvur kengligi, uzoq fikrlarni o'zaro bog'lay olish, ko'plab g'oyalarni ilgari surish va ularning asoslanganligini baholay bilish.

Mazkur sifatlarni baholashda test sinovlari, muammoli topshiriqlar va tajriba usullaridan foydalanish samarali hisoblanadi. Shuningdek, pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etilgan trening mashg'ulotlari o'quvchilarda muammoli vaziyatlarni hal etish ko'nikmalarini shakllantirishda muhim o'rin tutadi.

Tadqiqotlar natijasida uzluksiz ta'lim tizimida kreativ kompetentlikni shakllantirish bo'yicha nazariy va amaliy yondashuvlar umumlashtirildi. Kreativlikni o'rganish va baholash usullari aniqlandi, mezonlari belgilandi hamda ishlab chiqilgan didaktik modelning samaradorligi tajriba-sinov ishlari orqali tasdiqlandi.

O'quvchilarda kreativ kompetentlikni shakllantirish – zamonaviy ta'limning ustuvor vazifalaridan biri bo'lib, u shaxsning intellektual salohiyati, mustaqil fikrlashi va innovatsion faoliyatga tayyorgarligini ta'minlaydi.

O'quvchilarda kreativ kompetentlik shakllanganlik darajasini aniqlash va rivojlantirish jarayonida ta'lim mazmuni asosida ishlab chiqilgan ijodiy, o'quv hamda muammoli-vaziyatli topshiriqlarga mos mezon va usullar tanlandi. Shuningdek, o'quvchilarning kreativ kompetentlikni o'zlashtirish ko'rsatkichlarini baholash hamda monitoringini amalga oshirish tartibi ishlab chiqildi va tajriba-sinov ishlari orqali tekshirildi.

Olingan natijalar tahlili shuni ko'rsatdiki, pedagogik texnologiyalarga asoslangan trening mashg'ulotlari o'quvchilarda ahamiyatli sifatlarni shakllantirish hamda kreativ kompetentlikni rivojlantirishda yuqori samaradorlikni ta'minlaydi. Ayniqsa, nazariy va amaliy mashg'ulotlar jarayonida muammoli vaziyatli topshiriqlarni bajarish o'quvchilarning mustaqil fikrlashi, tahlil qilish va umumlashtirish ko'nikmalarini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Kreativ kompetentlik – o'quvchilarning egallagan bilimlarini

chuqurlashtirish, ularni faol va mustaqil fikrlovchi shaxs sifatida shakllantirish hamda aqliy salohiyatini rivojlantirishga qaratilgan faoliyat turidir. Bu, ayniqsa, bo'lajak mutaxassislarning fan asoslarini puxta o'zlashtirishida va keyinchalik amaliy faoliyatga tatbiq etishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqot nuqtai nazaridan kreativ kompetentlikning tarkibiy qismlari aniqlashtirildi:

- *Kreativ kompetentlik bilimlari* – yangi yechimlar ishlab chiqish uchun zarur bo'lgan tushuncha va tasavvurlarning ongda tizimlashgan holda aks etishi;

- *Kreativ kompetentlik ko'nikmalari* – shaxsning maqsadga yo'naltirilgan ijodiy faoliyatda aqliy jarayon bosqichlarini tez va to'laonli amalga oshira olish darajasi;

- *Kreativ kompetentlik malakalari* – ijodiy faoliyatni qisman avtomatlashtirilgan tarzda bajarish, ya'ni aqliy jarayonning dastlabki bosqichlarini ongli ravishda boshqarib, keyingi bosqichlarni barqaror odat darajasida amalga oshirish qobiliyati.

Kreativ kompetentlikni rivojlantirish omillari har bir mavzu va har bir darsning tarkibiy qismi bo'lishi zarur. Chunki u o'qituvchi va o'quvchi faoliyatining barcha jihatlarini qamrab oladi hamda ta'lim jarayonining umumiy sifatini belgilaydi.

Bu jarayonda ilmiy-texnik ma'lumotlar bilan muntazam tanishib borish alohida ahamiyatga ega. O'quvchilarga ilmiy atamalar, ixtirochilik va patentshunoslik materiallari haqida ma'lumot berish, axborot texnologiyalari sohasidagi yangiliklar bilan tanishtirish ularning innovatsion tafakkurini rivojlantiradi. Soha mutaxassislari bilan hamkorlik qilish, davriy ilmiy nashrlarni o'rganish esa ijodiy salohiyatni boyitadi.

Kreativ kompetentlik o'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini ilmiy-texnik bilimlar hamda ta'lim, fan va ishlab chiqarish integratsiyasi asosida intellektual mahsulot yaratishga yo'naltiradi. Bu esa innovatsion g'oyalar va texnologiyalarning shakllanishi uchun muhim zamin yaratadi.

Umumiy o'rta ta'lim maktablari o'quvchilarini kreativ kompetentlik asosida

innovatsion faoliyatga tayyorlash quyidagi imkoniyatlarni yuzaga keltiradi:

- ishlab chiqarish va texnologik yangilanish mexanizmlarini anglash;
- o'z kelajak faoliyati dinamikasini tasavvur qila olish;
- tadbqiqiy bilimlarning ahamiyatini tushunish;
- mustaqil faoliyat yo'nalishini aniqlash;
- ilmiy axborotlar bilan ishlash malakasini shakllantirish.

Pedagog o'quvchilar bilan o'zaro muloqot jarayonida ularning qadriyatlar tizimi, o'zini rivojlantirishga intilishi hamda ongli faoliyat darajasini inobatga olishi lozim. Chunki shaxs yuksak qadriyatlar va maqsadlar asosida faoliyat yuritmas ekan, ijodkorlik salohiyatini to'liq namoyon eta olmaydi. Natijada pedagog va o'quvchi o'rtasidagi

hamkorlik samaradorligi pasayishi mumkin.

Shaxs rivojlanishining muhim omillaridan biri yosh xususiyatlaridir. Har bir yosh bosqichi o'ziga xos psixologik qonuniyatlarga ega bo'lib, ular xarakter, temperament, qobiliyat va bilish jarayonlariga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Ayniqsa, o'smirlik davri murakkab va muhim rivojlanish bosqichi hisoblanadi. Bu davrda o'quvchilarning o'quv, ijtimoiy va mehnat faoliyatidagi o'zgarishlar ularning kelajak mutaxassis sifatida shakllanishiga kuchli ta'sir etadi.

Kreativ kompetentlikni shakllantirish jarayoni tizimli, yosh xususiyatlariga mos va innovatsion yondashuvlarga tayangan holda tashkil etilgandagina yuqori natijalarga erishish mumkin.

Shaxs kreativ kompetentligini shakllantirish jarayonida faqat bitta asosiy xususiyatga e'tibor qaratish yetarli emas. Kreativlik ko'p qirrali psixologik hodisa bo'lgani sababli o'smir shaxsining intellektual, ijtimoiy, emotsional va motivatsion faoliyat ko'rsatkichlarini yagona tizim sifatida ko'rib chiqish zarur. Belgilangan maqsadlarga erishish uchun aynan talab etilayotgan sifatlarning salmog'ini oshirishga kompleks yondashuv asosiy mezon bo'lishi lozim.

Psixologik tadqiqotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, kreativlik muammosi asosan to'rt yo'nalishda o'rganilgan:

1. kreativlik jarayon sifatida;
2. kreativlik natija sifatida;
3. kreativlik qobiliyat sifatida;
4. kreativlik shaxsning barqaror xususiyati sifatida.

Mazkur yondashuvlar kreativ kompetentlikni shakllantirishda nazariya va amaliyot birligini ta'minlash, ta'lim jarayonini Davlat ta'lim standartlari asosida bosqichma-bosqich joriy etish zarurligini ko'rsatadi. Bilim olishdagi tizimlilik va izchillik aynan shu birlik orqali mustahkamlanadi.

Tahlillarga ko'ra, o'quvchilarni kreativ kompetentlik faoliyatiga tayyorlash strategiyasi quyidagi yo'nalishlarda amalga oshirilishi maqsadga muvofiq:

- masalani hal qilishda qo'llanilgan usullarning umumiyligi va keng qamroviga e'tibor qaratish;
- kreativ usullarni alohida maqsad emas, balki muammoni samarali hal etish vositasi sifatida talqin qilish;
- o'quvchilar tomonidan mustaqil chiqarilgan xulosalar va yangi g'oyalarni darsning asosiy natijasi sifatida baholash;
- axborotni yig'ish, tahlil qilish va talqin etishni kreativ faoliyatning muhim tarkibiy qismi sifatida qarash;
- kreativ sifatlarni rivojlantirishni faqat dars jarayoni bilan cheklamay, darsdan tashqari faoliyatlar bilan uzviy bog'lash.

O'quvchilarda kreativ kompetentlikni shakllantirishda ta'lim mazmunini puxta rejalashtirish va standartlashtirish, zarur didaktik shart-sharoitlarni yaratish hamda kreativ pedagogik texnologiyalar asosida o'quv jarayonini tashkil etish muhim ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, intellektual o'qitish tizimlarini joriy etish o'quvchilarning mustaqil fikrlashini kuchaytiradi.

Ta'lim mazmunining uzviyligini ta'minlashda takrorlanishlarning oldini olish, o'quv soatlarini oqilona taqsimlash, o'qituvchi va o'quvchilarning vaqtdan samarali foydalanishini ta'minlash zarur. O'quv dasturlarida mustaqil fikrlash va mustaqil bilim olishga yo'naltirilgan topshiriqlar, masalalar va testlar yetarli o'rin egallashi lozim.

Shu bilan birga, qo'llanma va metodik tavsiyalar ishlab chiqish bilan cheklanib qolmay, ta'lim jarayoniga innovatsion yondashuvlarni joriy etish ham zarur. Bu o'quvchilarda kreativ kompetentlik uzviyligini ta'minlashga xizmat qiladi.

Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim paradigmasi ta'lim mazmunini tubdan yangilaydi. Agar avvalgi ta'lim tizimida "o'qitish" ustuvor bo'lgan bo'lsa, axborotlashuv davrida ustuvorlik "o'qishga o'rgatish", ya'ni mustaqil ta'lim olish ko'nikmasini shakllantirishga qaratilmoqda.

Pedagog olimlar tomonidan ishlab chiqilgan shaxsga yo'naltirilgan pedagogik texnologiyalar quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- shaxsga yo'naltirilgan ta'lim;
- hamkorlik pedagogikasi;
- adaptiv va moslashuvchan pedagogik texnologiyalar;
- o'yin texnologiyalari;
- motivatsion o'qitish texnologiyasi;
- muammoli o'qitish texnologiyasi;
- differensial o'qitish;
- individual o'qitish texnologiyalari.

Mazkur texnologiyalar o'quvchining individual xususiyatlarini inobatga olgan holda uning ijodiy salohiyatini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, shaxs kreativ kompetentligini shakllantirish jarayoni tizimli, kompleks va shaxsga yo'naltirilgan yondashuv asosida tashkil etilgandagina yuqori samaradorlikka erishish mumkin. Kreativ kompetentlik ta'lim jarayonining ajralmas tarkibiy qismi sifatida o'quvchining kelajak kasbiy va ijtimoiy muvaffaqiyatini ta'minlaydi.

Kreativ kompetentlikni shakllantirishning pedagogik asoslarini rivojlantirishning zamonaviy bosqichida umumta'lim maktabi o'quvchilarining kompetentligini ta'minlash uchun metodologik talablar hamda didaktik shart-sharoitlarni qayta ko'rib chiqish zarurati yuzaga kelmoqda. Bu jarayon yangi yondashuvlarga asoslangan o'qitish texnologiyalarini ishlab chiqish va amaliyotga joriy etishni taqozo etadi.

O'quvchilarda kreativ kompetentlikni rivojlantirishning didaktik shart-sharoitlari quyidagi omillarga asoslanadi:

- nazariy bilimlarning amaliy ko'nikma va malakalarga uzviy o'tib borishi ustuvorligi;
- ta'limiy, tarbiyaviy va rivojlantiruvchi muhitning yaxlitligi;
- ta'lim olish va ijodiy faoliyatga nisbatan ijobiy motivatsiyani rag'batlantirish;

- muammolilik tamoyiliga asoslanish;
- individual va differensial yondashuv uyg'unligi;
- ta'limning shaxs faolligini ta'minlashga yo'naltirilganligi;
- o'quv-didaktik materiallarning shaxs rivojlanishiga xizmat qilishi.

Kreativ kompetentlikni rivojlantirish jarayonida muammoli o'qitish alohida ahamiyat kasb etadi. Pedagog olim **I.Ya.Lerner** ta'kidlaganidek, ijodiy masala oddiy yoki algoritmik masaladan shunisi bilan farq qiladiki, unda fikrlovchi sub'ekt masalani hal qilish jarayonida o'zi uchun yangi natijaga erishadi.

Ijodiy masala – bu tayyor algoritm asosida yechiladigan yoki standart shakldagi topshiriq emas, balki nostandart yechim ishlab chiqishni talab etadigan muammoli vaziyatdir. Uning g'oyaviy mohiyati faqat yakuniy natijada emas, balki shaxsning

masalaga ijodiy yondashuvida namoyon bo'ladi. Masalaning g'oyasini anglash esa uni muayyan yechiladigan masalalar tizimiga kiritish, umumlashtirish va mantiqiy bog'lash orqali amalga oshadi.

O'quv-tarbiya jarayonida motivatsiya muhim o'rin tutadi. Ta'lim jarayonining samaradorligi o'quvchilarning faol ishtiroki, hamkorligi va yuqori darajadagi qiziqishi bilan chambarchas bog'liqdir. Motivatsiyani uyg'ota olish ijodkor o'qituvchining kasbiy mahorat ko'rsatkichidir.

Motivatsion pedagogik texnologiyalar o'quvchilarning ta'lim jarayoniga tez moslashishini ta'minlaydi. Aksincha, topshiriqlarning haddan tashqari murakkabligi yoki natijalarning noaniqligi o'quvchilarda beqaror motivatsiya holatini yuzaga keltirishi mumkin. Shu bois topshiriqlar murakkablik darajasi jihatidan bosqichma-bosqich tashkil etilishi, natijalari esa aniq va tushunarli bo'lishi lozim.

Kreativ kompetentlikni shakllantirish zamonaviy pedagogik yondashuvlar, muammoli o'qitish, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim hamda motivatsion texnologiyalar uyg'unligi asosida amalga oshirilgandagina yuqori natija beradi. Bu jarayon o'quvchilarning mustaqil fikrlashini, ijodiy salohiyatini va innovatsion faoliyatga tayyorgarligini ta'minlaydi.

Pedagog olim **M.V.Klarin** fikrlariga qo'shilgan holda qat'iy va moslashuvchan pedagogik texnologiyalarni o'zaro farqlash maqsadga muvofiqdir.

Qat'iy pedagogik texnologiyalar ta'lim jarayoni hamda uning natijalariga

nisbatan tashhislilik va qayta hosil qiluvchanlik talabini qo'yadi. Bunda o'qitish jarayoni aniq loyihalashtiriladi, natijalar oldindan belgilangan mezonlar asosida baholanadi va ta'lim maqsadlariga erishish qat'iy nazorat qilinadi.

Moslashuvchan pedagogik texnologiyalar esa ta'lim jarayonining qayta hosil qiluvchanligini ta'minlaydi, biroq o'qitish natijalarini qat'iy tashhislashni shart qilib qo'ymaydi. Ular o'quvchilarning individual xususiyatlari, qiziqishlari va ehtiyojlariga mos ravishda jarayonni moslashtirish imkonini beradi.

Taklif etilayotgan **kreativ pedagogik texnologiya** quyidagi o'ziga xos jihatlar bilan tavsiflanadi:

1. Pedagogik tizimning barcha tarkibiy qismlari – maqsad, mazmun, tashkiliy shakllar, metodlar, vositalar, pedagog kadrlar va ichki ta'lim muhiti – shaxs kreativligini

rivojlantirishga yo'naltirilganligi.

2. Texnologiyaning nafaqat umumiy ta'lim jarayonida, balki lokal pedagogik bosqichlarda ham tizimli qo'llanilishi.

3. O'quvchilar tomonidan ijodiy topshiriqlarni bajarishda yechim ishlab chiqish trayektoriyasini mustaqil belgilash imkoniyatining yaratilishi.

4. O'quvchilarda moslashuvchanlik, harakatchanlik va innovatsion yechim topishga intiluvchanlik sifatlarini shakllantirishga qaratilganligi.

Kreativ pedagogik texnologiyalarni joriy etishda quyidagi tamoyillarga amal qilinadi:

- hamkorlik va hamjihatlik;
- avtodidaktikaning ustuvorligi;
- rivojlantiruvchi ta'lim tamoyillari.

Texnologiyani qo'llash yo'nalishlari

Taklif etilayotgan texnologiyani ikki asosiy yo'nalishda qo'llash mumkin:

a) *Amaliy bilimga tayangan izlanish yondashuvi* – o'quvchilarni real muammolar asosida faoliyatga jalb qilish;

b) *Nazariy bilimga tayangan izlanish yondashuvi* – ilmiy tushunchalar va qonuniyatlar asosida yangi g'oyalar ishlab chiqishga yo'naltirish.

Kreativ pedagogik texnologiyaning produktiv didaktik sikli

Mazkur texnologiya to'rt bosqichli produktiv didaktik siklga asoslanadi:

1-bosqich. Yangi o'quv materiali bilan muammoli ta'lim asosida tanishtirish, ijodiy motivatsiyani shakllantirish hamda ijodiy topshiriqlarni bajarish tartibini tushuntirish.

2-bosqich. Ijodiy topshiriqlarning asosiy xususiyatlarini ochib berish va ularni hal qilish jarayonida o'quvchilarning kreativ kompetentlik faoliyatini tashkil etish.

3-bosqich. O'quvchining o'zi uchun mustaqil o'quv topshiriqlarini belgilashi, muammoni aniqlashi va rejalashtirishi.

4-bosqich. Mustaqil ijodiy faoliyatni amalga oshirish. Bu bosqichda o'quvchi o'zi ishlab chiqqan kreativ mahsulotni asoslash, himoya qilish va baholashni o'rganadi.

Texnologiya fanining imkoniyatlari

O'quvchilarda kreativ kompetentlik uzviyligini ta'minlashda texnologiya fanining imkoniyatlari kengdir. U:

- ishlab chiqarish jarayonlari bilan tanishtiradi;
- amaliy mehnat orqali kasbiy yo'nalishga tayyorlaydi;
- xaridorgir mahsulotlar yaratish texnologiyalarini o'rgatadi;
- innovatsion fikrlashni rivojlantiradi.

Ijtimoiy-gumanitar, tabiiy va aniq fanlar o'quvchilarni akademik yo'nalish tanlashga tayyorlasa, texnologiya fani ko'proq kasb-hunar yo'nalishiga yo'naltirish vazifasini bajaradi.

Modellashtirishning ahamiyati

O'quvchilarda kreativ kompetentlikni rivojlantirish jarayonlarini modellashtirish ta'lim jarayonini samarali tashkil etish va boshqarishni optimallashtirish imkonini beradi. Ilmiy asoslangan model orqali:

- jarayon bosqichlari aniqlashtiriladi;
- natijalar prognoz qilinadi;
- baholash mezonlari belgilab olinadi;
- uzluksiz ta'lim mazmunini modernizatsiya qilish mexanizmlari ishlab chiqiladi.

Kreativ pedagogik texnologiya qat'iy va moslashuvchan yondashuvlarning uyg'unligi asosida shaxsning ijodiy salohiyatini rivojlantirishga xizmat qiladi. U o'quvchilarda mustaqillik, innovatsion tafakkur va amaliy faoliyatga tayyorgarlikni shakllantirish orqali ta'lim jarayonining samaradorligini oshiradi.

Shunga ko'ra, ijodkor shaxsga xos ahamiyatli sifatlarni o'quvchilarda shakllantirish tizimining didaktik modeli ishlab chiqildi. Mazkur modelda o'quvchilarda ahamiyatli sifatlarni shakllantirishning aniq maqsad va vazifalari belgilab olindi hamda jarayonning tarkibiy tuzilmasi asoslab berildi. Model o'z ichiga motivatsion-maqsadli, mazmunli-axborotli, operatsion-faoliyatli va nazorat-baholash darajalarini qamrab oladi. Har bir daraja o'ziga xos didaktik shart-sharoitlarga tayangan holda o'quvchilarning kreativ kompetentligini bosqichma-bosqich rivojlantirishni nazarda tutadi.

Motivatsion-maqsadli darajada o'quvchilarda ijodiy faoliyatga nisbatan ijobiy munosabat, ichki ehtiyoj va qiziqish shakllantiriladi. Mazmunli-axborotli daraja esa kreativ faoliyatni amalga oshirish uchun zarur bo'lgan nazariy bilimlar, tushunchalar va axborot bazasini o'zlashtirishni ta'minlaydi. Operatsion-faoliyatli darajada o'quvchilar

ijodiy topshiriqlarni bajarish jarayonida muammoni tahlil qilish, g'oya ishlab chiqish, variantlarni solishtirish va optimal yechimni tanlash ko'nikmalarini egallaydilar. Nazorat-baholash darajasida esa o'quvchilar o'z faoliyati natijalarini tahlil qilish, baholash va takomillashtirish malakasini rivojlantiradilar.

O'quvchilarda shakllantirilishi lozim bo'lgan sifatlarning psixologik xususiyatlari va shaxs rivojlanishiga ta'sir doirasiga ko'ra bir necha guruhlariga ajratildi. Jumladan, individual-tipologik sifatlarning, sensor va pertseptiv xususiyatlar, diqqatga oid (attension) xususiyatlar, psixomotor sifatlarning, mnemik (xotiraga oid) xususiyatlar, imajinativ (tasavvurga oid) xususiyatlar, tafakkur va irodaviy sifatlarning ajratib ko'rsatildi. Mazkur sifatlarning rivojlanishi o'quvchi shaxsining intellektual va ijodiy salohiyatini oshirishga xizmat qiladi.

Tadqiqot doirasida ishlab chiqilgan kreativ pedagogik texnologiyalar aynan shu sifatlarni tizimli ravishda rivojlantirishga yo'naltirildi. Bu jarayonda kreativlik shaxsning umumiy qobiliyati sifatida talqin qilindi. Xususan, **David Perkins** tomonidan ilgari surilgan "intellektual chegara" nazariyasiga ko'ra, har qanday faoliyatni muvaffaqiyatli egallash uchun zarur minimal intellektual daraja mavjud bo'ladi. Agar shaxsning intellekti mazkur darajadan past bo'lsa, u faoliyatni

to'laqonli amalga oshira olmaydi. Biroq intellekt darajasi zarur chegaradan yuqori bo'lsa, faoliyat samaradorligidagi farqlar asosan motivatsiya, shaxs sifatlari va boshqa omillar bilan belgilanadi. Demak, yuqori natijaga erishishda kreativlik va motivatsiya muhim rol o'ynaydi.

Umumiy qobiliyatlar tuzilmasini aniqlashda kognitiv jarayonlarning uch tarkibli modeli asos qilib olindi. Unga ko'ra, har qanday bilish jarayoni tajribani o'zlashtirish, qo'llash va o'zgartirish bosqichlarini o'z ichiga oladi. Tajribani o'zlashtirish o'rganuvchanlik bilan, uni samarali qo'llash intellekt bilan, tajribani yangicha shaklda o'zgartirish esa kreativlik bilan bog'liqdir. Shunday qilib, kreativ kompetentlik bilimni shunchaki qabul qilish emas, balki uni yangicha mazmunda qayta yaratish jarayonini ham o'z ichiga oladi.

Pedagogik texnologiyaning samaradorligini aniqlashda pedagogik kuzatuv elementlarini ta'lim jarayoniga kiritish muhim ahamiyat kasb etdi. Pedagogik kuzatuv asosida o'quvchilarda shakllantirilayotgan sifatlar monitoring qilindi, mavjud kamchiliklar aniqlanib, ularni bartaraf etish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqildi.

Shuningdek, ta'lim jarayonini optimallashtirish maqsadida yangi mashqlar va treninglar joriy etildi hamda o'quvchilarda ahamiyatli sifatlarni rivojlantirish dasturi ishlab chiqildi. Umuman olganda, ishlab chiqilgan didaktik model o'quvchilarda kreativ kompetentlikni tizimli ravishda rivojlantirish, ularning intellektual va shaxsiy sifatlarini uyg'un holda shakllantirish imkonini beradi. Mazkur model ta'lim jarayonini ilmiy asosda tashkil etish, kreativ pedagogik texnologiyalarni samarali qo'llash hamda o'quvchilarni mustaqil, innovatsion fikrlovchi shaxs sifatida kamol toptirishga xizmat qiladi.

Nazorat savollari:

1. *O'quvchilarda kreativ kompetentlik faoliyatini qanday turlarga ajratish mumkin?*
2. *O'quvchilarning kreativ kompetentlik faoliyatini tashkil etishning qanday usullari mavjud?*

3. *O'quvchilarda kreativ kompetentlikni shakllantirish mezonlari nimalardan iborat?*
4. *O'quvchilarni kreativ kompetentlik faoliyatiga tayyorlash strategiyalarini sanab bering.*
5. *Kreativ pedagogik texnologiyaning o'ziga xos jihatlari nimada namoyon bo'ladi?*
6. *Kreativ pedagogik texnologiya necha bosqichdan iborat va ularning har biri qanday vazifani bajaradi?*

GLOSSARIY

Termin	O‘zbek tilidagi sharhi
Bunyodkor shaxs	ham jarayon, ham natija sifatida obyektiv ijodkorlikni amalga oshiradigan va talablar darajasida ijodiy mahsulotlarini yarata oladigan shaxs.
Davrlashtirish	(yunon. “peridos” – “doira bo‘ylab aylanish”) – muayyan hodisani o‘zida qandaydir yakunlangan jarayonni qamrab olgan ma’lum vaqt birliklariga ajratilishi.
Kasbiy-ijodiy imkoniyat	1) kasbiy kompetensiya, malakaga egalik; 2) kasbiy ijod metodologiyasi asoslarini o‘zlashtirganlik; 3) ijodiy tafakkurning shakllanganlik darajasi; 4) kasbiy-ijodiy layoqat va shaxsiy sifatlarning rivojlanganligi.
Kasbiy-ijodiy faoliyat	mutaxassisning kasbiy masalalarni ijodiy hal qilish muvaffaqiyatini tavsiflovchi faoliyati, innovatsion xatti-harakati.
Kasbiy ijodkorlik metodologiyasi	ijodkorlikning jarayon va natija sifatida obyektlar hamda muayyan kasbiy faoliyat turlariga munosabat ko‘rinishidagi tuzilishi, mantiqiy tashkil etilishi, metod va vositalari haqidagi ta’limot.

“Keys-stadi” texnologiyasi	(ingl. “case” – chemodan, metod, “study” – muammoli vaziyat; vaziyatli tahlil yoki muammoli vaziyatlarni tahlil qilish) – talabalarda aniq, real yoki sun’iy yaratilgan muammoli vaziyatni tahlil qilish orqali eng maqbul variantlarini topish ko‘nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladigan texnologiya
Kreativlik	(lot., ing. “create ” – yaratish, “creative” – yaratuvchi, ijodkor) – individning yangi g‘oyalarni ishlab chiqarishga tayyorlikni tavsiflovchi va mustaqil omil sifatida iqtidorlilikning tarkibiga kiruvchi ijodiy qobiliyati.

Kreativlikningrivojlanish bosqichi	muayyan kreativlik sifatlarining rivojlanganlik darajasi.
Kreativlikningrivojlanish davri	ma’lum kreativlik sifatlarining rivojlanishi yakuniga yetgan qandaydir vaqt birligi
Kreativ pedagogika	pedagogda ta’lim va tarbiya jarayonini tashkil etishga nisbatan ijodiy, kreativ yondashish, mavjud pedagogik muammolarni ijobiy hal qilishga bo‘lgan qobiliyat va malakalarini rivojlantirish; talabalarda o‘quv materiallarini o‘zlashtirishga ijobiy, mustaqil yondashish, o‘quv topshiriqlarini bajarishda yangi, ijodiy va kreativ g‘oyalarni ilgari surish qobiliyati ko‘nikmalarini

	shakllantirish hamda bosqichma-bosqich rivojlantirish asosida kasbiy tayyorlash asoslarini yoritadigan, shaxs kreativligining turli yosh bosqichlari xususiyatlariga muvofiq rivojlanishi masalalarini o'rganuvchi fan
Kreativ shaxs	jarayon yoki natija sifatida ijodkorlikni namoyon etuvchi, masalalarni yechishga nostandart usullar bilan yondasha olishga moyil, o'ziga xos harakatlarni tashkil etish, yangiliklarni ilgari surishga, ijodiy mahsulotlarni yaratishga layoqatli va tayyor shaxs.
Kreativ shaxsni tayyorlash	ijodkorlikka o'rgatish va o'zini o'zi ijodiy namoyon etish jarayonida shaxsda barqaror kreativ
individual	sifatlarni shakllantirish va rivojlantirish mazmuni
Kreativ qobiliyat	shaxsning ijodiy faoliyatni tashkil etish va uning natijalanganligiga erishishni ta'minlash imkoniyatini belgilovchi individual xususiyati
Ijod	ijtimoiy subyektning yangiligi, ahamiyati va foydaliligi jamiyat yoki muayyan guruh tomonidan tan olingan faoliyati yoki faoliyati natijasi.

Ijodiy tafakkur	Tafakkurning ijod jarayonini tashkil etish va ijod natijalari (mahsullari)ni bashoratlashni ifodalovchi turi.
Ijodiy topshiriqlar	Muammoli vaziyatlarni tizimli tahlil asosida hal qilishga yo‘naltirilgan masalalar tizimi.
Ijodkorlik	Muayyan yangilikning ahamiyati va foydali ekanligini belgilovchi shaxs faoliyati va uning natijasi.
Ijodkor shaxs	ijodiy jarayonni muvaffaqiyatli amalga oshira oladigan hamda aniq ijodiy natija (mahsulot)larga ega shaxs.
Ijodkor shaxsni shakllantirish Training a creative persponality	kasbiy-ijodiy faoliyat tajribalarini qaror toptirish va boyitish asosida ijodiy g‘oya, ularni amalga oshirish ko‘nikma va malakalariga ega shaxsni shakllantirish hamda rivojlantirish
Ijodiy qobiliyat	ijodiy faoliyatni muvaffaqiyatli amalga oshirish va uning natijalanganligini baholashda namoyon bo‘ladigan individual xususiyati
Tabaqalashtirish	(lot. “diferentia” – “farqlanish”, “darajalanish”) – butunning turli bosqich yoki darajalarga ajratilishi.ivit

O‘zini o‘zi ijodiy faollashtirish	shaxsning ijodiy faoliyatda o‘z imkoniyatlarini to‘laqonli namoyon qilishi va rivojlantirishi
--	---

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. David Watson. The Question of Conscience Higher education and personal responsibility. Oxford, Institute of Education Press. 2014.
2. Drapeau Patti. Sparking student creativity (practical ways to promote innovative thinking and problem solving). – Alexandria – Virginia, USA: ASCD, 2014.
3. Tunik YE.YE. Diagnostika kreativnosti. Test YE. Torrensa. Adaptirovanniy variant [Tekst] / YE.YE. Tunik. – SPb: Rech`, 2006. – 176s.
4. Muslimov N.A., Usmonboeva M.H., Sayfurov D.M., To'raev A.B. Innovatsion ta'lim texnologiyalari /. – T.: "Sano standart" nashriyoti, 2015. – 81-b.
5. Kaldibekova A.S., Xodjaev B.X. O'quvchilarning bilish faolligini oshirish yo'llari. –T.: TDPU, 2006
6. Muslimov N.A., va boshqalar. Kasb ta'limi O'qituvchilarining kasbiy kompetentligini shakllantirish texnologiyasi/ Monografiya. – T.: "Fan va texnologiya" nashriyoti, 2013.
7. Orlova S.N. Psixologiya. Kreativnaya psixopedagogika [Tekst]: uchebnoe posobie dlya studentov spetsial'nosti 030301 Psixologiya / S.N.Orlova. – Krasnoyarsk: SibGTU, 2009. – 116 s.
8. Pedagogika nazariyasi / OTM uchun darslik. Mual.: M.X.Toxtaxodjaev va b. Prof. M.X.Toxtaxodjaevning umumiy tahriri ostida. – T.: "Iqtisod- moiya", 2010. – 136-140-b.
9. Pedagogika: 1000 ta savolga 1000 ta javob / Metodik qo'llanma. U.I.Inoyatov, N.A.Muslimov, M.Usmonboeva, D.Inog'omova. – T.: Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti, 2012. – 193 b.
10. Ro'zieva D., Usmonboeva M., Holiqova Z. Interfaol metodlar: mohiyati va qo'llanilishi / Met.qo'll. – T.: Nizomiy nomli DTPU, 2013. – 115 b.
11. Sayidahmedov N. Pedagogik mahorat va pedagogik texnologiya.

– T.: Oliy pedagogika instituti, 2003.

12. Sultonova G.A. Pedagogik mahorat. – T.: Nizomiy nomidagi TDPU, 2005.

13. Sherer Y. Texniki kreativnosti: kak v 10 shagov nayti, otsenit` i voplotit` i deyu [Tekst] / Y.Sherer. - M.: SmartBuk, 2009. – 136 s.

14. Tolipov O‘., Usmonboeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. – T.: Fan, 2006.

15. Tolipov O‘.Q., Usmonboeva M. Pedagogik texnologiya: nazariya va amaliyot. – T.: “Fan”, 2005.

16. Turdieva M. Oliy ta’lim muassasalari talabalarida pedagogik tafakkurni shakllantirish. – T.: Nizomiy nomidagi TDPU, 2008. – 38-42-b.

17. Fayzullaeva N. Pedagogik bilimlar – O‘qituvchi kasbiy mahoratining nazariy asosi //Uzluksiz ta’lim j. – T.: 2006. 6-son. – 102-b.

MUNDARIJA

KIRISH		3
I MODUL	KREATIV PEDAGOGIKANING NAZARIY ASOSLARI.....	5
1-mavzu	Kreativ pedagogika fan sifatida.....	5
2-mavzu	Kreativ ta'lim muhiti: mohiyati, xususiyatlari.....	14
3-mavzu	Didaktik ta'minotni yaratishga kreativ yondoshuv.....	49
4-mavzu	Bo'lajak o'qituvchilarda kreativ tasavvurni rivojlanishi va pedagogikada ilmiy ijodkorlik.....	68
5-ma'ruza	Kreativ kompetensiya modelining shakllanishi.....	83
6-mavzu	O'qituvchining ta'lim jarayoniga kreativ yondoshuvi.....	91
7-mavzu	Kreativ topshiriqlar tizimi. Kreativ darsning innovatsion tuzilishi.....	104
8-mavzu	Pedagogik qobiliyatni shakllantirishda kreativ yondoshuv.	124
9-mavzu	Kasbiy kompetensiyalarni shakllantirishda kreativ yondoshuv.....	136
10-mavzu	Kreativ kompetensiyaning mazmuni va tuzilishi.....	151
GLOSSARIY		164
ADABIYOTLAR RO'YXATI		168

D.N.Taylakova

KREATIV PEDAGOGIKA

(1-qismi)
DARSLIK

Mazkur darslik pedagogika oliy o'quv yurtlarining 60110100-“Pedagogika va psixologiya” bakalavriat talabalari uchun mo'ljallangan.

Bosishga ruxsat etildi. 08.05.2026 y.
Qog'oz bichimi 60x84 1/16. Times New Roman garniturasida terildi.
Ofset uslubida oq qog'ozda chop etildi.
Nashriyot hisob tabog'i 10.75, Adadi 100. Buyurtma № 54
Bahosi kelishuv asosida

“BROK CLASS SERVIS” MChJ bosmaxonasida chop etildi.
Manzil: Toshkent shahar Zargarlik ko'chasi, Segizbayeva 10a.

O'zbekiston Respublikasi
Oliy ta'lim,
fan va
innovatsiyalar vazirligi

№ 2611-7669-a68d-6d8e-ee78-1186-9079
Hujjat yaratilgan sana: 2026-03-03
Ariza raqami: 234773911

Hujjat berilgan: TAYLAKOVA DILNOZA
NORBEKOVNA
JShShIR: 41802883680024

**Oliy ta'lim tashkilotlari talabalari uchun tayyorlangan
o'quv adabiyotini ekspertizadan o'tkazganlik natijasi bo'yicha
MA'LUMOTNOMA**

Muallif haqida ma'lumot

Muallif F.I.O.	Ilmiy darajasi	Lavozimi
TAYLAKOVA DILNOZA NORBEKOVNA	Fan nomzodi (PhD)	Dotsent

Hammualif (lar) haqida ma'lumot

Ushbu so'rov bo'yicha "Hammualiflar haqida ma'lumot" aniqlanmadi.

O'quv adabiyoti haqidagi ma'lumot

O'quv adabiyoti nomi:	Kreativ pedagogika
O'quv adabiyoti turi:	Darslik
Fan bloki:	Majburiy fan
Ta'lim yo'nalishi (mutaxassislik) kodi, nomi:	Pedagogika

Ekspertiza xulosasi:	Mazkur o'quv adabiyoti nashr qilishga tavsiya etildi.
-----------------------------	---

Mazkur hujjat Vazirlar Mahkamasining 2017 yil 15 sentyabrdagi 728-son qaroriga muvofiq Yagona interaktiv davlat xizmatlari portalida shakllantirilgan elektron hujjatning nusxasi bo'lib, davlat organlari tomonidan ushbu hujjatni qabul qilishni rad etishlari qat'iyon taqiqlanadi. Hujjat haqiqiylikni repo.gov.uz veb-saytida hujjatning noyob raqamini kiritib yoki mobil telefon yordamida QR- kodni skaner qilish orqali tekshirish mumkin.

4142

